

ปลาแดก

ปลาแดกเป็นการถนอมอาหารพื้นบ้านโดยการหมัก เพื่อเก็บไว้บริโภคได้นาน และนอกจากนี้ยังสามารถนำไปประกอบอาหารได้หลายอย่าง เช่น ปลาแดกบอง ปลาแดกทอด ปิ้งปลาแดก หรือใช้ปรุงรสอาหารชนิดอื่น เดิมนิยมนำไปแลกข้าวหรือเก็บไว้บริโภค นอกจากนี้ยังสามารถนำไปขายเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว

ส่วนประกอบ

1. ปลา เช่นปลาสร้อย ปลาอืดู ปลาทอง ปลาช่อน เป็นต้น
2. เกลือ รำ หรือ ข้าวคั่ว หรือข้าวสาร

ขั้นตอนการทำปลาแดก

1. ซ้ำแหละปลาและล้างให้สะอาด ถ้าเป็นปลาตัวใหญ่ให้ขอดเกล็ดออกและหันตัดหัวออก
2. คลุกให้เข้ากับเกลือ หรือโขลกให้เข้ากันโดยใช้ครก แล้วนำมาหมักใส่เกลือทิ้งไว้ 2 – 3 คืน
3. หลังจากหมักทิ้งไว้แล้วก็นำมาคลุกด้วยรำหรือข้าวคั่วบดให้เข้ากัน แล้วบรรจุใส่ภาชนะปิดฝาให้มิดชิด ส่วนใหญ่นิยมเก็บไว้ในไห เก็บไว้อย่างน้อย 1 ปี จึงนำออกมารับประทาน

ภาพที่ 185 ทำการเก็บปลาออกจากตาข่าย

ภาพที่ 186 ล้างปลาให้สะอาดด้วยน้ำ

ภาพที่ 187 เติมเกลือ ข้าวสารลงไป

ภาพที่ 188 คลุกเคล้าปลากับเกลือให้เข้ากัน

ภาพที่ 189 เทปลาที่คลุกเคล้าเรียบร้อยแล้วลงในโถงแล้วปิดฝาให้สนิท

ปลาแดดเดียว

ปลาแดดเดียวเป็นการถนอมอาหารแบบเร่งด่วน ทำได้อย่างรวดเร็ว ขนย้ายได้สะดวก และสามารถเก็บไว้บริโภคได้นาน 2-3 วัน โดยใช้เวลาตากแดด 1 วัน เหมาะสำหรับที่จะแปรรูปเพื่อไปจำหน่าย

ส่วนประกอบ

1. ปลาเกือบทุกชนิด เช่น ปลาขาวเก ปลาสร้อย ปลานิล ปลาแปบ
2. เกลือ กระเทียม พริกไทย

ขั้นตอนการทำ

1. ซ้ำแหละปลา ขอดเกล็ด แฝปลาออกให้แบน ล้างให้สะอาด
2. นำมาคลุกให้เข้ากับเกลือ กระเทียม พริกไทย
3. นำมาตากแดด 1 แดดและร่อยเป็นพวงด้วยตอกเก็บไว้ได้นานหลายวัน และสามารถนำไปประกอบอาหาร เช่น ทอด ปิ้ง

ภาพที่ 190 ทำการเลือกปลาขนาดที่พอเหมาะเพื่อนำมาทำปลาแดดเดียว

ภาพที่ 191 ทำการขอดเกล็ดปลาที่เลือกมาให้เรียบร่อย

ภาพที่ 192 ใช้มีดชำแหละปลาให้เป็นชิ้นบาง ๆ

ภาพที่ 193 นำปลาที่ชำแหละแล้วและปรุงรสด้วยเกลือไปตากแดด

ปลาแห้ง

ปลาแห้งเป็นการถนอมอาหารเพื่อเก็บไว้บริโภคได้นานและทำได้ง่าย สะดวกในการเก็บไว้สำหรับบริโภค บางครั้งเก็บไว้ได้นานเป็นเดือน ไม่ต้องลงทุนมากสามารถนำไปประกอบอาหารได้หลายอย่าง

ส่วนประกอบ

1. ปลา เกลือ กระเทียม

ขั้นตอนการทำปลาแห้ง

1. นำปลาที่ได้มาชำแหละ ผ่าออกให้แบน แล้วมาล้างให้สะอาด
2. คั้นให้น้ำคาวออกให้สะอาด น้ำ คลุกเกลือและกระเทียมให้เข้ากับเนื้อปลา

3. นำไปตากแดด 2 – 3 แดด
4. คอยกลับด้านเรื่อย ๆ ประมาณ 6 – 8 ชั่วโมง
5. นำดอกมาร้อยตัวปลาเพื่อเก็บเป็นพวง หรือบรรจุถุงพลาสติก

ภาพที่ 194 ทำการชำแหละปลาโดยขอเกล็ดและเอาเครื่องในออกแล้วตัดหัวทิ้ง

ภาพที่ 195 ปลาที่ชำแหละและปรุงรสด้วยเกลือเรียบร้อยแล้ว

ภาพที่ 196 นำปลาที่เตรียมแล้วไปตากแดดให้แห้ง

ภาพที่ 197 ปลาแห้งที่ตากแดดจนแห้งเรียบร้อยแล้ว

ปลาต้ม

เป็นการถนอมอาหารโดยวิธีการหมักเพื่อเก็บไว้รับประทาน ปลาต้มเพื่อจำหน่าย และเก็บไว้บริโภคได้นานมากขึ้น โดยทั่วไปมีรสเปรี้ยว ส่วนใหญ่รับประทานกับพริกสด หากไม่ต้องการกินดิบสามารถนำไปปิ้งหรือทอดให้สุกก่อนรับประทานได้

ส่วนประกอบ

1. ปลา เช่น ปลาขาว ปลาขาวเก ปลาขาวมน ปลาดอง ปลาสวาย ปลาสร้อย
2. เกลือ กระเทียม ข้าวเหนียวหนึ่งสุก

1. ขั้นตอนการทำปลาต้มตัว

1. ซ้ำแหละปลา ขอดเกล็ดออก หั่นลำตัวให้เป็นรอย ล้างให้สะอาด 3 – 4 น้ำ พักให้สะเด็ดน้ำ
2. นำมาล้างให้สะอาด ประมาณ 2 – 3 น้ำ แล้วนำมาแช่น้ำขาวข้าว 10 นาที
3. นำกระเทียมที่ทุบ เกลือ ข้าวเจ้าสุก นำมาคลุกเค้าเนื้อปลา ยัดเกลือและกระเทียมใส่ในท้องปลา
4. เก็บให้มิดชิด ทิ้งไว้ประมาณ 3 คืน

2. ขั้นตอนการทำปลาต้มที่สับละเอียด

1. ซ้ำแหละปลาล้างให้สะอาด สับเนื้อให้ละเอียด
2. นำมาคั้นให้เข้ากับเกลือและกระเทียม ข้าวเหนียวสุก
3. นำมาห่อด้วยใบตอง เก็บไว้ 2 – 3 วัน นำมารับประทานได้

ภาพที่ 198 คัดเลือกปลาที่มีขนาดพอเหมาะมาทำสัมปลา

ภาพที่ 199 ทำการชำแหละเอาเครื่องในออกแล้วเจียนด้านข้างเพื่อให้เข้าเกลือได้ดี

ภาพที่ 200 ตวงปลาขนาด 1 ถ้วยเพื่อวัดปริมาณปลากับเกลือที่ใช้

ภาพที่ 201 ตวงเกลือกันแอ่งด้านล่างของถ้วยต่อปลา 1 ถ้วย

ภาพที่ 202 ใส่ข้าวสุกลงไปพอเหมาะ

ภาพที่ 203 คลุกเคล้าจนปลาและเกลือเข้ากันดี

ภาพที่ 204 บรรจุปลาลงในภาชนะที่สามารถปิดได้มิดชิด

ภาพที่ 205 ปิดฝาภาชนะให้เรียบร้อย

หม่ำปลา

เป็นการถนอมอาหารหมักที่คนในลุ่มแม่น้ำชีนิยมรับประทาน สามารถเก็บไว้รับประทานได้นาน และสามารถนำมาเป็นของฝากได้ดี ปลาที่ใช้ทำ ปลาเคี้ยวเกล็ด (ปลาหมอ) ปลาสร้อย ปลานาง ปลาขบ และปลาเพี้ย เป็นต้น

ส่วนประกอบ

1. ปลาและไส้ปลา
2. เกลือ กระเทียม ข้าวคั่ว ตะไคร้ ข้าวเหนียวสุก (ข้าวเจ้าสุกก็ได้)

ขั้นตอนการทำหม่ำปลา

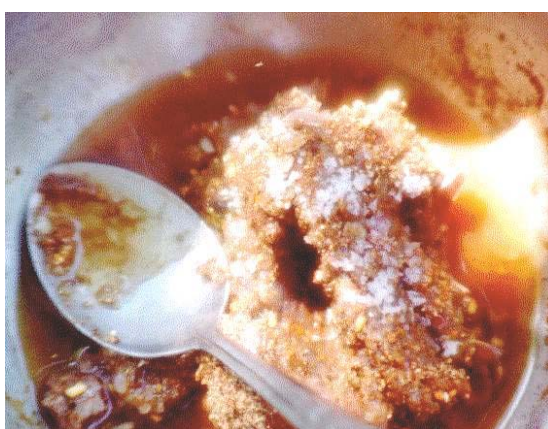
5. ซ้ำแหละปลา แล้วแยกไส้ปลาออกมาต่างหาก ล้างปลาให้สะอาดนำมาสับให้ละเอียด ทั้งเนื้อและกระดูกรวมกัน
6. นำข้าวเหนียวสุกใส่น้ำเล็กน้อย นำมาคลุกเคล้าให้เข้ากับเนื้อปลาและไส้ปลา โดยใช้เนื้อปลาปริมาณครึ่งหนึ่งของไส้
7. นำเกลือ กระเทียมที่โขลก และข้าวคั่วมาคั้นให้เข้ากับเนื้อปลา
8. ห่อเก็บทิ้งไว้ 3 วัน ก็นำมารับประทานได้ นิยมนำไปทอดหรือปิ้ง

อัตราส่วน ปลา 1 ถ้วย ต่อเกลือ 1 ก้อนถ้วย

กระเทียม และข้าวคั่วพอประมาณ

ภาพที่ 206 ส่วนประกอบที่ใช้ทำหม่ำปลาได้แก่ ปลาสับ
ไส้และซี่ปลา ข้าวคั่ว เกลือและกระเทียม

ภาพที่ 207 นำส่วนผสมทั้งหมดลงคลุกเคล้าในน้ำเล็กน้อยให้เข้ากัน

ภาพที่ 208 หม่ำปลาที่พร้อมจะรับประทาน

บุคลากรกรม

¹การจัดกิจกรรมกลุ่มย่อยบ้านหันพัฒนาครั้งที่ 2

นางนาง พลเสน บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545

นายเจริญ พลเสน บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545

นางอุไร แฝงสมศรี บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545

นายบุญมี รักษาภักดี บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545

นางมะลิวัลย์ ไครตมุงคุณ บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545

นางอุดม พลเสน บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545

นางเพ็ญ โพธิ์ศรีราช บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545

²การจัดกิจกรรมกลุ่มย่อยบ้านท่าขนอยครั้งที่ 2

นางจันตรี ช่อประพันธ์ บ้านท่าขนอย ตำบลท่าขนอย อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545

นายประกอบ ช่อประพันธ์ บ้านท่าขนอย ตำบลท่าขนอย อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545

นางลุน เนื่องวรรณะ บ้านท่าขนอย ตำบลท่าขนอย อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545

นายบรรลุ ไชยผล บ้านท่าขนอย ตำบลท่าขนอย อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545

นางหนู ภาณุตานนท์ บ้านท่าขนอย ตำบลท่าขนอย อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545

นางอำภา สุขชี บ้านท่าขนอย ตำบลท่าขนอย อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545

นายวิจิต บุญท่ามา บ้านดินดำ ตำบลเกิ้ง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 4 มิถุนายน 2545

³การจัดกิจกรรมกลุ่มย่อยบ้านท่าศาลาครั้งที่ 2

นายทองสุข ภูธา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 14 มิถุนายน 2545

นางไพโร ภูธา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 14 มิถุนายน 2545

นางอุตร ดุจดา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 14 มิถุนายน 2545

นางสาวสาคร ฝ้ายทอง บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 14 มิถุนายน 2545

นางสำเร็จ ภูธา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 14 มิถุนายน 2545

นางนิยม เขิงเขา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 14 มิถุนายน 2545

นางสายดอน เขื้อเมฆ บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 14 มิถุนายน 2545

นางมณีวรรณ แสงงาม บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 14 มิถุนายน 2545

⁴การจัดกิจกรรมกลุ่มย่อยบ้านท่าศาลาครั้งที่ 2

นางสุกัลยา สมอนา ตำบลโคกใหญ่ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู

วันที่ 27 มิถุนายน 2545

นางทอง คำภานาง บ้านท่าศิลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู

วันที่ 27 มิถุนายน 2545

นางกุ่ม ขามก้อน บ้านท่าศิลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู

วันที่ 27 มิถุนายน 2545

นางสังวาล หนองผือ บ้านท่าศิลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู

วันที่ 27 มิถุนายน 2545

นางคำปลิว แก้วสาคร บ้านท่าศิลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู

วันที่ 27 มิถุนายน 2545

นางหัส ธรรมสิมา บ้านท่าศิลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู

วันที่ 27 มิถุนายน 2545

นางบุญเส็ง ชะนะโสม บ้านท่าศิลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู

วันที่ 27 มิถุนายน 2545

⁵การจัดกิจกรรมกลุ่มย่อยบ้านดอนแก้วครั้งที่ 2

นางห่วน ศิริเมือง บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

วันที่ 9 สิงหาคม 2545

นางทองสืบ ทานสุทัศน์ บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

วันที่ 9 สิงหาคม 2545

นายขุนทอง ทานสุทัศน์ บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

วันที่ 9 สิงหาคม 2545

นายทองใส ปากอูตสารห์ บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

วันที่ 9 สิงหาคม 2545

นางหนูเล็ก ผลชอบ บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

วันที่ 9 สิงหาคม 2545

นางกุล พวกขุนทด บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

วันที่ 9 สิงหาคม 2545

นายศูนย์ มูลขุนทด บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี

วันที่ 9 สิงหาคม 2545

⁶นางสำเร็จ ภูธา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 14 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

⁷นางมลวิทย์ โคตรมุงคุณ บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

⁸ นายบุญมี รักษาภักดิ์ บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 9 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

⁹ นางหนู ภาณุตานนท์ บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

¹⁰ นายเจริญ พลเสน บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 9 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

¹¹ สัมภาษณ์ภาคสนามเกี่ยวกับการประกอบอาหาร

นายประจัน โคคาพาณิชย์ บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี
จังหวัดอุดรธานี วันที่ 21 มกราคม 2545 (สัมภาษณ์)

นางเทียมจันทร์ เข้มรส บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 22 มกราคม 2545 (สัมภาษณ์)

นางราตรี จวงทอง บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 22 มกราคม 2545 (สัมภาษณ์)

นางทองสิน ทานสุทัศน์ บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 24 มกราคม 2545 (สัมภาษณ์)

นายไข สาริบุตร บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 22 มกราคม 2545 (สัมภาษณ์)

นางหนูเกียง แข็งแรง บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 22 มกราคม 2545 (สัมภาษณ์)

นางถนอม ศรีทอง บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 23 มกราคม 2545 (สัมภาษณ์)

นางจิต พันสี บ้านท่าศิลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
วันที่ 7 มกราคม 2545 (สัมภาษณ์)

นางกุ่น ขามก้อน บ้านท่าศิลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
วันที่ 4 มกราคม 2545 (สัมภาษณ์)

นางชาลิณี แก้วโชติ บ้านท่าศิลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
วันที่ 5 มกราคม 2545 (สัมภาษณ์)

นางดวงจันทร์ สีปาก บ้านท่าศิลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
วันที่ 7 มกราคม 2545 (สัมภาษณ์)

นางสมยงค์ สีพันธะบุตร บ้านท่าศิลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
วันที่ 7 มกราคม 2545 (สัมภาษณ์)

นางบุญช่วย หนองผือ บ้านท่าศิลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
วันที่ 5 มกราคม 2545 (สัมภาษณ์)

นางก้อน นาคะ บ้านท่าศิลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู

วันที่ 5 มกราคม 2545 (สัมภาษณ์)

นางพอง มาลัยอายุ บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 16 ธันวาคม 2544 (สัมภาษณ์)

นางยม เชิงเขาอายุ บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 16 ธันวาคม 2544 (สัมภาษณ์)

นางน้อย ธานี บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 16 ธันวาคม 2544 (สัมภาษณ์)

นางพอง แสงงาม บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 16 ธันวาคม 2544 (สัมภาษณ์)

นางบัวเรียน ศิลารักษ์ บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 16 ธันวาคม 2544 (สัมภาษณ์)

นางเนียง บุญอยู่ อายุ บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 17 ธันวาคม 2544 (สัมภาษณ์)

นางละออง ฝ้ายทอง บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 18 ธันวาคม 2544 (สัมภาษณ์)

นางสำนวน ภูธา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 18 ธันวาคม 2544 (สัมภาษณ์)

นางลำพอง ผิวสวย บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 18 ธันวาคม 2544 (สัมภาษณ์)

นางประไพ ภูธา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 18 ธันวาคม 2544 (สัมภาษณ์)

นางเลิศ เครือเมฆ บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 19 ธันวาคม 2544 (สัมภาษณ์)

นายเกรียงไกร แสงงาม บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 15 ธันวาคม 2544 (สัมภาษณ์)

นางคำเมย มณีภาพ บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 17 ธันวาคม 2544 (สัมภาษณ์)

นางสมพร ธานี บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 17 ธันวาคม 2544 (สัมภาษณ์)

นางอำพร เหล่าโพธิ์ บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 12 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)

- นางชนบ รัตนพร บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 12 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางแจ่มใส ชุ่มอภัย บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 12 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางผัน ช่อประพันธ์ บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 13 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางทุมมี วรรณภักดี บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 13 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางแดง นิमित บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 13 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางใส เนื้อวงศ์ษา บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางหงษ์ คำตา บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางสายทอง สาระมูล บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางเต้า บุตรราช บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางบัง อุทัยแสน บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 14 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางไพโร พินนนต์ บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 15 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางนิตญา ไหม่คามิ บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 15 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางเรียบร้อย วังหน้า บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 15 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางแสงจันทร์ ยิ่งกำแหง บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 16 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางวัน ภาณุตานนท์ บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 16 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางวัน ศรีการุณ บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 16 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
- นางธนกร ภูผา บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย

- จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 17 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางเรียบร้อย วังหน้า บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 17 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางแขก จงเทพ บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 17 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางบุญตา รักษาภักดี บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 4 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางบุญถม รักษาภักดี บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 4 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางมี พลลาภ บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 4 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางพร พลเสน บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 5 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางสำเภา พลจันทร์ บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 5 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางเอียง รัตนพลแสน บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 5 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางดวงทอง พลเสน บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 5 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางจันท์ ไชยแสน บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 6 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางคำบัว ไชยบุตรดี บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 6 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางสร้อย รักษาภักดี บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 6 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางพิมพ์ รักษาภักดี บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 7 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางจำปี พลเสน บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 7 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางสมพร หนูสุวรรณ บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 7 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)
นางบัวเรียน คำสีแก้ว บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 8 พฤศจิกายน 2544 (สัมภาษณ์)

บทที่ 7

เครือข่ายและตลาดปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี

ทรัพยากรปลานอกจากจะเป็นอาหารหลักของคนในลุ่มแม่น้ำชี ในยุคเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งพาแล้ว ยังเป็นทรัพยากรที่สามารถนำไปใช้ในการแลกเปลี่ยนกับทรัพยากรอื่นเพื่อการยังชีพมาตั้งแต่ตั้งชุมชน เพราะในแต่ละชุมชนนั้นจะมีข้อจำกัดของฐานทรัพยากรที่แตกต่างกัน นอกจากความสำคัญของปลาในการนำมาประกอบเป็นอาหารเพื่อการบริโภคแล้ว ในทางสังคมนั้นปลามีส่วนสำคัญในการทำให้เกิดการเกื้อวรั้อยคนในลุ่มแม่น้ำสายนี้เข้าด้วยกัน โดยทำหน้าที่เป็นสื่อกลางของความสัมพันธ์ทางสังคมจนเกิดเป็นเครือข่ายขึ้นมา ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดจากปลาเป็นตัวเชื่อมที่เริ่มตั้งแต่หน่วยของครอบครัว เพื่อนบ้าน คนในหมู่บ้าน ชุมชน และลุ่มแม่น้ำตามลำดับ ในยุคนี้เครือข่ายทางสังคมที่เกิดจากปลาจะอยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนและตอบแทนเป็นหลัก ปลาที่จับได้จากแหล่งน้ำส่วนหนึ่งจะใช้บริโภคในครัวเรือน ส่วนที่เหลือจะถูกแบ่งปันไปยังญาติ เพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียง หรือคนที่มีความสนิทสนมและเคยแบ่งปันปลามาให้ในวันก่อนหน้า นอกจากนี้ปลาที่มีอยู่มากในยุคนี้ก็จะไหลออกจากแหล่งน้ำโดยชาวประมงไปยังชุมชนต่าง ๆ ในฐานะสิ่งแลกเปลี่ยนกับสิ่งของหรืออาหารอย่างอื่นที่เจ้าของปลาขาดแคลน เช่น ข้าว เกลือ และพืชผัก เป็นต้น โดยไม่ผ่านกระบวนการซื้อขายในกลไกของตลาด

เมื่อเข้าสู่ยุคทุนนิยมและการค้าขาย ปลาได้เปลี่ยนบทบาทจากการเป็นอาหารที่ใช้บริโภคในครัวเรือน และถูกนำมาเป็นสิ่งแลกเปลี่ยนกับทรัพยากรอื่น กลายเป็นสินค้าที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ตลาดและหากต้องการคนส่วนใหญ่จะไปหาซื้อทรัพยากรชนิดนี้แทนการออกไปจับตามแหล่งน้ำ เนื่องจากไม่มีเวลาออกไปจับปลาเอง หรือจำนวนปลาลดลงทำให้การจับลำบากขึ้น ปลาจากแหล่งต่าง ๆ ที่ถูกจับได้จะไหลเข้ามาสู่กลไกของตลาด โดยผ่านกระบวนการและขั้นตอนที่มีความซับซ้อน การขายปลาที่เกิดขึ้นโดยระบบตลาดจะเกิดขึ้นในราวปี พ.ศ. 2480 – 2500 ลักษณะการขายปลาในยุคนี้จะเป็นการขายปลาโดยชาวประมงที่จับปลาได้แล้วนำไปขายที่ตลาด ปลาเหล่านี้จะถูกขายส่งให้แก่แม่ค้าขายปลาในตลาด เนื่องจากไม่นิยมที่จะนั่งขายปลาเอง ต่อมาเมื่อมีการสร้างถนนทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น ผนวกเข้ากับจำนวนประชากรเพิ่มสูงขึ้น ทำให้แม่ค้าปลาในตลาดเดินทางมายังหมู่บ้านเพื่อซื้อปลาไปขายเอง ต่อมาปริมาณปลาในชุมชนเริ่มลดจำนวนลง เนื่องจากการจับปลาเพื่อขายมากขึ้นและระบบนิเวศของแหล่งน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลทำให้คนส่วนใหญ่ที่เคยเคยจับปลาขายเป็นอาชีพเสริมจากการทำนาหันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น รับจ้าง และเมื่อได้เงินก็จะนำมาซื้อปลาจากตลาดไปบริโภคแทน เมื่อมองความสัมพันธ์ทางสังคมในยุคนี้ผ่านวัฒนธรรมปลาจะพบว่าแตกต่างจากในยุคเศรษฐกิจ

พอเพียงและการพึ่งพามาก ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ เพื่อนบ้าน และคนในหมู่บ้าน ลดลง ไม่มีการไปมาหาสู่แลกเปลี่ยนทรัพยากร รวมถึงช่วยเหลือซึ่งกันก็ลดน้อยลงและเมื่อพิจารณาถึงขอบเขตของเครือข่ายปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชีแล้วจะพบว่า ในยุคเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งพานั้น เครือข่ายจะมีลักษณะแคบและมีขอบเขตอยู่ภายในแต่ละชุมชนหรือระดับท้องถิ่นเท่านั้น แต่เมื่อเข้าสู่ยุคทุนนิยมร่วมกับการมีตลาดพบว่า เครือข่ายของปลาได้ขยายวงกว้างออกไปจนเกือบครอบคลุมทั้งลุ่มแม่น้ำ ทั้งระดับหมู่บ้าน ชุมชน รวมไปถึงลุ่มแม่น้ำอื่น เช่น ลุ่มแม่น้ำมูลและลุ่มแม่น้ำโขง เพื่อนำปลาจากแหล่งต่าง ๆ มาขายให้เพียงพอกับความต้องการของผู้ซื้อในตลาด โดยผ่านกลไกของระบบแม่ค้าปลาที่เป็นเครือข่าย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายและตลาดปลานั้นเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทั้งเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของคนในลุ่มแม่น้ำชีได้เป็นอย่างดี

เครือข่ายปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี

เครือข่ายปลาในยุคเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งพา

ทรัพยากรปลาเป็นอาหารที่ใช้บริโภคในชุมชนลุ่มแม่น้ำชีอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ตั้งชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากสามารถหาได้จากแหล่งน้ำธรรมชาติเช่น ห้วย หนอง คลองบึง หรือแม่น้ำ ต่าง ๆ ทั่วไป ซึ่งแต่เดิมถือได้ว่าปลาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวันอย่างแนบแน่นดังมีคำกล่าวที่บ่งบอกถึงความสำคัญของปลาว่า **“ทุก ๆ วันตั้งแต่เช้าจนถึงค่ำชีวิตของคนในหมู่บ้านเกี่ยวข้องกับปลา อย่างน้อยก็มีปลาตกในอาหารทุกมื้อละ”**⁷ นั้นแสดงว่าวิถีชีวิตของคนในลุ่ม แม่น้ำสาขานี้ที่เกี่ยวข้องกับปลาอย่างแยกออกจากกันมิได้ ดังนั้นทุกครอบครัวจึงจำเป็นต้องออกไปจับปลา เพื่อนำกลับมาประกอบอาหารบริโภค อีกทั้งถนอมเก็บไว้เมื่อยามขาดแคลน รวมถึงเพื่อการนำไปแลกเปลี่ยนกับทรัพยากรหรือสิ่งของที่ต้องการแต่ไม่สามารถผลิตได้เองในครัวเรือน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าทรัพยากรปลามีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีพในยุคเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งพา

เครือข่ายปลาในระดับครอบครัว

ในยุคเริ่มต้นของการตั้งชุมชนหมู่บ้านที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำ จะออกจับปลากันเป็นฤดูกาล ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นช่วงว่างเว้นจากฤดูทำนา ปลุกพืชไร่หรือทำพืชสวน โดยการออกจับปลาแต่ละครั้งจะจับอย่างมีกำหนดคือ จับเพียงพอเฉพาะสำหรับการกินเท่านั้น เมื่อหมดแล้วจึงออกไปจับใหม่ เมื่อจับปลาได้นอกจากบริโภคภายในครัวเรือนตนเองแล้ว ก็จะมีการแจกจ่ายให้แก่ **เครือข่ายครอบครัว** ซึ่งอาจเป็นพ่อ แม่ พี่ น้อง หรือญาติ ทั้งอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรืออยู่ต่างหมู่บ้านที่ไกลออกไป สำหรับการแจกจ่ายในเบื้องต้นนั้นจะให้แก่สมาชิกในครอบครัวหรือเครือญาติในลำดับต้น ๆ ก่อน ทั้งนี้เนื่องจากความสัมพันธ์ทางสายเลือดซึ่งมีความผูกพัน

กันอย่างแน่นแฟ้น ส่วนญาติที่อยู่ไกลออกไปบางครั้งก็อาจมีการนำปลาที่จับได้แบ่งไปให้บ้าง ถ้ามีการติดต่อไปมาหาสู่กันเป็นประจำ³ ดังที่นายประกอบ ช่อประพันธ์ ชาวประมงบ้านท่าขอนยางเล่าให้ฟังว่า “บ้านท่าขอนยางเดิมนั้นเมื่อชาวประมงจับปลาได้ ก็เอาปลามาแจกจ่ายแก่เครือญาติที่อยู่บ้านใกล้เคียงกัน โดยถือหลักหากได้ปลามากก็จะแจกจ่ายไปตามความสำคัญของลำดับเครือญาติก่อน นอกนั้นก็แบ่งให้พี่น้องหรือคนรู้จักในลำดับต่อไปหากเหลือก็จะทำปลาตากไว้ การแบ่งปลาให้ญาติต่างหมู่บ้าน จะมีการเอาปลาไปส่งที่บ้านญาติเอง หรือถ้าหากญาติหาได้ก็จะเอามาส่งที่บ้านเรา แต่ส่วนใหญ่กรณีญาติต่างหมู่บ้านจะได้กินปลาก็จะมีมากช่วงมีบุญ มีงาน หรือเทศกาลต่าง ๆ”

ส่วนใหญ่การแบ่งปันกันในลักษณะนี้ของเครือญาติในหมู่บ้านเดียวกัน มักมีได้คำนึงถึงการตอบแทนจากการให้หรือการได้รับแต่มักเป็นการให้เนื่องจากความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน หากฝ่ายที่ได้รับออกไปหาปลาหรือมี ผัก ปู ปลา ก็มักนำมาให้ตอบแทนกันอย่างสม่ำเสมอ เพราะเดินทางไปมาหาสู่กันได้ง่าย² ส่วนญาติมิตรที่อยู่หมู่บ้านที่ไกลออกไปการแบ่งปันปลาให้ส่วนใหญ่มักเป็นการให้ ในเชิงการแลกเปลี่ยนบวกกับความสัมพันธ์ทางสายเลือดหรือเครือญาติ กล่าวคือเมื่อญาติที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำ จับปลาได้มากก็จะนำปลาซึ่งอาจเป็นปลาสดหรือปลาแปรรูปเดินทางไปส่งญาติยังหมู่บ้านที่อยู่ห่างออกไป ซึ่งจะใกล้หรือไกลขึ้นอยู่กับระยะทางเมื่อนำปลาไปส่งถึงบ้าน ญาตินั้นก็แสดงน้ำใจตามสิ่งของที่มีอยู่หรือหากทราบว่ายญาติที่นำปลามาส่งนั้นขาดแคลนอะไรก็จะจัดเตรียมให้ แต่ถ้ามีวัตถุประสงค์เพื่อการไปขอจริง ๆ ก็มักจะบอกกล่าวให้ทราบ แล้วญาติฝ่ายที่ได้รับปลานั้นก็จะจัดเตรียมให้อัตรากำลังที่จะสามารถนำกลับได้ เพราะส่วนใหญ่การเดินทางแบบนี้มักจะเป็นแบบเดินเท้าแล้วใช้วิธีขนส่งแบบหาบคอนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการเดินทางโดยทางเกวียนมักเป็นการเดินทางระยะไกลและบรรทุกของหนัก ลักษณะการแลกเปลี่ยนปลากับข้าวในชุมชนลุ่มแม่น้ำชีคือ เมื่อเอาปลาไปแลกข้าวยังหมู่บ้านญาติ ฝ่ายญาติที่ถูกไปหาจะเอาปลาไปกระจายยังบ้านอื่นที่อยู่โดยรอบให้เอง จากนั้นคนที่รับปลาไปก็จะเอาข้าวมารวมไว้ให้ที่บ้านญาติ โดยเจ้าของปลาไม่ต้องไปกระจายปลาเอง ส่วนญาติเองก็เอาข้าวให้และจะได้รับปลาในส่วนหนึ่งซึ่งอาจจะมากกว่าบ้านอื่นเพื่อเป็นการตอบแทน³

เครือข่ายปลาในระดับหมู่บ้าน

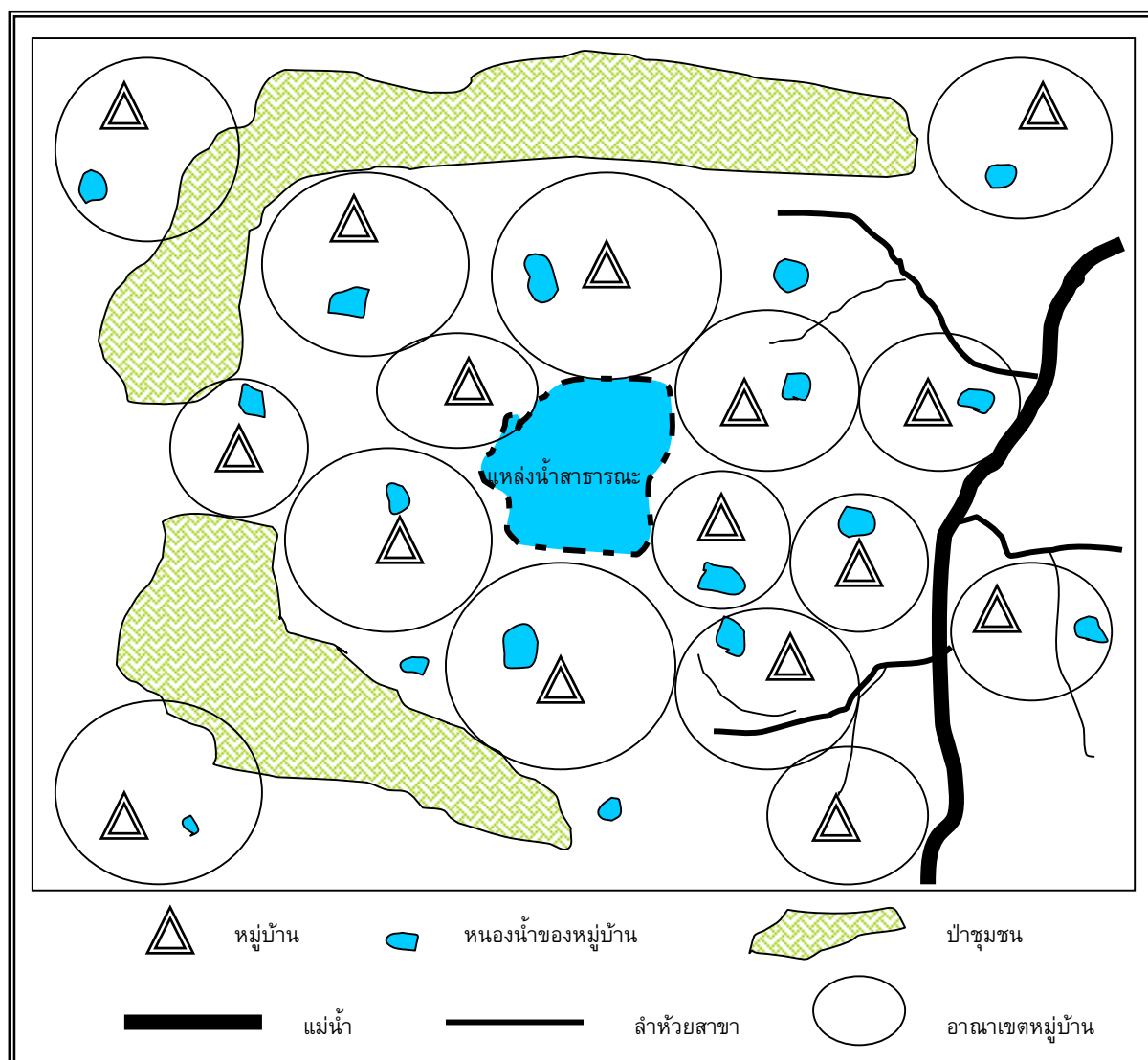
เนื่องจากหมู่บ้านที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำมักจะมีการออกจับปลาเพื่อการยังชีพอยู่เสมอ ดังนั้นการได้ออกร่วมจับปลาร่วมกัน จึงทำให้เกิดความสัมพันธ์กันระหว่างครอบครัวของคนในหมู่บ้าน ซึ่งอาจมิใช่เครือญาติกันในที่นี้เรียกว่า “เพื่อนบ้าน” ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกันไม่ว่าทางใดก็ตาม เช่น เพื่อนรุ่นเดียวกัน เพื่อนของพ่อแม่ เพื่อนของปู่ย่า ตาหรือยาย เป็นต้น และมีบ้านเรือนรวมตัวเป็นกระจุกอยู่ใกล้กันซึ่งในภาษาอีสานเรียกว่า “คุ้ม” ซึ่งในหมู่บ้านหนึ่งอาจมีหลายคุ้มก็ได้ แต่ละคุ้มก็จะมีบ้านเรือนอยู่ใกล้ติดกันจำนวนหนึ่งซึ่งอาจจะอยู่ระหว่าง 10 – 20 หลังคา

เรือน โดยกลุ่มคนเหล่านี้จะรู้จักกันเป็นอย่างดี เนื่องจากได้มีการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ภายในคุ่มของตน ดังนั้นจึงทำให้มีความรู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี เมื่อออกหาปลาก็จะออกไปเป็นกลุ่ม โดยมีการรวบรวมสมัครพรรคพวกกันภายในคุ่มเพื่อออกจับปลาตัวอย่างเช่น “การออกจับปลาในหนองหานกุมภวาปี คนในคุ่มที่รู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี พอถึงช่วงฤดูแล้งก็จะรวมตัวกันออกเรือไปทอดแหหรือซุ่มแหในหนองหาน เรือบางลำก็มีสามีภรรยาไปด้วยกัน แต่หากไม่ว่างสามีก็อาจชวนเพื่อนบ้านออกไปจับปลาร่วมกันและเมื่อได้ปลามากก็จะแบ่งกัน”⁶ นอกจากนี้ครอบครัวได้ออกจับปลาและได้ปลามากก็จะมีการแบ่งปันให้คนร่วมคุ่ม หรืออาจจะมาขอเอาปลาไปกินได้ และเมื่อตนเองออกจับปลาบ้างและได้ปลามากก็จะนำมาแบ่งในลักษณะเดียวกัน คนที่เคยถูกขอก็จะมาแบ่งเอาไปกินได้ อย่างไรก็ตามเครือข่ายปลาในลักษณะนี้ มักจะจำกัดอยู่ในกลุ่มที่มีความสนิทสนมกัน และเกี่ยวข้องกันอยู่ประจำเท่านั้นแต่จะเกิดขึ้นน้อยหรือไม่มีเลย ในกลุ่มที่มีความขัดแย้งกันภายในหมู่บ้านหรือกับคุ่มอื่นนอกจากเป็นญาติกัน²

เครือข่ายปลาในระดับชุมชน

เครือข่ายปลาในระดับชุมชนเป็นเครือข่ายที่มีความสลับซับซ้อน และมีลักษณะของความสัมพันธ์ในลักษณะแนวตั้งจากแหล่งน้ำ ซึ่งสามารถพบได้ทั้งระบบของแม่น้ำ ได้แก่ แม่น้ำห้วย หนองน้ำขนาดใหญ่ บึง หรืออ่างเก็บน้ำ ทั้งนี้เนื่องจากหากมองภาพรวมของชุมชนอย่างเป็นพลวัตร จะพบว่าหมู่บ้านในชุมชนลุ่มแม่น้ำชีจะมีการตั้งและกระจุกตัวอยู่ใกล้แหล่งน้ำ และจะเบาบางลงเมื่ออยู่ไกลจากแหล่งน้ำออกไป

การที่หมู่บ้านเหล่านี้มีความหนาแน่นอยู่ใกล้แหล่งน้ำก็เพื่อใช้น้ำในการอุปโภคและบริโภค นอกจากนี้ยังใช้เพื่อการเกษตรและเป็นแหล่งของปลาในการยังชีพ อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณาถึงปัจจัยพื้นฐาน อันนี้แล้วสันนิษฐานได้ว่า กลุ่มคนที่มาตั้งหมู่บ้านที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำมักจะเป็นกลุ่มคนกลุ่มแรก ๆ ส่วนหมู่บ้านที่อยู่ห่างจากแหล่งน้ำออกไปอาจสันนิษฐานได้ว่ามาตั้งหมู่บ้านในลำดับต่อมา ดังนั้นคนที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำมักเป็นที่สูงกว่าที่ลุ่มใกล้แหล่งน้ำ จึงสามารถปลูกข้าวได้เป็นอย่างดี แต่ส่วนใหญ่จะอาศัยน้ำฝนหรือขุดคุ้ยคลองเข้ามาจากแหล่งน้ำที่สามารถจะจัดการน้ำได้ ส่วนกลุ่มคนที่อยู่ห่างไกลออกไปอีกมักจะอยู่ชายขอบของชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่จะติดกับป่าเพราะกำลังเริ่มบุกเบิก ดังนั้นหากมองภาพนี้อย่างเป็นระบบจะพบว่าเครือข่ายปลาจะมีลักษณะเป็นแนวตั้งจากแหล่งน้ำในทุก ๆ แหล่ง ซึ่งสามารถจัดแบ่งกลุ่มลักษณะของชุมชนตามฐานทรัพยากรได้เป็น 3 กลุ่มคือ หมู่บ้านที่หาปลาเป็นหลัก หมู่บ้านที่ทำนาเป็นหลัก และหมู่บ้านอยู่ใกล้ป่าและบุกเบิกป่าเพื่อเพาะปลูกอาจเป็นข้าวหรือพืชชนิดอื่นตามลำดับ

ภาพที่ 209 แสดงแบบจำลองลักษณะการตั้งหมู่บ้านในลุ่มน้ำชีโดยอาศัยแหล่งน้ำและป่าชุมชนเพื่อการยังชีพ

อย่างไรก็ตามในทุกหมู่บ้านก็อาจมีทรัพยากรพื้นฐานมากน้อยแตกต่างกันไป ไม่มีหมู่บ้านใดผลิตทรัพยากรเพียงอย่างเดียว เพราะโดยทั่วไปมักไม่มีผู้ใดอยากพึ่งผู้อื่นทั้งหมดหากไม่ขาดแคลนจริง ๆ เพียงแต่อาจจะไม่สามารถผลิตได้เพียงพอแก่ความต้องการเท่านั้น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องนำเอาทรัพยากรที่ตนเองมีอยู่มากนี้ไปแลกเปลี่ยนสิ่งที่ตนเองต้องการมาใช้ในการดำรงชีวิต ดังที่ นายทองสุข ภูธา^๑ เล่าให้ฟังว่า “ความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นเครือข่ายแบบนี้ พบเห็นได้มาตั้งแต่ตั้งชุมชนแต่ค่อย ๆ หายไปเมื่อราว 40 ปีที่ผ่านมาเอง ซึ่งแต่เดิมนั้นเครือข่ายปลาของบ้านท่าศาลานั้น นอกจากจะมีเครือข่ายกับหมู่บ้านที่ปลูกข้าวได้มากภายในตำบลชีทวนและอำเภอเชียงในแล้ว ยังไปไกลถึงอำเภอม่วงสามสิบ อำเภอเดชอุดมซึ่งห่างออกไปกว่า 40 – 50

กิโลเมตร โดยเครือข่ายในลักษณะเช่นนี้จะมีลักษณะการพึ่งพิงกันระหว่างข้าวกับปลาเป็นหลัก ซึ่งนอกจากจะเป็นเครือญาติกันแล้ว อาจจะเกิดขึ้นจากการเป็นเสี่ยวกันโดยเฉพาะเสี่ยวส่วย ฟากซี ซึ่งชาวส่วยเหล่านี้อยู่ในเขตจังหวัดศรีสะเกษ แต่มีหมู่บ้านไม่ไกลจากบ้านท่าศาลามากนัก และอยู่คนละฟากของแม่น้ำชี เมื่อถึงฤดูแล้งชาวส่วยเหล่านี้ก็จะหาบเอาพริก หอม กระเทียม เดินทางมาแลกข้าว แลกปลาแดกยังบ้านท่าศาลาไปกิน” นอกจากนี้การเกิดขึ้นของความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เห็นได้ชัดเจนที่บ้านท่าขอนยาง ซึ่งนายดำเนิน เนื่องวรรณ¹⁰ ได้เล่าให้ฟังว่า “ความสัมพันธ์ของเครือข่ายปลา ในลักษณะที่เป็นเครือข่ายออกไปจากแม่น้ำชีในลักษณะตั้งจากนั้น จะมีให้เห็นได้เมื่อนานมาแล้วกล่าวคือ เมื่อถึงฤดูกินปลาโดยเฉพาะช่วงน้ำล้น ในหมู่บ้านท่าขอนยางจะมีการไหว้หอหรือผีตามวังปลาต่าง ๆ ของบ้านท่าขอนยาง ซึ่งการไหว้ผีเหล่านี้นอกจากจะมีการเรียกหรือเชิญคนในหมู่บ้านมาทำพิธีแล้วยังเชิญชวน คนจากหมู่บ้านอื่น โดยเฉพาะพวกนาโคกบริเวณไม่ไกลจากบ้านท่าขอนยางที่เคยมาหากินจับปู จับปลา อยู่บริเวณวังปลาบ้านท่าขอนยางมาร่วมไหว้ผีด้วยกัน ภายหลังจากจะมีการไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วก็จะมีการลงจับปลาแล้วนำมาประกอบอาหารกินร่วมกันในวันนั้นด้วย โดยส่วนใหญ่คนที่เคยจับปลาทั้งในบ้านท่าขอนยางและหมู่บ้านอื่นจะให้ความสำคัญกับกิจกรรมนี้มาก และจะมากันเกือบทุกคนแต่ในปัจจุบันกิจกรรมนี้ไม่มีอีกแล้ว” จากคำบอกเล่าข้างต้นจะเห็นได้ว่าเครือข่ายปลาของคนในลุ่มแม่น้ำชีนั้นมิได้แตกต่างจากคนในลุ่มแม่น้ำอื่นเช่น แม่น้ำมูลหรือแม่น้ำสงครามซึ่งเรียกเครือข่ายแบบนี้โดยทั่วไปว่า “ลวง” แต่คนในลุ่มแม่น้ำชี มิได้ใช้คำเรียกเครือข่ายของตนเองเหมือนในชุมชนลุ่มแม่น้ำอื่น แต่จะแสดงออกมาในด้านเครือข่ายของการแลกเปลี่ยน และกิจกรรมทางสังคมที่เป็นวัฒนธรรมเช่นการไหว้ผีร่วมกันดังที่กล่าวมาข้างต้น นอกจากนี้เครือข่ายในลักษณะดังกล่าวยังคงมีทั้งในชุมชนหนองน้ำขนาดใหญ่ ชุมชนปลูกข้าว หรือแม้กระทั่งชุมชนที่ตั้งอยู่ริมเขื่อน แต่ปัจจุบันนี้ก็ได้อ่อนหายไปแล้วเช่นกัน

เครือข่ายปลาในยุคทุนนิยมของคนในลุ่มแม่น้ำชี

หลังจากการเปลี่ยนแปลงของรัฐที่มีต่อมลทลีสานมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะการคมนาคม การสร้างทำนบ เขื่อนฝาย และถึงยุคต่อมาคือการสร้างอ่างเก็บน้ำรวมถึงการส่งเสริมให้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดต่าง ๆ¹ ปัจจัยเหล่านี้ยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของอย่างมากต่อความสัมพันธ์ของคนในลุ่มแม่น้ำชี ซึ่งเดิมนั้นเคยมีความสัมพันธ์กันในลักษณะเครือญาติพี่น้อง เพื่อนหรือเสี่ยว และอยู่ร่วมกันแบบเกื้อกูลโดยใช้ระบบแลกเปลี่ยนเป็นตัวจักรในการขับเคลื่อนทางสังคม การเกิดขึ้นของตลาดมีผลกระทบโดยตรงต่อฐานทรัพยากรของชุมชน เนื่องจากเดิมทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมากมายในชุมชน ส่วนหนึ่งซึ่งมีปริมาณเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่ใช้ในการดำรงชีพ เนื่องจากยังไม่ทราบว่าเอาทรัพยากรเหล่านั้นไปทำอะไรหรือขายที่ไหน หลังจากที่มีตลาดเกิดขึ้นทุกคนจะมีความเข้าใจตรงกันว่าหากต้องการอะไรก็สามารถหาได้

ที่ตลาด ดังนั้นทุกคนจึงมุ่งสู่ตลาดเพื่อหาสิ่งของที่ตนเองต้องการทั้งเครื่องอุปโภคและบริโภค นอกจากนี้หากต้องการเงินก็สามารถเอาสิ่งของที่มีอยู่หรือทรัพยากรที่ปลูกและสามารถจัดหาเองได้ไปขายก็จะได้เงินมา

ดังนั้นในยุคทุนนิยมจึงเริ่มมีการนำปลาจากชุมชนของตนไปขายที่ตลาด ซึ่งในการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้สามารถแบ่งเครือข่ายปลาออกเป็น 3 ยุคย่อย คือ

ยุคเดินทางไปขายปลาที่ตลาด

โดยจุดเริ่มต้นของยุคนี้เกิดขึ้นราวปี พ.ศ. 2480 - 2500 โดยเริ่มจากจับปลาเพื่อการบริโภคในครัวเรือน หมู่บ้านหรือชุมชนแล้วจึงเพิ่มการจับปลาเพื่อนำปลาไปขายที่ตลาด ลักษณะการเปลี่ยนแปลงนี้มีได้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วทั้งนี้เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องของการคมนาคมที่เป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะโดยส่วนใหญ่ถนนจากหมู่บ้านมายังตลาดยังไม่มีการพัฒนา มีแต่ทางเดินระหว่างหมู่บ้าน ทางเกวียน^{2,4} อีกทั้งรถยนต์ยังเป็นสิ่งห่างไกลเกินไปสำหรับสังคมในยุคนั้น สิ่งของคนในหมู่บ้านประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำสามารถติดต่อกับโลกภายนอกได้ มีเพียงการเดินทางเท้า ทางเรือ หรือเกวียนเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้นคนในหมู่บ้านนอกเมืองจึงเดินทางมายังตลาด มากกว่าที่คนในชุมชนเมืองจะเดินทางออกไปยังหมู่บ้าน หากไม่จำเป็นอย่างยิ่งคนในเมืองจะไม่เดินทางมายังหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไป

ดังนั้นเมื่อจับปลาได้มากแล้ว ชาวประมงจะนำปลาที่จับได้ใส่ภาชนะ เช่น ตะกร้า หรือกระสอบจากนั้นจึงหอบด้วยไม้คานไปขายที่ตลาด ส่วนใหญ่จะเป็นการเดินทางไปตามทางเท้า ลัดเลาะตามทางสาธารณะผ่านหมู่บ้านต่าง ๆ จนถึงตลาด ปลาที่นำไปขายจะมีพ่อค้าคนกลางที่ตลาดมารับซื้อเมื่อเดินทางไปถึง โดยมีได้วางขายด้วยตนเองเพราะตลาดส่วนใหญ่จะมีการจับจองที่ขาย คนภายนอกที่เข้าไปจึงหาที่ขายไม่ได้หรือถ้าจะขายก็ต้องเสียเงินค่าเช่าที่ ดังนั้นจึงไม่นิยมขายปลาเอง หลังจากขายปลาแล้วก็อาจซื้อของที่ตนเองต้องการกลับมาด้วย อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ายุคดังกล่าวจะเป็นยุคที่มีการจับปลาเพื่อขายที่ตลาดแต่ความสัมพันธ์ทางสังคม ในรูปแบบสังคมประมงก็ยังมิได้เปลี่ยนแปลงไปมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากคนส่วนใหญ่ยังรู้จักตลาดไม่มาก และนานครั้งจึงจะรวมตัวเป็นกลุ่มเดินทางเข้าไปในเมือง เพื่อซื้อเครื่องมือจับปลา และข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น¹⁰ ดังนั้นปริมาณปลาที่นำไปขายจึงยังไม่มากเท่าใดนัก

การจับและขายปลาของบ้านหันพัฒนาในยุคไปขายปลาที่ตลาด

บ้านหันพัฒนาแม้ว่าจะเป็นหมู่บ้านปลูกข้าวและมีแหล่งน้ำสำหรับการจับปลาที่จำกัด แต่จะสามารถจับปลาได้มากในช่วงฤดูทำนา เนื่องจากมีน้ำในนาข้าวและเมื่อเข้าสู่ฤดูแล้งราวเดือน 4 - 5 (มีนาคม - เมษายน) ก็จะวิดน้ำออกจากบ่อรวมปลาในที่นาของตน เพื่อนำปลามาบริโภคหรือเตรียมสำหรับงานบุญต่าง ๆ ส่วนที่เหลือจากการบริโภคในช่วงต่าง ๆ เหล่านี้

เจ้าของปลาก็จะนำไปขายที่ตลาดซึ่งการขายปลาที่ตลาดนั้นพบว่ามีกรเริ่มขายปลาในปี พ.ศ. 2500 โดยปลาส่วนใหญ่ที่จับได้จะเป็นปลากพงปลาช่อน ปลาดุก และปลาหมอ เป็นต้น²

นายบุญมี รักษาภักดี¹¹ ชาวบ้านหันพัฒนาซึ่งเคยเป็นพ่อค้าปลาในหมู่บ้านเล่าให้ฟังว่า “ในช่วงฤดูแล้งกลุ่มของตนซึ่งประกอบด้วยสมาชิก 3 – 4 คน ก็จะร่วมหุ้นออกจับปลาเพื่อขาย โดยจะออกไปเช่าเหมาปลาในบ่อของชาวบ้านตามทีนา โดยอาจเป็นบ่อปลาของคนในหมู่บ้านหันพัฒนาเอง บ่อปลาของคนในหมู่บ้านอื่นซึ่งอยู่ไม่ห่างไกลมากนัก หรือบ่อปลาสาธารณะที่เช่าเป็นรายปี ส่วนใหญ่จะเช่าในราคาบ่อละ 800 – 1,000 บาท ก็แล้วแต่จะตกลงกันได้ จากนั้นก็วิดน้ำออกจากบ่อเมื่อน้ำแห้งนำปลาไปขายให้แม่ค้าขายปลาที่ตลาด” นอกจากนี้ นายบุญมี รักษาภักดี ยังได้บอกเล่าถึงลักษณะของชาวบ้านที่ออกจับปลาเพื่อไปขายยังตลาดให้ฟังว่า “คนที่จะออกจับปลาเพื่อขายนั้น ส่วนใหญ่เมื่อจับปลาได้แล้ว ก็จะมีการแยกปลาไว้คนละพวก ปลาเป็น (ปลาที่ยังไม่ตาย) ก็แยกไว้เฉพาะปลาเป็น ส่วนปลาตายก็จะแยกไว้ต่างหาก นอกจากนี้ก็มักจะไม่ค่อยไปกินข้าวร่วมกับเพื่อนฝูงเวลาออกหาปลา เนื่องจากกลัวว่าจะมีการออกปลา (แบ่งปลาของตนเอง) นำมาทำอาหารกินร่วมกัน และมักจะแยกตัวออกไปซึ่งลักษณะดังกล่าวแตกต่างจากเมื่อก่อนนี้มาก เพราะแต่ก่อนจะออกหาปลาร่วมกันหลายคน เมื่อหาปลาได้จะออกปลามากินร่วมกัน หากใครหาไม่ได้มากก็จะแบ่งกันกิน นอกจากนี้ในช่วงฤดูแล้งผู้หญิงในหมู่บ้านก็จะออกไปจับปลาหลอด บริเวณห้วยคะคางซึ่งเป็นลำห้วยสาธารณะโดยจะทำการใช้นิ้วมือทั้ง 10 นิ้ว ในการกวาดโคลนเพื่อหาปลาชนิดนี้ซึ่งเรียกว่า “การจกหลอด” ซึ่งแต่ก่อนสามารถจับได้วันละหลายกิโลกรัม แต่ในปัจจุบันจับได้เพียง 1 – 2 กิโลกรัมต่อวันเท่านั้น ปลาหลอดเหล่านี้จะนำมาตากแห้งแล้วก็จะนำไปขายที่ตลาดเช่นเดียวกัน”

การจับและขายปลาของบ้านท่าขอนยางในยุคไปขายปลาที่ตลาด

การจับและขายปลาในหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำชีตอนต้นและตอนกลางนั้น จะเริ่มต้นเกิดขึ้นในช่วงที่มีการปลูกพืชเศรษฐกิจราวปี พ.ศ. 2480 - 2500 ทั้งนี้เนื่องจากคนส่วนใหญ่มุ่งเน้นเพื่อปลูกพืชเหล่านี้ในการนำไปขาย ดังนั้นจึงไม่มีเวลาในการออกจับปลา นอกจากนี้การมีตลาดเกิดขึ้น³ และสามารถนำปลาไปขายได้ จึงมีผลทำให้มีการจับปลาจากแม่น้ำชีไปขายที่ตลาดมากขึ้น ดังคำ บอกเล่าของนายประกอบ ช่อประพันธ์⁸ ใจความตอนหนึ่งว่า “การขายปลาของบ้านท่าขอนยางเริ่มขายปลาตั้งแต่ พ.ศ. 2480 ซึ่งช่วงดังกล่าวสามารถหาปลาได้วันละ 20 – 30 กิโลกรัม การออกหาปลาในยุคดังกล่าวก็จะออกเป็นกลุ่มประมาณ 10 – 20 ลำตามวังปลาต่างๆในช่วงน้ำลดหรือช่วงหน้าแล้ง เมื่อหาได้จะย่าง ทำปลาเอียบใส่ไห ทำปลาย่างปลาตากแดด ซึ่งจะออกหาปลาแบบนี้ในช่วงหลังเกี่ยวข้าว ไปแต่ละครั้งได้ปลาแดด 2 – 3 ไห และได้ปลาแห้งคนละประมาณ 1 กระสอบ ซึ่งการจับปลาในช่วงฤดูแล้งนั้นอาจไปถึงอำเภอกอสุ่มพิสัย บางครั้งเมื่อได้ปลาขณะที่เดินทางจับปลาไปตามแม่น้ำชีบางตอน ก็จะมีการปิ้งปลาขึ้นขาย

ตามหมู่บ้านที่คณะหาปลาผ่าน ปลาที่จับได้และจะขาย 3 ปัง/ 1 บาท ซึ่งในสมัยนั้นการขายก็มักไม่ได้ราคาแพงเนื่องจากปลามีราคาต่ำ และคนส่วนใหญ่สามารถออกจับได้ยกเว้นคนที่ไปทำงานอย่างอื่น เช่น ปลุกผัก ปลุกปอ จนไม่มีเวลาหาปลาจึงจะซื้อปลากิน”

ภาพที่ 210 ปลาที่จับจากหนองน้ำและที่นาแล้วแม่ค้านำมาวางขายที่ตลาดบริเวณบ้านดินดำในตอนเย็น

ภาพที่ 211 ปลาชนิดต่าง ๆ ที่จับได้จากแม่น้ำชีแล้วนำมาขายตรงที่ตลาดริมทางบริเวณบ้านดินดำ

การจับและขายปลาของบ้านท่าศาลาในยุคไปขายปลาที่ตลาด

บ้านท่าศาลาซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำชีตอนปลาย แต่เดิมมีวิถีการดำรงชีวิตแบบพอเพียงและการพึ่งพา โดยจะมีการจับปลาร่วมกับการปลูกข้าวและค้าขายทางน้ำบ้างในช่วงฤดูฝน แต่หลังจากได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมการจับปลาของคนวนที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่เมืองอุบลราชธานี ในราวปี พ.ศ. 2480 คนในหมู่บ้านเหล่านี้ได้มีการติดต่อกับกลุ่มคนวนและได้นำเครื่องมือจับปลาที่ทันสมัยเข้ามาใช้จับปลาในหมู่บ้านเช่น สะตุงขนาดใหญ่ อวนลาก จิ๊บ หรือโพงพาง เป็นต้น¹² อุปกรณ์เหล่านี้ช่วยให้คนในหมู่บ้านสามารถจับปลาได้ที่ละมาก ๆ โดยเฉพาะในช่วงฤดูน้ำลง ปลาที่ได้จะถูกคัดแยกโดยปลาหนึ่ง เช่น ปลาเนื้ออ่อน ปลาปิ้ง ปลานาง ปลาหนู เป็นต้น ปลาเหล่านี้จะนำไปขายให้แก่คนในหมู่บ้านที่อยู่ห่างออกไปไม่กี่ไกลจากหมู่บ้าน นักซึ่งมีรัศมีไม่เกิน 5 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังแปรรูปเป็นปลาแห้งหรือปลาตาก ส่วนปลาขนาดเล็กเช่น ลูกปลาชนิดต่าง ๆ และปลาเกล็ด (ปลาวงศ์ตะเพียนขาว สร้อย) จะถูกนำไปทำปลาแดกแล้วบรรจุใส่ไห เมื่อสามารถบริโภคได้แล้วก็จะบรรจุใส่ไหแล้วนำลงเรือกระแชง ลำละหลายร้อยไหเพื่อไปขายยังชุมชนอื่นทั้งในและนอกกลุ่มแม่น้ำชี⁹ การจับปลาในลักษณะดังกล่าวได้สิ้นสุดลงหลังจากที่กรมประมงได้มีการสั่งห้าม และยกเลิกการใช้อุปกรณ์การจับปลาในกลุ่มดังกล่าวต่อมาคนในหมู่บ้านกลุ่มแม่น้ำชีตอนปลายก็ได้รับอิทธิพลจากการปลูกปอและเริ่มมีการปลูกกันอย่างกว้างขวางแทนการปลูกอ้อยที่มีอยู่เดิมซึ่งมีราคาดีกว่า ทำให้การจับปลาเพื่อขายได้ลดบทบาทลงเหลือเพียงการจับเพื่อนำไปบริโภค¹³ ส่วนการจับปลาเพื่อขายจะกระทำเมื่อว่างเว้นจากการทำสวนปอและการปลูกข้าว ต่อมาเมื่อมีการตัดถนนเข้ามายังหมู่บ้านจึงเริ่มมีการจับปลาเพื่อขายให้แก่แม่ค้าปลาในหมู่บ้าน ซึ่งทำหน้าที่รับซื้อปลาจากชาวบ้านที่นำปลามาขายให้ เมื่อตนเองเดินทางเข้าไปยังตัวเมืองเพื่อซื้อของ ก็จะนำปลาที่รวบรวมได้ไปขายให้แก่แม่ค้าในตลาดเมืองอุบลราชธานี⁴

การจับและขายปลาของบ้านท่าศาลาในยุคไปขายปลาที่ตลาด

เมื่อมีการตั้งหมู่บ้านท่าศาลาในปี พ.ศ. 2509 นั้น คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่สามารถติดต่อกับตัวอำเภออุบลรัตน์ได้ค่อนข้างลำบากมาก ทั้งนี้เนื่องจากยังไม่มีถนนติดต่อกับหมู่บ้านภายนอก รวมทั้งตัวอำเภออุบลรัตน์ ชาวประมงเมื่อจับปลาได้ก็จะคัดเลือกปลาที่ขายได้ราคาไปขายที่ทำปลา ในตัวอำเภออุบลรัตน์ซึ่งต้องพายเรือออกไปจากหมู่บ้านโดยใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง ปลาที่จับได้โดยเฉพาะปลาเกล็ดจะขายได้ราคากิโลกรัมละ 50 สตางค์ ส่วนปลาช่อนราคากิโลกรัมละ 10 บาท ที่ทำปลาที่จะมีแม่ค้ามารับซื้อปลาเพื่อนำไปขายต่ออีกทอดหนึ่งวันหนึ่ง ๆ นั้นสามารถจับปลาได้ราว 30 – 50 กิโลกรัม⁵

การจับและขายปลาของบ้านดอนแก้วในยุคไปขายปลาที่ตลาด

แต่เดิมหมู่บ้านดอนแก้วส่วนใหญ่จะจับปลาเพื่อนำมาบริโภค การจับปลาเพื่อขายนั้นมีน้อยเนื่องจากไม่มีตลาดที่จะนำปลาไปขาย แต่เมื่อมีการเกิดขึ้นของตลาดอำเภอกุมภวาปี ในปี พ.ศ. 2492 ก็เริ่มมีการจับปลาจากหนองน้ำไปขาย¹⁴ การขายในระยะแรกจะทำการร่อนปลาเป็นพวง ๆ ละ 5 ตัว/ 1 บาท โดยในระยะแรกจะจับปลาไปขายยังตลาดเอง ซึ่งในแต่ละวันจะขายปลาได้วันละ 7 – 10 บาท แต่ต่อมาแม่ค้ากลุ่มแรก ๆ ที่ไปขายที่ตลาดก็จะกลายเป็นแม่ค้าคนกลาง โดยรับเอาปลาจากชาวประมงในหมู่บ้านไปขายที่ตลาดอีกทอดหนึ่ง ปริมาณการจับปลานั้นส่วนใหญ่จะจับได้มากในช่วงฤดูน้ำแดง ในวันหนึ่ง ๆ สามารถจับปลาได้มากถึง 20 – 30 กิโลกรัม⁶

ยุคขายปลาอยู่กับบ้าน

เมื่อระบบการคมนาคมได้มีการพัฒนาให้สะดวกขึ้น โดยเฉพาะการสร้างถนนที่เป็นเครือข่ายและสามารถติดต่อกันได้โดยสะดวกระหว่างเมืองและหมู่บ้าน ดังนั้นพ่อค้าแม่ค้าคนกลางที่ค้าขายปลาที่อยู่ในตลาดจึงเริ่มมองหาปลาจากแหล่งน้ำเพื่อนำมาขายยังตลาด ดังนั้นจึงได้เดินทางออกไปรับซื้อปลาจากชาวประมงยังหมู่บ้านที่จับปลาได้มาก โดยจะเดินทางออกไปซื้อยังหมู่บ้านเป็นจุด ๆ อาจเป็นตอนเช้าหรือตอนเย็นซึ่งเป็นช่วงที่ชาวประมงขึ้นจากแหล่งน้ำ ชาวประมงก็จะนำปลาที่จับปลาได้ไปขายแก่พ่อค้าแม่ค้าที่มารับซื้อปลา⁵ นอกจากนี้ในหมู่บ้านของชาวประมงเองอาจจะมีแม่ค้าคนกลางมารับซื้อปลาจากชาวประมงในหมู่บ้าน แล้วค่อยขายส่งให้แก่พ่อค้าและแม่ค้าที่มารับซื้อปลาจากในเมืองอีกทอดหนึ่ง หรืออาจจะนำไปขายเองที่ตลาดซึ่งอาจจะเป็นการไปขายส่งหรือนำไปขายปลีกเอง⁶ ในยุคนี้เป็นยุคที่มีการจับปลามากเนื่องจากชาวประมงไม่ต้องกังวลเรื่องการเดินทาง อีกทั้งมีผู้รับซื้อแบบไม่จำกัดจำนวนซึ่งเมื่อว่างเว้นจากการทำนา ทำสวนหรือทำไร่ก็จะลงจับปลา มีการใช้เครื่องมือเครื่องมือที่มีความทันสมัยมากขึ้น³ กว่าเครื่องมือที่มีการสร้างจากภูมิปัญญาเดิมของคนในชุมชน ซึ่งสามารถหาซื้อได้จากร้านค้าในตลาด ดังนั้นปลาในยุคนี้จึงไหลออกจากชุมชนไปยังตลาดเป็นจำนวนมาก

การจับและขายปลาของบ้านหันพัฒนาในยุคขายปลาอยู่กับบ้าน

เมื่อเข้าสู่ฤดูที่สามารถจับปลาได้มากคนในหมู่บ้านก็จะจับปลามาขายให้แก่แม่ค้า ซึ่งอาจเป็นแม่ค้าที่อยู่กับหมู่บ้านตนเอง หรือหมู่บ้านอื่นที่อยู่ใกล้กันและทราบข่าวว่าหมู่บ้านดังกล่าวมีการจับปลา ก็จะมารับซื้อถึงบ้านหรืออาจจะมีการบอกกล่าวให้มารับซื้อปลาโดยตรงจากเจ้าของปลาล่วงหน้า เนื่องจากไม่ต้องการเอาไปขายเองที่ตลาด ปลาที่ขายให้แก่แม่ค้าคนกลางเหล่านี้จะถูกนำไปขายต่อ อาจมีทั้งการแบ่งขายปลีกตามหมู่บ้านหรือจะนำเข้าไปขายที่ตลาดเอง หรืออาจจะนำเอาไปส่งให้แก่แม่ค้าปลาในตลาดอีกทอดหนึ่งก็มี²

การจับและขายปลาของบ้านท่าขอนยางในยุคขายปลาอยู่กับบ้าน

ในยุคนี้เริ่มจากการซื้อขายปลาที่เป็นระบบมากขึ้น แต่ยังใช้ระบบการกะประมาณ โดยไม่มีการชั่งน้ำหนัก คนซื้อจะเป็นคนกำหนดราคาให้เองเรียกว่า **“การพานปลา”** นอกจากนี้ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2480 - 2490 ยังมีพ่อค้าปลามาซื้อปลาจากบ้านท่าขอนยางไปขายที่ กันทรวิชัยบ้างในบางครั้ง ส่วนในหมู่บ้านก็มีการทำปลาต้ม ปลาย่าง ขายเพราะมีบางหมู่บ้านหรือคุ้ม ภายในหมู่บ้านจะทำเฉพาะปลากุ้งฝอย (พริก พักทอง พักแพง มะเขือ เป็นต้น) แต่ไม่ จับปลา³ นอกจากนี้ยังมีการแปรรูปปลาที่ขายโดยอาจจะอยู่ในรูปปลาแดด ปลาปิ้ง ปลาต้ม ปลาย่าง ซึ่งจะนำไปขายที่ตลาดสดเทศบาลมหาสารคาม ส่วนแม่ค้าในตลาดที่เดินทางมาซื้อ ปลาสดที่บ้านท่าขอนยาง ส่วนใหญ่จะเดินเท้าจากตัวอำเภอเมืองมหาสารคามมาซื้อ โดยเมื่อมาถึงก็จะเดินเลาะตามตลิ่งมาซื้อปลาจากเรือหาปลาโดยตรง โดยวิธีการพานปลาแล้วนำเข้าไปขายที่ตลาด และหลังจากน้ำท่วมในปี พ.ศ. 2521 จึงเริ่มมีตลาดที่บริเวณเชิงสะพานข้ามแม่น้ำชี บริเวณบ้านดินดำ⁸

การจับและขายปลาของบ้านท่าศาลาในยุคขายปลาอยู่กับบ้าน

เมื่อมีการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้านท่าศาลา และคนภายนอกทราบว่าเป็นหมู่บ้านมีการ จับปลาได้ในปริมาณที่มาก แม่ค้าปลาจากอำเภอเมืองหรืออุบลราชธานี ก็จะเดินทางมายัง หมู่บ้านเพื่อซื้อปลา ในช่วงต่อมาเมื่อปริมาณปลาที่จับได้ในแม่น้ำชีลดปริมาณลง ซึ่งไม่คุ้มกับ การเดินทางเข้ามาจับซื้อปลา แต่ก็มีแม่ค้าซึ่งเป็นเจ้าของร้านค้าปลีกในหมู่บ้าน คอยรับซื้อปลา จากชาวประมงในหมู่บ้านไปขายที่ตลาดอีกทอดหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนที่อยู่ไม่ไกลจาก หมู่บ้านเหล่านั้นนัก ซึ่งทราบว่าหมู่บ้านท่าศาลามีปลาก็เดินทางมายังหมู่บ้าน และซื้อปลาจาก ชาวประมงโดยตรงไปบริโภคซึ่งมีราคาถูกกว่าการไปหาซื้อที่ตลาด⁴

การจับและขายปลาของบ้านท่าศิลาในยุคขายปลาอยู่กับบ้าน

เมื่อมีความต้องการปลาจำนวนมากเพื่อนำไปจำหน่ายแก่เครือข่ายปลา และการ คมนาคมสะดวกขึ้นเนื่องจากการตัดถนนผ่านหมู่บ้าน พ่อค้าคนกลางที่อยู่ในเขตเขื่อนอุบลรัตน์ ก็จะมีการแข่งขันในการรับซื้อปลาจากชาวประมง โดยจะออกไปรับซื้อปลายังหมู่บ้านต่าง ๆ เอง เพื่อให้ได้ปลาเพียงพอแก่การจำหน่าย ในยุคนี้ชาวประมงจะจับและรวบรวมปลาไว้ที่บ้านของตน และเมื่อถึงเวลานัดพ่อค้าก็จะเดินทางเข้าไปยังหมู่บ้าน โดยส่วนใหญ่จะเข้ามาในช่วงสายราว 10.00 น เมื่อซื้อได้แล้วก็จะแช่น้ำแข็งและเดินทางไปยังหมู่บ้านถัดไป¹⁵

การจับและขายปลาของบ้านดอนแก้วในยุคขายปลาอยู่กับบ้าน

เมื่อปลาเป็นที่ต้องการของตลาดมากขึ้นและสามารถขายได้ราคาดี ชาวบ้าน ดอนแก้วส่วนใหญ่ก็จะออกไปจับทุกวัน โดยจะออกไปวางอุปกรณ์จับปลาในตอนเย็น และเมื่อ

ถึงตอนเช้าก็จะไปกู้กลับมายังครอบครัว¹⁴ เมื่อเก็บปลาออกจากอุปกรณ์จับปลาแล้วก็จะเตรียมปลาเพื่อนำไปขายเองถ้าไม่ติดธุระ หรือถ้าหากไม่ขายเองก็จะมีแม่ค้าคนกลางจากในหมู่บ้านเองหรือมาจากหมู่บ้านอื่นข้างเคียงมารับซื้อปลา โดยจะมารับซื้อจุดใดจุดหนึ่งของหมู่บ้าน จากนั้นแม่บ้านชาวประมงก็จะนำปลาที่สามีจับได้มาขายให้แก่แม่ค้าคนกลางเหล่านั้น นอกจากนี้ส่วนหนึ่งอาจมีการแปรรูปอาหารหรือผลิตภัณฑ์ที่พร้อมจะบริโภค โดยแม่ค้าในหมู่บ้านเพื่อนำออกไปจำหน่ายที่ตลาดสดในตอนเช้าโดยจะมีแม่ค้าในต่างหมู่บ้านมารับซื้อแบบเหมาไปขายยังหมู่บ้านของตนก็มี⁶

ภาพที่ 212 แม่ค้าปลาจากอำเภออุบลรัตน์มารับซื้อปลาจากชาวประมงบ้านท่าศิลา

ยุคซื้อปลากิน

ยุคนี้เป็ยุคที่มีการล่มสลายลงของวัฒนธรรมปลาในชุมชนประมงเดิม เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่ผ่านมาเช่น การจับปลาที่มาก น้ำเน่าเสีย การปิดกั้นทางเดินของปลา ส่งผลให้ปลาในแหล่งน้ำต่าง ๆ ได้ลดจำนวนลง อีกทั้งคนในชุมชนประมงได้เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบเดิมของตนเองลงอย่างสิ้นเชิง ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นหลังจากการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาประเทศโดยรัฐ ทำให้การจับปลาในแหล่งน้ำถูกลดความสำคัญลง และหันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น ปลูกข้าวแทน นอกจากนี้ยังมีการรับเอาวัฒนธรรมของสังคมเมืองเข้ามาในหมู่บ้านและชุมชน ดังนั้นคนในชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำจึงหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน เช่น รับจ้าง ค้าขาย รับราชการ เป็นต้น ส่วนการจับปลาในแหล่งน้ำเป็นเพียงการจับเพื่อการดำรงชีพในแต่ละวันซึ่งว่างเว้นจากงานอื่น และมีน้อยมากที่จับปลาเป็นอาชีพหลักดังเช่นเดิม

ดังนั้นคนในยุคนี้หากต้องการบริโภคปลาจะต้องไปซื้อหาที่ตลาด หรือร้านอาหารต่าง ๆ เนื่องจากปลาที่ใช้บริโภคในปัจจุบันต้องผ่านกลไกของตลาด โดยมีพ่อค้าหรือแม่ค้านำปลาที่จัด

หามาได้มาขายที่ตลาด นอกจากนี้คนในหมู่บ้านต่างๆหากไม่ได้ออกไปจับปลา ถ้าต้องการจะได้ปลามาบริโภคอาจไปซื้อหาปลาที่ตลาดสดประจำอำเภอ ตำบล ร้านค้าในหมู่บ้าน หรืออาจจะมีพ่อค้าแม่ค้าที่นำปลามาบรรทุกใส่รถมาเร่ขายพร้อมกับอาหารอย่างอื่นตามหมู่บ้านอยู่เป็นประจำ

รูปแบบของแม่ค้าปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี

เดิมในยุคเศรษฐกิจพอเพียงและการพึ่งพา ชุมชนลุ่มแม่น้ำชีมิได้มีวัฒนธรรมการขายปลา เนื่องจากสามารถหาปลาได้จากแหล่งน้ำแล้วนำมาบริโภคเองในครัวเรือน การแบ่งปันระหว่างครอบครัวในหมู่บ้าน ส่วนในหมู่บ้านหรือชุมชนที่อยู่ห่างไกลออกไปจากแหล่งน้ำ ก็สามารถหาปลาได้จากที่นาในฤดูฝน หรือไม่ก็จะนำข้าวหรือของป่าออกไปแลกเปลี่ยนยังหมู่บ้านที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำมาบริโภค ระบบการค้าขายปลาภายในชุมชนยังมิได้เกิดขึ้น ดังนั้นระบบแม่ค้าปลาจึงไม่ปรากฏ แต่เมื่อเข้าสู่ยุคทุนนิยมและการมีตลาดเกิดขึ้นในชุมชนหรือเมือง จึงทำให้เกิด **ระบบแม่ค้า** ที่ทำหน้าที่ในการดำเนินกิจกรรมการแลกเปลี่ยน ระหว่างปลากับเงินเกิดขึ้นจนเป็นเครือข่าย ซึ่งแม่ค้าปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชีนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนที่อยู่ทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภอ โดยสามารถจำแนกการเกิดระบบแม่ค้าปลาได้เป็น 4 ลักษณะคือ **กลุ่มแรก** คือกลุ่มที่ไม่ผ่านกลไกของตลาดจะเป็นกลุ่มชาวประมงที่ขายปลาภายในหมู่บ้าน **กลุ่มที่สอง** คือชาวประมงไปขายปลาเองที่ตลาด ซึ่งกลุ่มนี้เป็นกลุ่มขายตรงจากการนำปลาที่จับได้ในแหล่งน้ำไปขายที่ตลาด **กลุ่มที่สาม** ได้แก่กลุ่มที่อาจจะผ่านทั้งกลไกตลาดและไม่ผ่านกลไกของตลาด กลุ่มนี้ประกอบด้วย แม่ค้าคนกลางในหมู่บ้านและแม่ค้าคนกลางจากต่างหมู่บ้าน ที่จับปลาเองหรือรับซื้อปลาจากชาวประมงจากนั้นก็ทำการกระจายปลา โดยส่วนหนึ่งอาจจะทำการขายปลาแบบขายปลีกให้แก่ร้านค้า หรือลูกค้าประจำที่ต้องการปลาโดยไม่นำไปขายที่ตลาดก่อน ส่วนในอีกทางหนึ่งอาจนำปลาที่หาซื้อได้ในปริมาณมากไปขายเองที่ตลาด โดยอาจจะเป็นการขายต่อแก่แม่ค้าที่ตลาดหรือนั่งขายเอง และ**กลุ่มที่สี่** คือกลุ่มที่ต้องผ่านกลไกของตลาด แม่ค้าปลากลุ่มนี้ได้แก่ แม่ค้าที่ตลาดสด แม่ค้าขายปลีกในหมู่บ้าน และแม่ค้าขายปลีกแบบเร่ ซึ่งแม่ค้าที่ตลาดสดจะเป็นกลุ่มที่อยู่ที่ตลาดสดตลอดเวลา ส่วนแม่ค้าปลีกในหมู่บ้านและแม่ค้าขายปลีกแบบเร่จะมารับปลาที่ตลาดสดไปขายปลีกยังหมู่บ้านต่าง ๆ อีกต่อหนึ่ง²³

ชาวประมงขายเอง

เมื่อชาวประมงจับปลาได้จากแหล่งน้ำซึ่งอาจเป็นห้วย หนอง คลองบึง หรือแม้แต่ปลาที่เลี้ยงไว้ในบ่อปลา จากนั้นก็นำปลาที่จับได้ใส่ภาชนะเช่น ถังน้ำ กระละมัง หรือกระชังบรรทุกใส่รถหรือเกวียนเดินเร่ขายภายในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียง² กรณีที่มีปลามากขายไม่หมดอาจจะนำปลาที่จับได้เหล่านี้ไปนั่งขายที่ตลาดเองในตอนเช้าหรือตอนเย็น นอกจากนี้หากเป็นปลาที่จับได้และมีราคา เช่น ปลาปิ้ง ปลาเนื้ออ่อน ปลาขบ ปลาเผา และปลาหนังชนิดต่าง ๆ ซึ่งร้านอาหารต้องการมากก็อาจจะนำไปส่งที่ร้านอาหารเหล่านี้ได้ เนื่องจากปลาเหล่า

นี้ราคาแพงจึงไม่นิยมขายที่ตลาดเพราะไม่ค่อยมีคนซื้อ ซึ่งระบบนี้เป็นระบบขายตรงจากแหล่งน้ำไปยังผู้บริโภค¹⁶

แม่ค้าคนกลางในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้าน

ในการขายปลาในระดับหมู่บ้าน จะมีกลุ่มแม่ค้าซึ่งเป็นคนในหมู่บ้านมารับซื้อปลาจากชาวประมงหรือชาวบ้านไปขายยังตลาด ซึ่งแม่ค้าเหล่านี้จะซื้อปลาจากชาวประมงในราคาขายในระดับที่ต่ำที่สุดที่ชาวประมงจะขายได้ หรือราคาที่แม่ค้าคนกลางเหล่านี้กำหนด¹⁷ จากนั้นจะนำปลาไปขายต่อโดยกำหนดราคาเพิ่มขึ้นโดยบวกกำไรและค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าเสียเวลา และโอกาสในราคาปลาที่ขายในลำดับต่อไป โดยอาจจะทำการขายปลาทั้งในหมู่บ้านหรือนำปลาไปขายยังหมู่บ้านอื่นรวมถึงตลาดสดในตอนเช้าหรือตอนเย็น นอกจากนี้อาจจะนำปลาที่รับซื้อจากชาวประมงมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ หรืออาหารที่พร้อมบริโภค ไปขายที่ตลาดอีกทางหนึ่ง⁶

แม่ค้าคนกลางที่ตลาด

แม่ค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่จะมีแผงขายปลาในตลาด และนอกจากนี้จะมีสายปลาที่เป็นร้านอาหารในเมืองที่ต้องการปลา ทั้งปลาที่ขายโดยทั่วไปได้แก่ปลานิล ปลาช่อน และปลาดุก เป็นต้น และอีกส่วนหนึ่งจะเป็นปลาแม่น้ำที่หายากเช่นปลาเนื้ออ่อน ปลาหนังที่หาได้จากแม่น้ำ ดังนั้นกลุ่มแม่ค้าคนกลางเหล่านี้จะรับปลามาจากสองแหล่งคือ ปลาที่ได้จากบ่อเลี้ยงและปลาที่ไปซื้อมาจากชาวประมงที่จับปลาจากแหล่งน้ำโดยตรงที่มีปลาที่ต้องการ โดยแม่ค้าเหล่านี้จะรับซื้อปลามาจากเครือข่ายปลาของตน และแม่ค้าปลาที่เป็นคนกลางจากหมู่บ้านประมงหรือจากชาวประมงโดยตรง แม่ค้ากลุ่มนี้มี ลูกค้าเป้าหมายอยู่ 4 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นผู้คนที่มาจับจ่ายซื้อปลาที่ตลาด กลุ่มที่สองคือร้านอาหารที่มีอยู่ทั่วไปในเมือง กลุ่มที่สามคือแม่ค้าขายปลีกตามหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลแหล่งน้ำ และกลุ่มที่สี่ คือ แม่ค้าขายปลีกแบบเร่ที่บรรทุกอาหาร ผัก และของใช้ประจำวันออกไปขายยังหมู่บ้านอื่น¹⁸ ดังนั้น กลุ่มแม่ค้าคนกลางที่ตลาดนี้จึงเปรียบเสมือนเป็นศูนย์กลางของการค้าปลาในกลุ่มแม่น้ำชีในยุคนั้น

แม่ค้าขายปลีกในหมู่บ้าน

ส่วนใหญ่แม่ค้ากลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่นำเครื่องอุปโภค บริโภค มาจากตลาดแล้วนำมาขายในหมู่บ้านลักษณะส่วนใหญ่จะเป็นร้านค้าใต้ถุนบ้าน สินค้าที่นำมาขายจะเป็นพืช ผัก อาหารคาว หวาน และปลา เนื้อ และไก่ โดยส่วนใหญ่จะเดินทางไปตลาดในตอนเช้าจากนั้นในนำของที่ซื้อกลับมาขายในหมู่บ้าน เมื่อถึงวันถัดไปก็จะดำเนินกิจกรรมซ้ำอย่างนี้ทุกวัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการกระจายปลาจากแหล่งน้ำหรือแหล่งผลิตไปยังคนในหมู่บ้าน² ในกลุ่มแม่น้ำชีที่อยู่ห่างไกลออกไปจากแหล่งน้ำ ปลาที่นำไปขายปลีกในหมู่บ้านแบบนี้แบ่งออกได้เป็น

2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ปลาแปรรูปและปลาสด โดยปลาแปรรูปส่วนใหญ่ได้แก่ ปลาต้ม ปลาตาก เป็นต้น ส่วนปลาสดได้แก่ปลาช่อน ปลานิล และปลาดุกเป็นส่วนใหญ่²

แม่ค้าขายปลีกแบบเร่ขายตามหมู่บ้าน

ระบบการค้าแบบนี้ได้มีการขยายตัวเมื่อไม่นานมานี้ แต่ในปัจจุบันได้แพร่กระจายไปในทุกหมู่บ้านในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี โดยแม่ค้าหรือพ่อค้าเหล่านี้จะไปซื้อหาของสำหรับขายในตลาดสดตั้งแต่เช้าตรู่จากนั้นก็บรรทุกเครื่องอุปโภคบริโภครวมทั้งปลาไปขายยังหมู่บ้านต่างๆ โดยส่วนใหญ่จะแบ่งขายปลีกในราคาที่คุณในหมู่บ้านที่ห่างไกลสามารถซื้อได้เช่นถุงละ 10 บาท

ภาพที่ 213 แม่ค้าปลาในบ้านดอนแก้วกำลังเลือกซื้อปลาจากเพื่อนบ้านที่กำลังลงจับปลาในหนองหานไปขายที่ตลาด

ภาพที่ 214 แม่ค้าปลาจากต่างหมู่บ้านกำลังนั่งรอรับซื้อปลาจากแม่บ้านชาวประมงบ้านดอนแก้วนำมาขายให้จากนั้นจึงไปขายต่ออีกทอดหนึ่ง

ภาพที่ 215 ปลาที่จับได้จากหนองหานและนำมาวางขายในตลาดสดอำเภอกุมภวาปี

เครือข่ายปลาที่ผ่านกลไกตลาด: กรณีศึกษาตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคาม

ประวัติความเป็นมาของตลาดเทศบาลเมืองมหาสารคาม

ตลาดสดของอำเภอเมืองมหาสารคามก่อนที่จะมีการตั้งเป็นตลาดของเทศบาลในปี พ.ศ. 2499 นั้นจะเป็นตลาดที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของกลุ่มแม่ค้า โดยในช่วงแรกจะไม่มี การจัดจองพื้นที่ขายที่ชัดเจน เมื่อใครมาถึงตลาดก่อนก็จะจับจองและนั่งขายไปพอขายหมดก็กลับบ้าน แต่เมื่อมาขายบ่อยๆ ครั้งในกลุ่มคนที่มาขายด้วยกันก็จะตกลงกันได้เองว่าที่ขายสินค้าแต่ละที่นั้น ใครเป็นของใครและอยู่ตรงไหน อย่างไรก็ตามก็มิได้มีข้อขัดแย้งกัน ต่อมาเมื่อเทศบาลเป็นผู้เข้าดูแลและจัดเก็บภาษีโดยในช่วงเริ่มแรกนั้นจะเก็บค่าวางขายเพียงวันละ 2 – 3 บาท ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2499 ทางเทศบาลจึงได้จัดสร้างเป็นตลาดเทศบาลเมืองมหาสารคามขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการจัดบริการ²³ สาธารณะและให้เป็นตลาดที่ถูกหลักสุขาภิบาล และตอบสนอง

ภาพที่ 216 สภาพโดยทั่วไปของตลาดสดเทศบาลมหาสารคาม

ภาพที่ 217 ปลาที่จับได้จากเขื่อนและผ่านระบบเครือข่ายปลาแล้วนำมาขายในตลาดสด
เทศบาลมหาสารคาม

ความต้องการพื้นฐานของประชาชน ดังนั้นพื้นที่ของตลาดเทศบาลเมืองมหาสารคามจึงเป็นพื้นที่ที่อยู่ใจกลางเมือง ติดกับสถานีขนส่งเดิม ที่ทำการไปรษณีย์ และสถานีตำรวจ

การขายปลาในตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามยุคเริ่มแรก (พ.ศ. 2500 – 2520)

การซื้อขายปลาในยุคแรกของตลาดเทศบาลเมืองมหาสารคาม จะเป็นการซื้อขายปลาภายในเครือข่ายที่ไม่กว้างมากนัก เพราะปริมาณของผู้บริโภคยังมีไม่มากนักและส่วนใหญ่เป็นปลาที่ได้มาจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งแหล่งที่มาของปลาจะได้จากบ่อชาวบ้าน แม่น้ำชี น้ำปาว และอาจมาจากน้ำมูลก็มี แต่ส่วนมากมีมากการซื้อขายปลาอยู่ภายในเครือข่ายจังหวัดใกล้เคียงกันเท่านั้น การซื้อขายปลาส่วนใหญ่ในช่วงนี้จะเป็นปลาที่ได้จากแหล่งน้ำมากกว่าปลาที่ได้จากการเลี้ยง

นางสุราง ทับโยธา²³ ซึ่งเดิมเป็นแม่ค้าส่งปลารายใหญ่ของจังหวัดมหาสารคามเล่าให้ฟังว่า “ในช่วงเริ่มแรกประมาณปี พ.ศ. 2500 เครือข่ายการซื้อขายปลาของจังหวัดมหาสารคามนั้นจะมีพ่อค้าแม่ค้ารายใหญ่ที่รับซื้อปลาและขนปลามาขายในแต่ละจังหวัดเพียง 1 – 2 รายเท่านั้น สำหรับพ่อค้าปลาที่นำปลามาขายที่ตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามนั้นส่วนใหญ่จะไปรับปลาจากท่าปลาภาพสินธุ์ ท่าปลาสี่แยกสมเด็จ ซึ่งที่ท่าปลาจะมีพ่อค้าจากจังหวัดอื่น ๆ มารับซื้อปลาที่ทำปลาด้วย โดยพ่อค้าที่รับปลาแล้วนำไปส่งที่ตลาดจังหวัดของตนเองประมาณ 1,500 – 2,000 กิโลกรัมต่อวัน โดยแบ่งเป็น ปลาเนื้ออ่อน 150 – 200 กิโลกรัมต่อวัน (กิโลกรัมละ 25 – 30 บาท คิดเป็นเงิน 6,000 บาท) ในส่วนปลาเกล็ด ปริมาณที่ส่งต่อวัน 1,000 กิโลกรัม (กิโลกรัมละ 10 – 15 บาท คิดเป็นเงิน 15,000 บาท) เมื่อได้ปลาครบแล้วก็จะนำมาส่งให้กับแม่ค้าที่ขายปลาในตลาดอีกต่อหนึ่ง โดยจะส่งให้แม่ค้ารายย่อยประมาณคนละ 1 ถัง หรือประมาณ 30 กิโลกรัม

ปลาที่ส่งได้แก่ ปลาดุก (กิโลกรัมละ 15 – 20 บาท) ปลาช่อน (กิโลกรัมละ 20 – 30 บาท) ปริมาณ ปลาดุกและปลาช่อนรวมกัน 300 – 400 กิโลกรัมต่อวัน ปลาเกล็ดทุกชนิดราคาที่ขายส่งในตอน นั้น 10 – 15 บาท และแม่ค้าจะขายปลีกในราคา 20 บาท ส่วนปลาชนิดอื่น ๆ ก็ขายเอากำไร กิโลกรัมละ 5 – 10 บาท นอกจากจะส่งปลาในตลาดเมืองมหาสารคามแล้วยังไปส่งที่ตลาด อำเภอต่าง ๆ ด้วย เช่น ตลาดอำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม ตลาดอำเภอยางตลาด จังหวัด กาฬสินธุ์ และตลาดอำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น เป็นต้น ในการขายปลา ในตอนนั้นพ่อค้าที่ ใช้รถบรรทุกปลามายังตลาดจะเข้ามาตกลงกับแม่ค้าที่นั่งขายปลา ในตลาดเองว่าต้องการปลา ชนิดไหน จำนวนเท่าไร การซื้อขายปลาในตลาดระหว่างพ่อค้ารายใหญ่และแม่ค้ารายย่อย จะ เป็นการขายปลาก่อนค่อยกลับมาเก็บเงินหลังขายเสร็จเรียบร้อยแล้ว เนื่องจากความจำกัดใน เรื่องของเวลา คือคนส่งก็ต้องรีบไปส่ง ลูกค้ารายอื่นต่อส่วนแม่ค้าเองก็ต้องรีบเตรียมตัวขาย ซึ่ง แม่ค้ารายย่อยที่นั่งขายในตลาดก็ต้องเสียค่าที่ให้กับทางเทศบาลวันละ 1 - 2 บาทต่อวัน”

ภาพที่ 218 แม่ค้าปลาที่รับปลาจากเครือข่ายแล้วนำมาวางขายที่แผงของตนเอง

การขายปลาในตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามช่วงกลาง (พ.ศ. 2521 - 2540)

ในช่วงนี้ตลาดเริ่มขยายตัวเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากแม่ค้าจร (หมายถึงแม่ค้าปลาที่ไม่ได้ ขายปลาประจำในตลาด) จากหมู่บ้านต่าง ๆ เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นในการขายปลาในตลาด สดเทศบาลเมืองมหาสารคามเพิ่มมากขึ้น โดยแม่ค้าจรเหล่านี้จะรับปลามาจากชาวประมงใน หมู่บ้านของตนเอง รวมทั้งปลาที่จับเองแล้วนำมาขายที่ตลาดมีผลทำให้ปลาที่เข้าสู่ตลาดเพิ่ม มากขึ้นเรื่อย ๆ และมีการแข่งขันกันในส่วนของการราคาเพิ่มมากขึ้น ส่วนใหญ่แม่ค้าจรจะได้ปลามา ขายประมาณ 50 – 60 กิโลกรัมต่อวัน โดยจะเสียค่าพื้นที่นั่งขายวันละ 1 – 2 บาท นอกจากนี้ยังมีแม่ค้าจรจากหมู่บ้าน ที่เดินทางเข้ามายังตลาดในตอนเช้าหรือเย็นและมารับซื้อปลาจากพ่อค้า

ขายส่งปลา ซึ่งนำปลามาส่งยังตลาดมานั่งขายเองด้วย ปลาที่พ่อค้าคนกลางรับมาส่งนั้นมีทั้งนำมาจากจังหวัดนครราชสีมา และเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งปลาที่ได้จากจังหวัดนครราชสีมาจะเป็นปลาดุก ปลาช่อน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นปลาที่เลี้ยง ถ้าเป็นปลาเขื่อนอุบลรัตน์ส่วนใหญ่จะเป็นพวกปลาเนื้ออ่อน²⁴ ปลาดุก (ราคาประมาณกิโลกรัมละ 30 บาท) ปลาสรวย (ราคากิโลกรัมละ 20 บาท) ซึ่งรับมาจากจังหวัดเพชรบูรณ์ ปลาช่อน (กิโลกรัมละ 40 – 45 บาท) ปลาเนื้ออ่อน (ราคากิโลกรัมละ 60 – 80 บาท) ในช่วงนี้ปลาที่นำมาขายส่วนใหญ่จะเป็นปลาที่ได้จากการเลี้ยง โดยเฉพาะปลาดุกและปลาช่อน

ในช่วงปี พ.ศ. 2535 – 2540 แม่ค้าปลาในตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามจะเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากเกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทำให้คนหันมาขายของที่ตลาดเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่ม ข้าราชการและนักเรียนนักศึกษาบางส่วน ที่ใช้เวลาว่างในช่วงเย็นมาเป็นแม่ค้าขายปลาหรือขายสินค้าอย่างอื่นในตลาดเพิ่มมากขึ้น ทำให้ตลาดปลาของตลาดสดของเทศบาลมหาสารคามขยายกว้างมากขึ้น และมีการรับซื้อปลาจากต่างจังหวัดซึ่งส่วนใหญ่เป็นปลาเลี้ยง แต่ในทางตรงข้ามปลาที่ได้จากธรรมชาติจะลดลง พบว่าจำนวนแม่ค้าในช่วงนี้มีประมาณ 20 – 25 ราย แบ่งเป็นขายปลาเนื้ออ่อน 3 – 4 ราย ซึ่งแต่ละรายก็จะมีปลาเนื้ออ่อน 40 – 50 กิโลกรัม ซึ่งก็แล้วแต่ว่าพ่อค้าที่เดินรถมาส่งปลาเหล่านี้จะสามารถหาซื้อได้จากเครือข่ายได้มากน้อยเพียงใด เพราะเป็นปลาที่ได้จากธรรมชาติช่วงที่ได้ปลาเนื้ออ่อนมากคือ พฤษภาคม – มิถุนายน ในส่วนปลาชนิดอื่น ๆ เช่น ปลาดุก ปลาช่อน ปลาเกล็ดชนิดต่าง ๆ จะมีคนขายมากโดยเฉลี่ยคนละประมาณ 80 – 120 กิโลกรัม รวมการบริโภคปลาต่อวันของตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามประมาณ 2 – 3 ตันต่อวัน คิดเป็นเงิน 100,000 บาท¹⁸

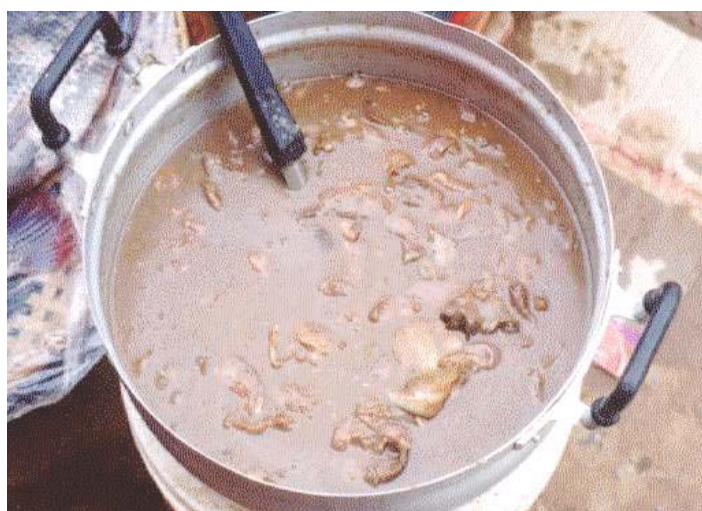
การขายปลาในตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามระหว่าง พ.ศ. 2541 – ปัจจุบัน

การซื้อขายปลาในช่วงนี้จะเป็นการซื้อขายปลาที่มีเครือข่ายปลาจากหลายแหล่ง เนื่องจากปลาที่มีอยู่ในพื้นที่ไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้บริโภค และจำนวนแม่ค้ารายใหม่เพิ่มขึ้น ดังนั้นแหล่งที่มาของปลาในตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามจึงเพิ่มขึ้นด้วย นอกจากพ่อค้าในพื้นที่แล้ว ก็จะมีพ่อค้าปลาเร่ร่อนมาขายส่งให้แก่แม่ค้าปลีกในตลาดเพิ่มเติม โดยจะนำปลามาจากหลายจังหวัด เช่น กาฬสินธุ์ ยโสธร อุบลราชธานี นครพนม และนครราชสีมา แต่ส่วนใหญ่พ่อค้าปลาเร่ร่อนจากต่างจังหวัดเหล่านี้จะมาส่งปลาไม่ค่อยแน่นอนเหมือนกับพ่อค้าที่อยู่ในพื้นที่เอง²¹ ในปัจจุบันราคาปลาธรรมชาติในตลาดเริ่มสูงขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากจำนวนปลาที่ลดลง โดยเฉพาะในกลุ่มปลาเนื้ออ่อน เช่น ปลาเชียว ปลาหนู ปลาอุย ปลาปิ้ง เป็นต้น ส่วนใหญ่กลุ่มที่บริโภคปลาเนื้ออ่อนจะเป็นคนมีฐานะดี และร้านอาหารเท่านั้นที่เป็นลูกค้าประจำ แต่ในส่วนของปลาเลี้ยงในบ่อจะมีราคาไม่สูงมากนัก ปัจจุบันปลาเลี้ยงที่มีการนำเข้ามาขายในตลาดเทศบาลเมืองมหาสารคามเป็นจำนวนมาก คือ ปลานิล ปลาทับทิม ปลาดุก ปลาช่อน

ปลาซวาย ซึ่งปลาเหล่านี้สามารถกำหนดปริมาณที่แน่นอนได้ เนื่องจากมีการเลี้ยงในปริมาณมากและเป็นระบบ สำหรับตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามนั้น ปลาในกลุ่มนี้จะนำมาส่งลูกค้า โดยรถเดินปลาประมาณวันละ 8 – 10 ตัน นอกจากนี้รถส่งปลาเหล่านี้จะนำปลาออกไปส่งตามอำเภอต่าง ๆ ภายนอกด้วย

ภาพที่ 219 ปลาต้มที่มีการนำมาวางขายในตลาดสดเทศบาลมหาสารคาม

ภาพที่ 220 ปลาแดกที่นำมาวางขายในตลาดสดเทศบาลมหาสารคาม

ภาพที่ 221 นึ่งไข่ปลาที่นำมาวางขายในตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคาม

ปลานิลและปลาทับทิมที่ถูกนำเข้ามาขายยังตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามนั้น ส่วนใหญ่ได้มาจากกลุ่มชาวประมงที่เลี้ยงปลานิลและปลาทับทิมบริเวณริมฝั่งแม่น้ำชี บริเวณบ้านดินดำ บ้านวังยาว ตำบลเกิ้ง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากตลาดมากนัก ประมาณ 5 กิโลเมตร โดยกลุ่มที่เลี้ยงปลาเหล่านี้จะมีแม่ค้าภายในหมู่บ้าน มารับซื้อปลานิลหรือปลาทับทิมที่เลี้ยงในกระชัง แล้วมาขายที่ตลาด ทำให้การขายปลามีการแข่งขันกันสูงมาก¹⁹

นางคำพลอย โสมคำจันทร์¹⁸ แม่ค้าในตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามเล่าให้ฟังว่า “ปัจจุบันการขายปลาหรือติดต่อกันระหว่างคนเดินรถรับส่งปลากับแม่ค้าง่ายมากขึ้น เพราะใช้โทรศัพท์ติดต่อกันระหว่างเครือข่ายปลาได้สะดวกและรวดเร็ว เนื่องจากถ้าปลาถูกขายหมดในช่วงค่ำก็ยังสามารถโทรสั่งปลาเพิ่มได้ทันที ซึ่งต่างจากเมื่อก่อนมากกล่าวคือเคยสั่งให้เท่าไรก็จะสั่งให้เท่านั้น และนอกจากนี้ยังมีพ่อค้าปลาจากหลายจังหวัดเข้ามาส่งปลาในตลาด แต่มาไม่ประจำเป็นแค่ผ่านมาและปล่อยสินค้าคือปลาที่เหลือเท่านั้น ซึ่งแม่ค้าส่วนใหญ่จะรับซื้อเฉพาะที่เคยซื้อขายกันมาเท่านั้น ปัจจุบันมีแม่ค้าขายปลาในตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามประมาณ 28 ราย โดยแบ่งเป็นขายปลาเนื้ออ่อน 2 – 3 รายเท่านั้น (รายละ 20 - 40 กิโลกรัม) ซึ่งเนื่องจากปริมาณปลาที่มีในธรรมชาติลดลง ส่วนปลาที่มีมากขึ้นคือปลานิลและปลาทับทิม ซึ่งแม่ค้าจะขายปลานิลคนละตั้งแต่ 100 – 200 กิโลกรัมต่อวัน ในส่วนปลาดุกและปลาช่อน มีประมาณ 10 ราย แต่ละรายจะขายประมาณ 50 – 60 กิโลกรัม ต่อวัน รวมมูลค่าการซื้อขายปลาในตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามต่อวันประมาณ 150,000 บาท” ซึ่งราคาปลาในปัจจุบัน (พ.ศ. 2545) แบ่งได้ดังนี้

1. ปลาดุกราคาขายส่ง กิโลกรัมละ 30 บาท (ขาย 35 บาท)
2. ปลาช่อนราคาขายส่ง กิโลกรัมละ 80 บาท (ขาย 90 บาท)
3. ปลาเนื้ออ่อนราคาขายส่งกิโลกรัมละ 120 – 130 บาท ขาย (140 – 150 บาท)

4. ปลานิลซีพีราคาขายส่งกิโลกรัมละ 35 – 38 บาท (ขาย 40 – 45 บาท)
5. ปลาทับทิมราคาขายส่งกิโลกรัมละ 50 – 60 บาท (ขาย 55 – 75 บาท)²⁰

เครือข่ายการซื้อขายปลาของตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคาม

เครือข่ายการซื้อขายปลาจากแหล่งน้ำ สำหรับป้อนปลาเข้าสู่ตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามนั้น ประกอบด้วยพ่อค้าคนกลาง 2 - 3 ลำดับ^{18, 24} ซึ่งแม่ค้าในตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามได้เล่าถึงเครือข่ายปลาของตลาดว่า **“แม่ค้าคนกลางลำดับที่ 1** ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ใกล้แหล่งน้ำจะเป็นคนรวบรวมปลาจากชาวประมงที่อยู่ในเครือข่ายของตน ซึ่งชาวประมงเหล่านี้จะเป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ใกล้แหล่งน้ำ และมีอาชีพหาปลาขาย **แม่ค้าคนกลางคนลำดับที่ 1** นี้ จะมีชาวประมงที่อยู่ในเครือข่ายของตนในหลายหมู่บ้าน ซึ่งเมื่อจับปลาได้แล้วก็นำปลามาขายและรวมกันที่ **ท่าปลา** ของ **แม่ค้าคนกลางลำดับที่ 1** อาจจะเป็นที่รู้จักกันดีของชาวประมงในพื้นที่ ซึ่งมีฐานะดีกว่าชาวประมงโดยทั่วไป ชาวประมงเมื่อหาปลามาได้ก็จะนำปลาของตนมาขายให้โดยเฉลี่ยประมาณวันละ 10 – 20 กิโลกรัมต่อคน ขึ้นอยู่กับอุปกรณ์ที่ใช้จับ เช่น เบ็ด ข่าย หลุม ตุ่ม ลอบ และอุปกรณ์ที่ใช้จับ และฤดูกาลซึ่งแต่ละคนก็จะจับได้ไม่เท่ากัน แต่ช่วงไหนที่ชาวประมงหรือชาวบ้านจับปลาจากเหาะหรือเฮอะ หรือวิดน้ำเอาปลาจากบ่อ ในช่วงเดือนธันวาคม – มกราคม และ เดือนมีนาคม – เมษายน ช่วงนี้จะทำให้ปลาที่ท่าปลา มีมากและมีราคาถูก นอกจากนี้ยังมีให้เลือกมากมายหลายชนิด และจากนั้น **แม่ค้าคนกลางลำดับที่ 2** ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นพ่อค้าปลารายใหญ่ของตลาดจะเดินรถมารับปลาจากท่าปลาเหล่านี้ ก่อนที่จะบรรทุกปลาที่ซื้อแล้วนั้นกลับมาขายให้แก่แม่ค้าในตลาดที่อยู่ในเครือข่ายของตน ซึ่งเป็น **แม่ค้าคนกลางลำดับที่ 3** และแม่ค้าที่อยู่ในตลาดสด นอกจากจะทำการขายปลีกแก่ผู้มาจับจ่ายตลาดในตอนเช้าและเย็นแล้ว **แม่ค้าคนกลางลำดับที่ 3** ก็จะมีเครือข่ายของตนและโดยอาจมีลูกค้าซึ่งเป็นเจ้าของร้านอาหารต่างมารับซื้อตามลำดับ”²³

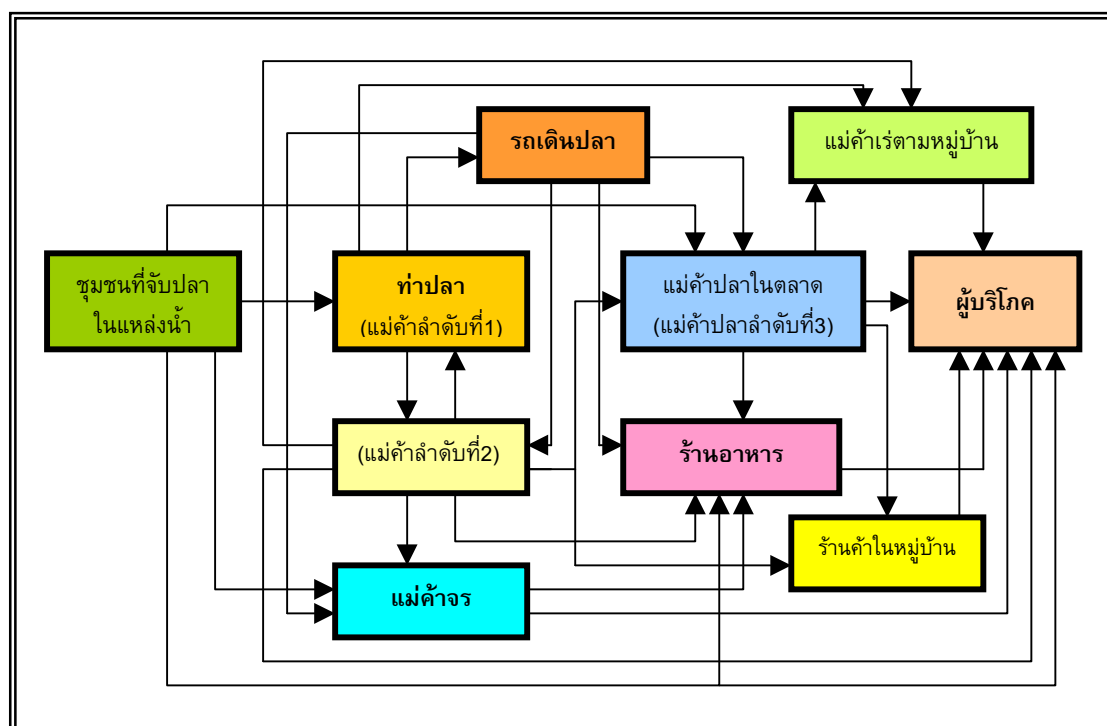
ลักษณะเครือข่ายปลาของแม่ค้าคนกลางลำดับที่ 1

แม่ค้าคนกลางลำดับที่ 1 หรือแม่ค้ารับซื้อปลาที่ท่าปลา ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่รวบรวมปลาจากชาวประมงในชุมชนที่อยู่ในเครือข่ายของตน ซึ่ง **แม่ค้าคนกลางลำดับที่ 1** นี้ จะเป็นคนกำหนดราคาของปลาแต่ละชนิดเป็นคนแรก แม่ค้าที่ท่าปลาส่วนใหญ่จะรับซื้อปลาได้ในปริมาณที่ไม่จำกัดเพราะมีเครือข่ายของรถรับซื้อปลาจากต่างจังหวัด ซึ่งเป็นลูกค้าประจำมารับตามโควตาของตนบางครั้ง **แม่ค้าปลาลำดับที่ 1** และ **แม่ค้าปลาลำดับที่ 2** จะอาศัยซึ่งกันและกันโดย**แม่ค้าปลาลำดับที่ 1** ที่ท่าปลาอาจต้องการปลาชนิดอื่นที่ไม่มีในเขตลุ่มน้ำของตนมาหรือมีแต่มีน้อยไม่เพียงพอต่อความต้องการ ก็จะให้ **แม่ค้าปลาลำดับที่ 2** ซึ่งเดินทางมารับซื้อ

ปลาจากท่าปลาของตนนำปลาบรรทุกใส่รถมาให้ด้วยก็มี ส่วนใหญ่ แม่ค้าปลาลำดับที่ 1 จะรู้จักกับ แม่ค้าปลาลำดับที่ 2 ที่เดินรถรับซื้อปลาเป็นอย่างดี

แม่ค้าปลาลำดับที่ 2 ที่เดินรถซื้อปลาจะมาจากหลายจังหวัดๆ ละ 1 - 2 ราย เมื่อแม่ค้าปลาลำดับที่ 2 รับซื้อปลาจากท่าปลาประมาณ 1 - 2 ตันแล้วก็จะนำไปแจกจ่ายให้กับเครือข่ายของตน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แม่ค้าปลาลำดับที่ 1 จะเป็นทั้งคนที่ส่งปลาจากท้องถิ่นตนเองสู่ชุมชนอื่น และในขณะเดียวกันยังเป็นคนรับปลาจากชุมชนอื่นเข้าสู่ชุมชนของตนเองโดยอาศัย แม่ค้าปลาลำดับที่ 2 เป็นคนขนส่งปลาและเคลื่อนย้ายปลา

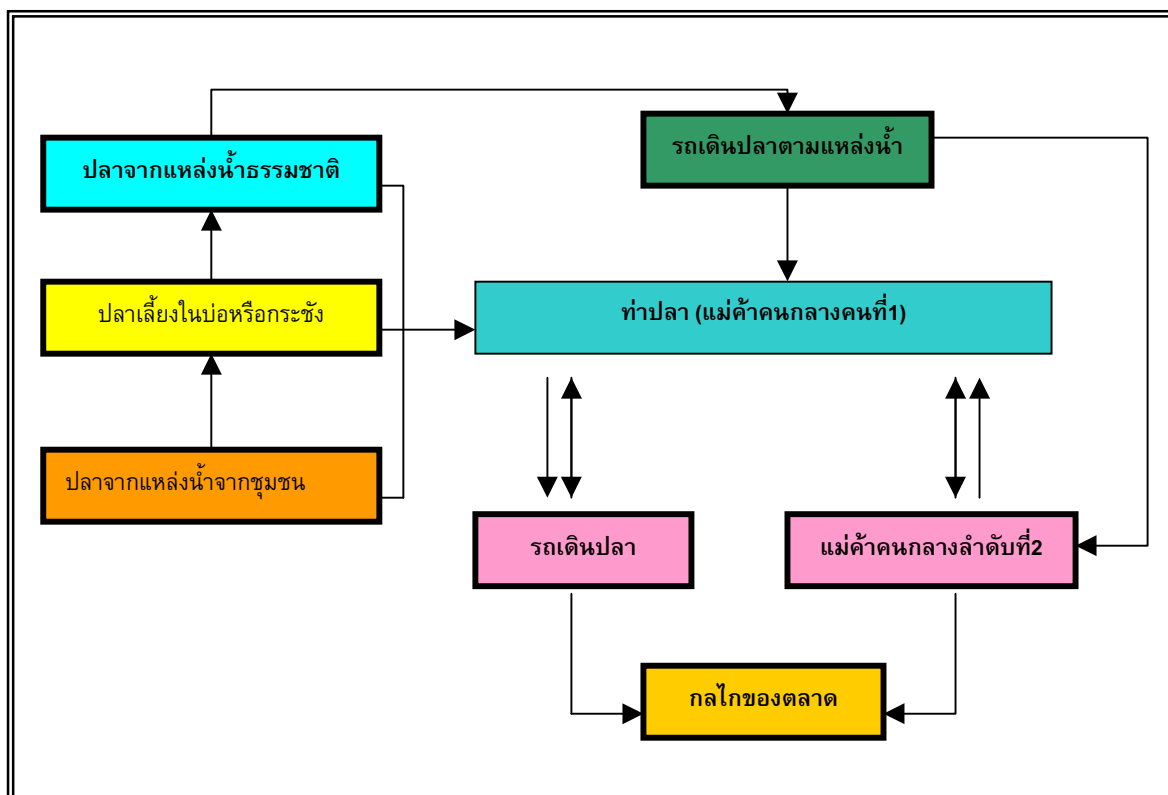
ตัวอย่างเช่น นางสาว ทับโยธา²³ ที่เคยเป็น แม่ค้าปลาลำดับที่ 2 ก็จะมีเครือข่ายที่ต้อง ไปส่งปลาให้ เช่น ตลาดเมืองมหาสารคาม ตลาดอำเภอเขียงยืน ตลาดอำเภอกันทรวิชัย เป็นต้น โดยเครือข่ายของนางสาว ทับโยธา²³ จะเป็นท่าปลาในหลายเขตพื้นที่ต่าง เช่น ท่าปลา อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ท่าปลาพองหนีบบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น และท่าปลาสี่แยกศรีสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น

ภาพที่ 222 แบบจำลองเครือข่ายและการไหลของปลาจากชุมชนต่าง ๆ เข้าสู่กลไกของตลาดในกลุ่มแม่น้ำชี

ความสัมพันธ์ของแม่ค้าปลาลำดับที่ 2 และลำดับที่ 3

ความสัมพันธ์ แม่ค้าปลาลำดับที่ 2 ซึ่งเป็นคนเดินรถกับแม่ค้าในตลาดที่เป็นแม่ค้าปลาลำดับที่ 3 ซึ่ง แม่ค้าปลาลำดับที่ 2 จะมี แม่ค้าปลาลำดับที่ 3 ที่เป็นเครือข่ายของตนประมาณ 15 – 20 รายและยังขึ้นอยู่กับชนิดของปลาด้วย เช่นในกลุ่มปลาเนื้ออ่อน ได้แก่ ปลานาง ปลาเชียม ซึ่งเป็นปลาเนื้ออ่อนที่หายากและมีราคาแพง อาจส่งให้ แม่ค้าปลาลำดับที่ 3 ได้แก่ 2 – 3 ราย และได้คนละ 20 – 30 กิโลเท่านั้น ส่วนปลาช่อน ปลาดุก ปลาสรวย ปลาตะเพียน และ ปลาเกล็ดชนิดอื่นๆ อาจส่งให้ แม่ค้าปลาลำดับที่ 3 ได้ 15 – 20 ราย แม่ค้าปลาลำดับที่ 2 ต้องเดินทางออกซื้อปลาที่ทำปลาโดยต้องไปตั้งแต่เวลา 14.00 น. โดยต้องรีบไปให้ถึงท่าปลาเพื่อที่จะคัดเลือกปลาตามที่ แม่ค้าปลาลำดับที่ 3 ได้สั่งมาและกว่าจะซื้อและเลือกปลาเสร็จก็ประมาณ 20.00 น. จากนั้นก็เริ่มส่งปลาให้กับลูกค้าที่อยู่ในข่ายปลาของตน ซึ่งขายปลาอยู่ในตลาด โดยจะเริ่มนำปลาไปส่งให้กับลูกค้าที่เป็น แม่ค้าปลาลำดับที่ 3 ซึ่งจะนั่งขายปลาในตลาดสำหรับราคาขายปลาในปัจจุบัน (พ.ศ. 2545) ปลาช่อนขายส่งกิโลกรัมละ 60 บาท (ขายปลีก 70 – 75 บาท) ปลาดุกขายส่งกิโลกรัมละ 30 บาท (ขายปลีก 40 บาท) ปลาเนื้ออ่อนขายส่งกิโลกรัมละ 120 – 140 บาท (ขายปลีก 130 – 150 บาท) ปัจจุบันกลุ่มปลาเนื้ออ่อนที่หาได้จากธรรมชาติจะมีปริมาณลดลงมีราคาสูง นอกจากนั้นปลาที่ขายในตลาดเทศบาลเมืองมหาสารคามจะเป็นปลาเลี้ยงทั้งหมด เช่น ปลาช่อน ปลาดุก ปลานิล นอกจากจะเป็นฤดูที่มีการจับปลาหรือวิดปลาจากบ่อจริงๆถึงจะมีปลาที่ได้จากธรรมชาติ¹⁸ นางสุราง ทับโยธา²³ เล่าให้ฟังว่า “ตั้งแต่ปี 2500 การซื้อขายปลาในตลาดยังมีแม่ค้าไม่มากและปลาที่นำมาขายจะเป็นปลาที่ได้จากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะมีเป็นจำนวนมากสามารถจับได้เป็นคันรถ ในตอนนั้นการซื้อขายปลา กิโลกรัมละ 7 – 10 บาทในกลุ่มปลาเกล็ดทั่วไป ส่วนในกลุ่มปลาดุกกิโลกรัมละ 10 บาท ปลาช่อนกิโลกรัมละ 15 บาท ปลาเนื้ออ่อนกิโลกรัมละ 20 บาท การเป็นแม่ค้าคนกลางลำดับที่ 2 จะต้องออก เดินรถเพื่อไปรับปลาที่ทำปลาโดยท่าปลาที่ไปคือ ท่าปลาภาพสินธุ์ ท่าปลาศรีสมเด็จ ท่าปลาที่ยโสธร ท่าปลาอำเภอสตึก โดยจะหมุนเวียนการเดินรถไปรับปลาจากท่าปลาวาวันไหนจะไปท่าไหน การเดินทางจะต้องเดินทางเพื่อไปถึงท่าปลาตอน 14.00 น. เพื่อที่จะเตรียมตัวที่จะคัดเลือกปลาตามที่แม่ค้าปลาในตลาดต้องการและในตอนกลางคืน 24.00 น. ต้องเตรียมตัวส่งปลาให้กับลูกค้าขายปลาในตลาดเช้าโดยลูกค้าปลาที่อยู่ตลาดเช้าของมหาสารคามที่อยู่ในเครือข่าย 7 – 10 ราย และต้องไปส่งที่ตลาดเขียงยืน ตลาดอำเภอกะนวน จังหวัดขอนแก่น กว่าที่จะส่งครบลูกค้าทุกรายก็เกือบ 10.00 น. และเตรียมตัวกับไปรับปลาที่ทำปลาแห่งใหม่หมุนเวียนไปเรื่อย ๆ ปลาที่รับมาในช่วงนั้นประมาณ 1 – 2 ตัน และส่งให้แม่ค้าในตลาดรายละประมาณ 30 – 50 กิโลกรัมซึ่งจะหมุนเวียนเช่นนี้เป็นประจำ”

ภาพที่ 223 แบบจำลองการดำเนินกิจกรรมในเครือข่ายปลาของแม่ค้าปลาในลำดับที่ 1

ความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งน้ำ ชนิดของปลา รสชาติ และ ราคาปลา

ทำปลาเป็นแหล่งศูนย์รวมปลาจากแหล่งน้ำในแต่ละพื้นที่ โดยมีกลุ่มชาวประมงที่อยู่ในชุมชนหลายแห่งที่อยู่ในพื้นที่ของแหล่งน้ำเดียวกันออกจับปลา เมื่อได้ปลาก็จะนำปลาเหล่านั้นมาขายให้แก่แม่ค้าปลาที่ทำปลาของแหล่งน้ำนั้น เพื่อที่จะส่งให้กับแม่ค้าที่มารับซื้อปลาจากแหล่งน้ำนั้น ๆ ยกตัวอย่างเช่น **ท่าปลาพองหนีบ** บริเวณเขื่อนอุบลรัตน์จะเป็นศูนย์รวมปลาเนื้ออ่อนชนิดต่าง ๆ เช่น ปลาเขี่ยม ปลานาง ปลาหนู ปลาเค้า ปลาเค็ง เป็นต้น นอกจากปลาเนื้ออ่อนแล้วยังมีปลาเกล็ด เช่น ปลาขาวเก ปลาข้างเหยียบ ปลาสุต ปลาดอง เป็นต้น **ท่าปลาภาพสินธุ์** ซึ่งจับปลามาจากเขื่อนลำปาว **ท่าปลาที่ยโสธร** และ**อุบลราชธานี** ส่วนใหญ่ก็จะเป็นปลาในกลุ่มเดียวกันนี้²³

อย่างไรก็ตามปลาที่ได้จากแหล่งน้ำเหล่านี้โดยทั่วไปพบว่าปลาที่จับได้จากแหล่งน้ำไหล โดยเฉพาะปลาจากแม่น้ำชี จะขายได้ราคาดีกว่าปลาที่อยู่ในแหล่งน้ำนิ่งเช่น หนองน้ำ และเขื่อน ทั้งนี้เนื่องจากผู้บริโภคนั้นเมื่อได้บริโภคปลาจากแหล่งน้ำที่ต่างกันแล้ว ส่วนใหญ่จะให้คะแนนความอร่อยแก่ปลาจากน้ำไหลมากกว่าปลาที่จับจากแหล่งน้ำนิ่ง นางคำพลอย โสมคำจันทร์¹⁸ ซึ่งเป็นแม่ค้าปลาในตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามเล่าให้ฟังว่า “ปลาที่มีในแหล่งน้ำธรรมชาติโดยเฉพาะปลาแม่น้ำจะมีรสชาติที่ดี และเป็นที่นิยมของผู้บริโภคแล้วยังมีราคาที่สูงกว่า

ปลาเลี้ยง 2 – 3 เท่า ยกตัวอย่างทำปลาที่โคราชส่วนใหญ่จะมี ปลาช่อน ปลาดุก ปลาสวาย ซึ่งปลาเหล่านี้เป็นปลาเลี้ยง ทำให้มีราคาต่ำกว่าปลารธรรมชาติโดยสังเกตได้จากสีผิว ขนาดหรือถามจากแม่ค้าที่เป็นเครือข่ายกันหรือเป็นแม่ค้า - ลูกค้าประจำ ซึ่งจะบอกได้ว่าปลาแต่ละชนิดมาจากแหล่งน้ำแหล่งใด ในส่วนของปลาดุก ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาหลด ที่มาจากธรรมชาติและมีขายในตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามนั้น ส่วนใหญ่แม่ค้าปลาจะนำมาจาก **ท่าปลาอำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์** ซึ่งจะเป็นแหล่งรวบรวมปลาจากทุ่งกุลาร้องไห้และปลาจากบ่อในที่นา ในส่วนปลาชนิดอื่นที่ไม่ใช่ปลาน้ำจืดในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี เช่น ปลาทู ซึ่งเป็นปลาทะเลนั้นและมีขายในตลาดสดเทศบาลเมืองมหาสารคามนั้น พบว่ามีเครือข่ายมาจาก **จังหวัดนครนายก** แล้วถูกส่งมาที่จังหวัดขอนแก่น จากนั้นแม่ค้าปลาจากขอนแก่นก็จะบรรทุกปลาในรูปปลาทูสดแช่แข็งส่งมาที่ตลาดสดจังหวัดมหาสารคามนอกจากนี้ยังกระจายไปจังหวัดอื่น ๆ อีกด้วย ในขณะเดียวกันแม่ค้าปลาที่นำปลาทูมาส่งที่ขอนแก่นก็จะนำปลาที่มีในลุ่มแม่น้ำชีไปขายยังแหล่งอื่นด้วย เช่น ปลาขาวเก ปลาเขี่ยม ปลานาง ปลาเค็ม เป็นต้น ทำให้เครือข่ายปลากว้างออกไปเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามราคาของปลาทูก็ถูกกว่าปลาน้ำจืดพอสมควร และก็มีคนนิยมเช่นเดียวกับปลาชนิดอื่น”

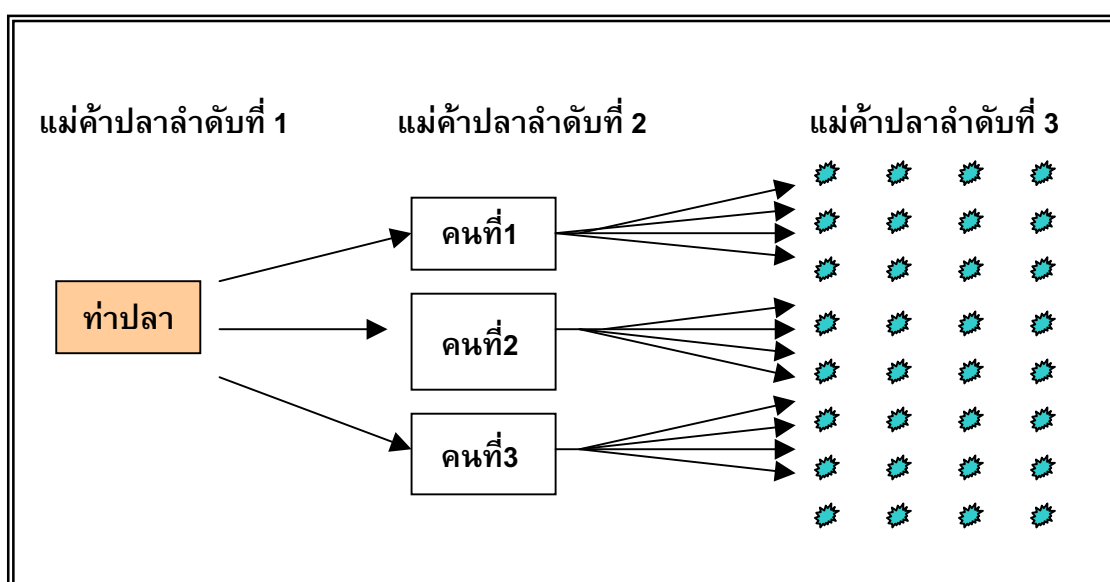

ภาพที่ 224 ปลาทูสดที่นำเข้ามาจากจังหวัดขอนแก่นและนำมาขายในตลาดสดเทศบาลมหาสารคาม

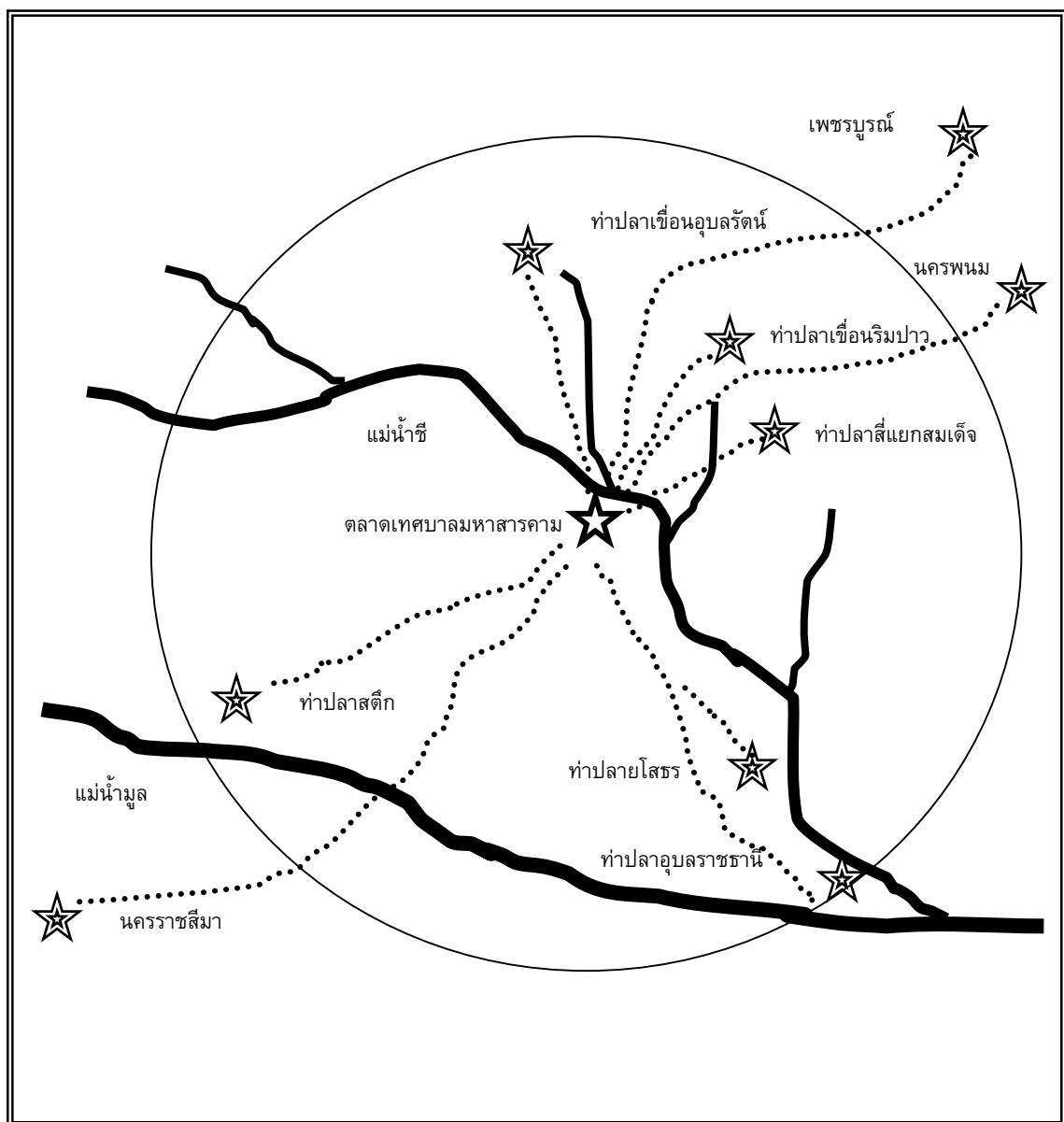
แม่ค้าจร : แม่ค้าที่สร้างสีสันให้กับตลาดปลา

แม่ค้าจร คือ แม่ค้าที่มาขายในลักษณะไม่มาขายเป็นประจำ ซึ่งอาจจะมาขายเฉพาะช่วงใดช่วงหนึ่ง เช่น เช้าหรือเย็น โดยมากแม่ค้าปลาเหล่านี้ส่วนใหญ่จะรวบรวมปลามาจากชาวประมงในชุมชนหรือหมู่บ้านต่าง ๆ ที่มีการจับปลาและมีแม่ค้าจรบางรายเมื่อขายไปเรื่อย ๆ หากพอมือที่ว่างก็สามารถจับจองและขายประจำได้ แม่ค้าจรในตลาดสดเทศบาลเมือง

มหาสารคามมีประมาณ 20 – 30 ราย แต่ส่วนใหญ่จะพยายามไม่ขายปลาซ้ำกัน โดยกลุ่มแม่ค้าจรรยาที่ม่าวางขายปลาจะเสียค่าธรรมเนียมการวางขายเป็นรายวัน ๑ ละ 10 บาท ปลาที่แม่ค้าจรรยาส่วนใหญ่นำมาขายจะเป็นปลาที่ได้จากที่นา บ่อปลา หรือแหล่งน้ำธรรมชาติ เป็นต้น โดยส่วนใหญ่ไม่ผ่าน แม่ค้าคนกลางลำดับที่ 2 แต่มีบางครั้งที่ยากขายปลาแต่ไม่มีปลาจากธรรมชาติ ก็จะมาขอแบ่งจาก แม่ค้าคนกลางลำดับที่ 2 ไปขาย จำนวนปลาที่ขายก็จะไม่มากประมาณ 20 – 30 กิโลกรัมต่อวัน แต่ส่วนใหญ่ปลาที่ขายจะมีราคาสูงและขายได้ง่ายกว่าปลาที่ได้มาจากแหล่งอื่น โดยเฉพาะปลาเลี้ยงเพราะส่วนใหญ่เป็นปลาธรรมชาติ เพราะปลาที่มาจากแหล่งอื่น ผู้บริโภคที่มาซื้อปลาจะให้ความสำคัญน้อยกว่าปลาที่มีอยู่ในพื้นที่ ดังนั้นแม่ค้าจรรยาจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งที่มีผลต่อการกำหนดราคาและทิศทางของผู้บริโภค เป็นกลุ่มที่ทำให้มีการแข่งขันกันเกิดขึ้นระหว่างปลาจากท้องถิ่น ที่แม่ค้าจรรยาเหล่านี้ไปรวบรวมมาจากชุมชนกับปลาที่นำมาจากแหล่งอื่น เช่น ปลาจากจังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดยโสธร จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่ง แม่ค้าคนกลางลำดับที่ 2 นำมาขายให้แก่แม่ค้าขายปลีกในตลาด ช่วงที่มีแม่ค้าจรรยานำปลามาขายที่ตลาดเทศบาลเมืองมหาสารคามมากคือ เดือน ธันวาคม – มกราคม เนื่องจากชาวประมงมีการจับปลาในแม่น้ำได้มาก และ เดือนเมษายน – พฤษภาคม เพราะเป็นช่วงที่ชาวบ้านวิดน้ำออกจากบ่อปลาในที่นาเพื่อจับปลามาขาย ส่วนใหญ่ปลาที่นำมาขาย ได้แก่ ปลาช่อน ปลาดุก ปลาหมอ ซึ่งเป็นปลาจากบ่อน้ำ ธรรมชาติและเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค เมื่อปลามีมาก มีผลทำให้ราคาของปลาในตลาดลดลง²⁵

ภาพที่ 225 แบบจำลองการกระจายปลาจากเครือข่ายของแม่ค้าปลาในลำดับที่ 1 2 และ 3

ภาพที่ 226 เครือข่ายปลาของตลาดสดเทศบาลมหาสารคามที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอก
ชุมชนลุ่มแม่น้ำชีในช่วงปี พ.ศ. 2500 - 2540

รูปแบบการจัดการของบริษัทเอกชนในการส่งเสริมการเลี้ยงปลานิลและปลาตะเพียน

ในปัจจุบันได้มีบริษัทเอกชนแห่งหนึ่ง ได้เข้ามาลงทุนส่งเสริมการเลี้ยงปลาในภาคอีสาน โดยเฉพาะในเขตลุ่มแม่น้ำชีและลุ่มแม่น้ำมูล ส่งผลทำให้มีการผลิตปลาที่ได้จากการเลี้ยงถูกนำเข้าสู่ระบบตลาดปลา นอกเหนือจากปลาเลี้ยงตามปกติของเกษตรกรในบ่อปลา และปลาจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ดังนั้นระบบตลาดปลาจึงมีอีกระบบหนึ่งแทรกเข้ามาเพิ่มเติมจากระบบดั้งเดิม นั่นคือ ระบบตลาดที่ถูกควบคุมด้วยระบบการกำกับเชิงเดี่ยวที่มีการผูกขาดตลาดทั้งระบบ ปลาที่บริษัทดังกล่าวส่งเสริมให้เกษตรกรเลี้ยงมีอยู่ 2 ชนิด คือ ปลานิลแปลงเพศและปลาตะเพียน ซึ่งทั้ง 2 ชนิดนี้เป็นสายพันธุ์ปลานิลเช่นเดียวกัน แต่ถูกปรับปรุงพันธุ์เพื่อผลิตในเชิงการค้าทำให้มีรูปร่างลักษณะแตกต่างกัน

แม่น้ำชีที่ไหลผ่านจังหวัดมหาสารคาม ถือได้ว่าเป็นแหล่งผลิตปลาทั้งสองชนิดนี้ได้มากที่สุด²⁶ โดยบริษัทเอกชนแห่งนี้จะมีฐานการผลิตลูกปลาที่เขื่อนลำปาว จังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดสมุทรสาคร จากนั้นลูกปลาจะถูกส่งไปอนุบาลจนได้ขนาดที่สามารถนำไปให้เกษตรกรเลี้ยงได้ ซึ่งบริษัทดังกล่าวได้เริ่มเข้ามาสนับสนุนให้เกษตรกรเลี้ยงปลาทั้งสองชนิดนี้ในปี พ.ศ. 2541²² ขั้นตอนการดำเนินงานของบริษัทเอกชนแห่งนี้คือ จะตั้งบริษัทขึ้นมาเพื่อขายสินค้าที่จำเป็นสำหรับเลี้ยงปลาทั้งสองชนิดนี้ ได้แก่ พันธุ์ปลา อาหาร กระชัง และวัคซีน โดยจะส่งสินค้าเหล่านี้ให้แก่ร้านขายอาหารสัตว์ที่เป็นตัวแทน และหาตลาดให้แก่ผู้เลี้ยง ซึ่งเกษตรกรจะต้องซื้อสินค้าเหล่านี้ผ่านร้านตัวแทนจำหน่าย ของบริษัท นอกจากนี้บริษัทแม่จะส่งพนักงานส่งเสริมและพนักงานวิชาการของบริษัท มาให้คำแนะนำชาวบ้านเป็นประจำ แล้วให้ชาวบ้านทดลองเลี้ยงโดยการรวมกลุ่มกันเลี้ยงก่อน 4 – 5 คนต่อกลุ่ม โดยให้ซื้อกระชังปลาขนาดกว้าง 3 เมตร ยาว 3 เมตร และลึกลง 2 เมตร จำนวนปลาที่เลี้ยงต่อ 1 บ่อ ประมาณ 1,100 – 1,200 ตัว ระยะเวลาในการเลี้ยง 4 เดือน ก่อนจับขายต้องงดให้อาหาร 2 วัน เมื่อครบกำหนดทางบริษัทก็จะมาจับปลาและนำไปส่งตามตลาดในพื้นที่ต่อไป

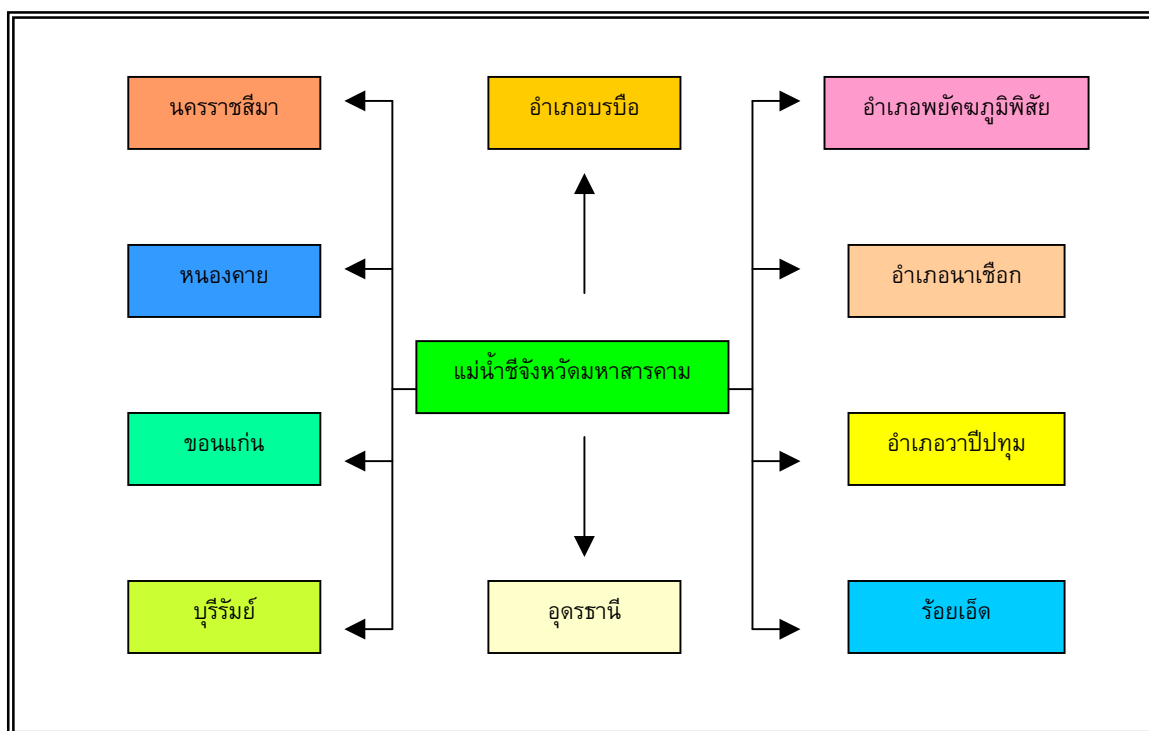
การเลี้ยงปลาชนิดนี้สามารถเลี้ยงได้ดีในสภาพน้ำไหล แหล่งน้ำมีน้ำตลอดปีและน้ำต้องมีคุณภาพดี ในเขตลุ่มแม่น้ำชีซึ่งได้แก่จังหวัด ชัยภูมิ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด ยโสธร และอุบลราชธานี ซึ่งพบว่าตลอดลำน้ำชีที่ไหลผ่านแต่ละจังหวัดก็จะมีส่งเสริมให้มีการเลี้ยงปลาดังกล่าว ปลาที่ผลิตได้จะถูกนำไปขายส่งให้แก่ แม่ค้าในตลาดสด ร้านอาหาร โรงแรม และภัตตาคาร โดยกระบวนการขายและกระจายปลานั้นบริษัทแห่งนี้จะเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด โดยพนักงานส่งเสริมการขายจะเป็นผู้กำหนดราคาปลาให้แก่ผู้เลี้ยงและผู้ซื้อ จากนั้นเมื่อทำการจับปลาที่โตเต็มที่แล้วก็ขนส่งปลาไปยังลูกค้าโดยแบ่งการจัดการออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่บริษัทนำปลาจากเกษตรกรมาขายเองโดยตรง และให้รถเร่ขนส่งปลามารับซื้อแล้วขนส่งไปขายยังลูกค้าในเครือข่ายของตน ซึ่งผู้เลี้ยงไม่มีสิทธิ์ขายปลาเหล่านี้เอง โดยจะมีเครือข่าย

ในทุกจังหวัดและทุกอำเภอ และหลังจากการดำเนินงานมาเป็นเวลา 4 ปี (ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 – 2545) พบว่าในทุกจังหวัดและทุกอำเภอเริ่มรู้จักปลานิลและปลาตะเพียน และคาดว่าตลาดของปลาชนิดนี้จะอึดตัวไปอีก 5 ปีข้างหน้า (พ.ศ. 2550) ซึ่งทางบริษัทผู้ผลิตจะดำเนินการต่อโดยนำปลาชนิดอื่นเข้ามาส่งเสริมการผลิตต่อไป²⁶

ตารางที่ 19 แสดงเขตการผลิตและมูลค่าปลานิลและปลาตะเพียนที่มีการผลิตในลุ่มแม่น้ำชี²⁶

จังหวัด	เขตที่มีการเลี้ยงมาก	มูลค่าปลา/เดือน (บาท)
ชัยภูมิ	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล
ขอนแก่น	เขื่อนอุบลรัตน์	ไม่มีข้อมูล
มหาสารคาม	อำเภอโกสุมพิสัย อำเภอเมือง	30 ตัน/เดือน (1,500,000)
กาฬสินธุ์	อำเภอกมลาไสย เขื่อนลำปาว	15 ตัน/เดือน (750,000)
ร้อยเอ็ด	อำเภอเสลภูมิ อำเภออาจสามารถ อำเภอพนมไพร อำเภอธวัชบุรี	15 ตัน/เดือน (750,000)
ยโสธร	ตัวแทนจำหน่ายอาหารสัตว์ผลิตเอง	8 ตัน/เดือน (400,000)
อุบลราชธานี	ตัวแทนจำหน่ายอาหารสัตว์ผลิตเอง	ไม่มีข้อมูล
บางส่วนของอุดรธานี	ไม่มีการผลิต	ไม่มีข้อมูล

* ปัจจุบันปลาราคา กิโลกรัมละ 50 บาท

ภาพที่ 227 เครือข่ายของรถเร่ขายปลานิลและปลาตะเพียนที่นำปลาจากเกษตรกรที่เลี้ยงในแม่น้ำชี
ในเขตจังหวัดมหาสารคามไปส่งยังเครือข่ายของตน

เอกสารอ้างอิง

- ¹ประภาพร แพงพะเนา. 2535. **การพัฒนาแหล่งน้ำในภาคอีสาน**. ปริญญาโทปริญญา
การศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
หน้า 57-266.

บุคลากรกรม

- ²การจัดกิจกรรมกลุ่มย่อยบ้านหันพัฒนาครั้งที่ 2

นางนาง พลเสน บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545

นายเจริญ พลเสน บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545

นางอุไร แฝงสมศรี บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545

นายบุญมี รักษาภักดี บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545

นางมะลิวัลย์ ไครตมุงคุณ บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545

นางอุดม พลเสน บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545

นางเพ็ญ โพธิ์ศรีราช บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 9 มิถุนายน 2545

³การจัดกิจกรรมกลุ่มย่อยบ้านท่าขอนยางครั้งที่ 2

นางจันศรี ซ่อประพันธ์ บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545

นายประกอบ ซ่อประพันธ์ 43 หมู่ 2 บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545

นางลุน เนื่องวรรณะ 61 หมู่ 3 บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545

นายบรรลุ ไชยผล 13 หมู่ 2 บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545

นางหนู ภาณุตานนท์ 29 หมู่ 11 บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545

นางอำภา สุขชี 33 หมู่ 11 บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย

จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545

นายวิจิต บุญท่ามา 186 หมู่ 1 บ้านดินดำ ตำบลเกิ้ง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

วันที่ 4 มิถุนายน 2545

⁴การจัดกิจกรรมกลุ่มย่อยบ้านท่าศาลาครั้งที่ 2

นายทองสุข ภูธา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 14 มิถุนายน 2545

นางไพร ภูธา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 14 มิถุนายน 2545

นางอุตร ดุจดา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี

วันที่ 14 มิถุนายน 2545

นางสาวสาคร ผาฉายทอง บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเชิงใน จังหวัดอุบลราชธานี
วันที่ 14 มิถุนายน 2545

นางสำเร็จ ภูธา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเชิงใน จังหวัดอุบลราชธานี
วันที่ 14 มิถุนายน 2545

นางนิยม เชิงเขา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเชิงใน จังหวัดอุบลราชธานี
วันที่ 14 มิถุนายน 2545

นางสายดอน เชื้อเมฆ บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเชิงใน จังหวัดอุบลราชธานี
วันที่ 14 มิถุนายน 2545

นางมณีวรรณ แสงงาม บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเชิงใน จังหวัดอุบลราชธานี
วันที่ 14 มิถุนายน 2545

⁵การจัดกิจกรรมกลุ่มย่อยบ้านท่าศาลาครั้งที่ 2

นางสุกัลยา สมอณา ตำบลโคกใหญ่ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
วันที่ 27 มิถุนายน 2545

นางทอง คำพานาง บ้านท่าศาลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
วันที่ 27 มิถุนายน 2545

นางกุ่ม ขามก้อน บ้านท่าศาลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
วันที่ 27 มิถุนายน 2545

นางสังวาล หนองผือ บ้านท่าศาลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
วันที่ 27 มิถุนายน 2545

นางคำปลิว แก้วสาคร บ้านท่าศาลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
วันที่ 27 มิถุนายน 2545

นางหัส ธรรมสิมา บ้านท่าศาลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
วันที่ 27 มิถุนายน 2545

นางบุญเสียง ชะนะโสม บ้านท่าศาลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
วันที่ 27 มิถุนายน 2545

⁶การจัดกิจกรรมกลุ่มย่อยบ้านดอนแก้วครั้งที่ 2

นางห่วน ศิริเมือง บ้านดอนแก้ว ตำบลกุ่มกาวปี อำเภอกุ่มกาวปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 9 สิงหาคม 2545

นางทองสืบ ทานสุทัศน์ บ้านดอนแก้ว ตำบลกุ่มกาวปี อำเภอกุ่มกาวปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 9 สิงหาคม 2545

นายขุนทอง ทานสุทัศน์ บ้านดอนแก้ว ตำบลกุ่มกาวปี อำเภอกุ่มกาวปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 9 สิงหาคม 2545

นายทองใส ปากอูตสาร์ บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 9 สิงหาคม 2545

นางหนูเล็ก ผลชอบ บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 9 สิงหาคม 2545

นางกุล พวกขุนทด บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 9 สิงหาคม 2545

นายศูนย์ มูลขุนทด บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 9 สิงหาคม 2545

⁷นางสำเร็จ ภูธา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี
วันที่ 14 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

⁸นายประกอบ ช่อประพันธ์ บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

⁹นายทองสุข ภูธา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี
วันที่ 14 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

¹⁰นายดำเนิน เนื่องวรรณะ บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย
จังหวัดมหาสารคาม วันที่ 4 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

¹¹นายบุญมี รักษาภักดี บ้านหันพัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 9 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

¹²นายบุญ ผลายทอง บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี
วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2545 (สัมภาษณ์)

¹³นายไพฑูรย์ ภูธา บ้านท่าศาลา ตำบลชีทวน อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี
วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2545 (สัมภาษณ์)

¹⁴นายขุนทอง ทานสุทัศน์ บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 9 สิงหาคม 2545 (สัมภาษณ์)

¹⁵นางกุ่ม ขามก้อน บ้านท่าศิลา ตำบลบ้านค้อ อำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู
วันที่ 27 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

¹⁶นางอำภา สุขชี บ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 4 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

¹⁷นางห่วน ศีร์เมือง บ้านดอนแก้ว ตำบลกุมภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี
วันที่ 9 สิงหาคม 2545 (สัมภาษณ์)

¹⁸นางคำพลอย โสมคำจันทร์ บ้านโคกไร่ ตำบลงัวบา อำวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 17 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

¹⁹นางนงเยาว์ วรรณเวช บ้านโชโชน ตำบลนาสีนวล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 17 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

²⁰นายบวร พลศรี ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 17 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

²¹นางจันทา จันทิก ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 17 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

²²นายสำรวม นามเทพ บ้านวังยาว ตำบลเกิ้ง อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 18 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

²³นางสุราง ทับโยธา ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 19 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

²⁴นางคุณ ชันแก้ว บ้านดอนโต ตำบลแก่งเลิงจาน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 20 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

²⁵นางทองใบ ชินสงคราม บ้านวังบัว ตำบลขามเฒ่า อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
วันที่ 24 มิถุนายน 2545 (สัมภาษณ์)

²⁶นายมีน ณ ลำน้ำชี (นาม สมมติ) วันที่ 12 พฤษภาคม 2545 (สัมภาษณ์)

บทที่ 8

ปลา: มองผ่านประสบการณ์การจับปลาและวิถีประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี

การจับปลาเป็นศาสตร์ที่ชาวประมงต้องผ่านการเรียนรู้ การฝึกฝน และทดลองทำซ้ำหลาย ๆ ครั้ง จนได้ข้อมูลในการจับปลาแต่ละชนิด เช่น แหล่งที่อยู่ อาหารที่ปลาแต่ละชนิดกิน ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการจับ และฤดูกาลที่สามารถจับปลาได้มาก เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากมีข้อจำกัดว่าปลาที่อาศัยอยู่ในแหล่งน้ำต่าง ๆ นั้น ชาวประมงไม่สามารถที่จะมองทะลุผ่านน้ำลงไป แล้วทราบได้ว่าบริเวณแหล่งน้ำ ที่จะไปจับปลานั้น มีปลาชนิดใดอาศัยอยู่บ้าง แต่ละชนิดอาศัยอยู่อย่างไร ที่ระดับความลึกเท่าใด ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ถือเป็นปัจจัยสำคัญ ในการช่วยให้ชาวประมงตัดสินใจว่าจะวางอุปกรณ์จับปลา หรือเลือกใช้อุปกรณ์สำหรับจับปลาชนิดใดจึงจะเหมาะสม นอกจากนี้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับปลาเหล่านี้ ยังทำให้ชาวประมงเกิดองค์ความรู้ที่นำไปสู่การสร้างเครื่องมือจับปลาขึ้น โดยชาวประมงจะนำองค์ความรู้ที่มีอยู่เหล่านี้ นำมาผสมผสานกันในการออกแบบเครื่องมือจับปลาแต่ละชนิด ซึ่งเครื่องมือจับปลาในแต่ละชนิดนั้นก็จะมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างกันออกไป และมีความจำเพาะสำหรับปลาแต่ละชนิดเช่นเดียวกัน ตัวอย่าง เช่น บั้งลันสำหรับปลาไหล ต้มปลาหยอนสำหรับปลาหยอนหรืออีจู้สำหรับจับปลาไหล เป็นต้น และเมื่อผ่านการทดลองใช้และสามารถจับปลาได้ผลเป็นอย่างดี เครื่องมือจับปลา เหล่านี้ก็จะกลายเป็นภูมิปัญญาในที่สุด

การจับปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชีของแต่ละหมู่บ้านนั้น จะอาศัยแหล่งน้ำที่แตกต่างกันออกไป ทั้งการจับจากลำห้วยสาขา หนอง คลอง บึง หรือแม่น้ำขนาดใหญ่ ผลจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตลอดระยะที่ผ่านมาทำให้หมู่บ้านเหล่านี้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับปลาทั้งด้านบวกและด้านลบ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในลุ่มแม่น้ำชีมากบ้างน้อยบ้าง ตามความสำคัญของการใช้ปลาในการยังชีพ การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ส่วนใหญ่นั้นเกิดขึ้นอันเป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการสำคัญๆ ของรัฐ และการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจในลุ่มแม่น้ำสายนี้ เช่น การสร้างเขื่อน ฝาย โรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ และการเกิดระบบตลาดต่าง ๆ ตามลำดับ องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับปลาในทุก ๆ ด้าน ถือเป็นกุญแจสำคัญในการนำไปอธิบายการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวประมง ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาต่าง ๆ ที่สำคัญยิ่ง หากเราไม่เข้าใจเกี่ยวกับปลาอย่างลึกซึ้งแล้ว ก็จะไม่เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างคนกับปลาได้เลย และเมื่อเกิดปัญหาที่เกี่ยวข้องกับปลา ก็จะไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคนที่ดำรงชีพจากการจับปลาได้เช่นเดียวกัน

ชนิดของปลาที่พบและใช้ประโยชน์ในปัจจุบันของชุมชนลุ่มแม่น้ำชี

จากการเก็บรวบรวมตัวอย่างปลาที่จับได้ด้วยเครื่องมือชนิดต่าง ๆ ของชาวประมงในหมู่บ้านที่มีลักษณะของแหล่งน้ำแตกต่างกันจำนวน 5 หมู่บ้าน ได้แก่หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำชีทางตอนกลาง (บ้านท่าขอนยาง) หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำชีทางตอนปลาย (บ้านท่าศาลา) หมู่บ้านที่ปลูกข้าวเป็นหลัก (บ้านหันพัฒนา) หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมเขื่อน (บ้านท่าศิลา) และหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมหนองน้ำขนาดใหญ่ (บ้านดอนแก้ว) ตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 – ตุลาคม พ.ศ. 2545 โดยวิธีการให้ชาวประมงแต่ละแหล่งน้ำเก็บตัวอย่างปลา แล้วนำปลาไปเก็บรักษาด้วยน้ำยาฟอร์มาลิน 10% จากนั้นจึงนำตัวอย่างปลาที่ได้มาจำแนกชนิดพันธุ์ตามวิธีของ Rainboth (1996)⁹ และจัดลำดับทางอนุกรมวิธานตามแบบของชวลิต และคณะ (2540)⁴

ผลการศึกษาพบว่าในลุ่มแม่น้ำชีมีปลาที่สามารถจับได้ด้วยเครื่องมือประมงพื้นบ้านทั่ว ๆ ไปจำนวน 96 ชนิดพันธุ์ ซึ่งสามารถแบ่งเป็นกลุ่มต่าง ๆ ได้ดังตารางที่ 20

แหล่งน้ำ: ปัจจัยที่กำหนดชนิดพันธุ์ของปลา เครื่องมือจับปลา และวิถีประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี

ความแตกต่างของแหล่งน้ำถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อชนิดพันธุ์ของปลา เนื่องจากปลาแต่ละชนิดจะมีแหล่งที่อยู่และแหล่งหลบซ่อนที่แตกต่างกันออกไป นอกจากนี้ลักษณะของแหล่งน้ำที่แตกต่างกันนี้ ยังส่งผลถึงแหล่งของอาหารของปลาที่แตกต่างกันด้วย ดังนั้นปลาที่สามารถจับได้ในแต่ละชุมชนท้องถิ่นจึงมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปดังนี้

1. ชนิดพันธุ์ปลาที่พบในแม่น้ำชีบริเวณบ้านท่าขอนยาง

บ้านท่าขอนยางตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำชีในพื้นที่ทางตอนกลางของลุ่มแม่น้ำ ลักษณะของแหล่งน้ำเดิมมีน้ำไหลตลอดปี แม่น้ำมีลักษณะคดเคี้ยว พื้นด้านล่างของแม่น้ำเป็นทราย สลับกับหินและกรวดขนาดเล็ก เมื่อมีการกั้นฝายขวางแม่น้ำในโครงการโขง ชี มูล ทำให้ลักษณะของแหล่งน้ำนี้เป็นระบบกึ่งน้ำนิ่งในช่วงฤดูแล้ง เมื่อเก็บตัวอย่างปลาที่ชาวประมงบ้านท่าขอนยางจับได้ พบว่าปลาที่ชาวประมงบ้านท่าขอนยางจับได้ แสดงดังตารางที่ 25

2. ชนิดพันธุ์ปลาที่พบในแม่น้ำชีบริเวณบ้านหันพัฒนา

บ้านหันพัฒนาเป็นหมู่บ้านประกอบด้วยที่นา บ่อในที่นา หนองน้ำ และมีลำห้วยไหลผ่าน ลักษณะเช่นนี้ทำให้ชาวประมงในพื้นที่บ้านหันพัฒนาอาศัยจับปลาในแหล่งน้ำเหล่านี้แตกต่างกันคือ ในช่วงฤดูทำนาส่วนใหญ่จะจับปลาในที่นาเป็นหลักโดยตั้งแต่เดือนมิถุนายน –

ตารางที่ 20 ชนิดพันธุ์ปลาที่สำรวจพบในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชี ระหว่าง ตุลาคม 2544 – ตุลาคม 2545

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Class Actinopterygii (Division Teleostei) ปลากลกระตุกแข็ง		
Order Osteoglossiformes		
Family Notopteridae (วงศ์ปลากกราย)		
1. <i>Notopterus notopterus</i> (Pallas, 1769)	ปลาสลัด	ปลาดอง
2. <i>Chitala ornata</i> (Gray, 1831)	ปลากกราย	ปลาดองกราย
Order Clupeiformes		
Family Clupeidae (วงศ์ปลาหลังเขียว)		
3. <i>Clupeichthys aesamensis</i> Wongratana, 1983	ปลาชีวก้าว	ปลาแก้ว
Order Cypriniformes		
Family Cyprinidae (วงศ์ปลาตะเพียน ชิว สร้อย)		
Subfamily Alburninae (วงศ์ย่อยปลาแปบ)		
4. <i>Longoculter stahi</i> Fowler, 1937	ปลาแปบ	ปลาหมากแปบ ปลาเตบ
5. <i>Paralabauba barroni</i> (Fowler, 1934)	ปลาแปบ	ปลาหมากแปบ ปลาเตบ
6. <i>Paralabauba riveroi</i> (Fowler, 1935)	ปลาแปบควาย	ปลาหมากแปบ ปลาเตบ
7. <i>Paralabauba typus</i> Bleeker, 1865	ปลาแปบควาย	ปลาหมากแปบ ปลาเตบ

ตารางที่ 20 ชนิดพันธุ์ปลาที่สำรวจพบในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชี ระหว่าง ตุลาคม 2544 – ตุลาคม 2545 (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Subfamily Danioninae – Danionini (วงศ์ย่อยปลาจิ๋ว)		
8. <i>Brachydanio albolineatus</i> (Blyth, 1860)	ปลาจิ๋วใบไม้เล็กแถบขาว	ปลาจิ๋ว
9. <i>Esomus metallicus</i> Ahl, 1924	ปลาจิ๋วหนวดยาว	ปลาจิ๋วขี้บม
10. <i>Leptobarbus hoeveni</i> (Bleeker, 1851)	ปลาบ้า	ปลาพง ปลาโพง
11. <i>Rasbora aurotaenia</i> , Tirant, 1885	ปลาจิ๋วควาย	ปลาจิ๋วอ้าว
12. <i>Rasbora borapetensis</i> Smith, 1934	ปลาจิ๋วหางแดง	ปลาจิ๋ว
Subfamily Danioninae-Oxygastrini (วงศ์ย่อยปลาจิ๋วอ้าว)		
13. <i>Oxygaster pointoni</i> (Fowler, 1934)	ปลาจิ๋วอ้าว	ปลาจิ๋วอ้าว
14. <i>Parachela siamensis</i> (Gunther, 1869)	ปลาแปบ	ปลาหมากแปบ
15. <i>Parachela oxygastroides</i> (Bleeker, 1892)	ปลาแปบ	ปลาหมากแปบ
16. <i>Raiamas guttatus</i> (Day, 1869)	ปลานางอ้าว	ปลาสะนา
Subfamily Cyprininae – Cyprinini (วงศ์ย่อยปลาตะเพียน - กลุ่มปลาพลวง)		
17. <i>Probarbus jullieni</i> Sauvage, 1880	ปลาอีสกทอง	ปลาอีสก
18. <i>Thynnichthys thynnoides</i> (Bleeker, 1852)	ปลาเกล็ดถี่	ปลากุ่ม
Sufamily Cyprininae – Systomi (กลุ่มปลาตะโกก)		
19. <i>Amblyrhynchichthys truncatus</i> (Bleek, 1851)	ปลาดามิน	ปลาดามื้อ

ตารางที่ 20 ชนิดพันธุ์ปลาที่สำรวจพบในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชี ระหว่าง ตุลาคม 2544 – ตุลาคม 2545 (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
20. <i>Cyclocheilichthys apogon</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาเส็ดันตาแดง	ปลาขาวนา
21. <i>Cyclocheilichthys armatus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาเส็ดันตาขาว	ปลาขาวนา
22. <i>Cyclocheilichthys enoplos</i> Bleeker, 1850	ปลาตะโกก	ปลาโจก
23. <i>Cyclocheilichthys heteronema</i> (Bleeker, 1853)	ปลากระโท	ปลาจิเกะ
24. <i>Mystacoleucus atridorsalis</i> Fowler, 1937	ปลาหนามหลังครีดำ	ปลาหลังเกะ
25. <i>Mystacoleucus marginatus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาหนามหลัง	ปลาหางเหลือง
26. <i>Puntioplites proctozysron</i> (Bleeker, 1865)	ปลากระมิง	ปลาขาวเก ปลาอีแบ่ง
27. <i>Sikukia gudgeri</i> (Smith, 1934)	ปลาน้ำฝาย	ปลาขาว
Subfamily Cyprininae – poropunti (กลุ่มปลาตะเพียน)		
28. <i>Barbodes altus</i> (Guntner, 1868)	ปลาตะเพียนทอง	ปลาหางแดง
29. <i>Barbodes gonionotus</i> (Bleeker, 1850)	ปลาตะเพียน	ปลาตะเพียน ปลาปาก
30. <i>Barbodes Schwanenfeldi</i> (Bleeker, 1853)	ปลากระแห	ปลาเสียไฟ ปลาหางแดง
Subfamily Cyprininae – Systomini (กลุ่มปลากระสูบ)		
31. <i>Hampala dispar</i> Smith, 1934	ปลากระสูบ	ปลาสูด
32. <i>Hampala Macrolepidota</i> Kuhl & van Hasselt in van Hasselt, 1823	ปลากระสับขี้ต	ปลาสูด

ตารางที่ 20 ชนิดพันธุ์ปลาที่สำรวจพบในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชี ระหว่าง ตุลาคม 2544 – ตุลาคม 2545 (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
33. <i>Puntius brevis</i> (Bleeker, 1850)	ปลาตะเพียนทราย	ปลาขามน
34. <i>Systemus orphoides</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาแก้มช้ำ	ปลาขาว
35. <i>Systemus partipento zona</i> (Fowler, 1934)	ปลาเสือข้างลาย	ปลาเสือ
Subfamily Cyprininae – Labeonini (กลุ่มปลาสร้อย)		
36. <i>Chirrhinus microlepis</i> Sauvage, 1878	ปลานวลจันทร์น้ำจืด	ปลานวลจันทร์
37. <i>Dangila</i> SP. Cf. Cuvieri Valenciennes, 1842	ปลาช่า	ปลาคุยลาม
38. <i>Dangila kuhli</i> Valeneiennes, 1842	ปลาช่า	ปลาคุยลาม
39. <i>Dangila lineala</i> (Sauvage, 1878)	ปลาช่า	ปลาคุยลาม
40. <i>Henicorhynchus siamensis</i> (Sauvage, 1881)	ปลาสร้อยขาว	ปลาสร้อย
41. <i>Morulius Chrysophekadian</i> (Bleeker, 1850)	ปลากากดำ	ปลาอีเก๊า ปลาเพี้ย
42. <i>Osteochilus hasselti</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาสร้อยนกเขา	ปลาอีไทย
43. <i>Osteochilus melanopleura</i> (Bleeker, 1852)	ปลาพรม	ปลาหกเขา
44. <i>Osteochilus microcephalus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาร่องไม้ตบ	ปลาข้างลาย
Subfamily Cyprininae – Garrae (กลุ่มปลาเลียหิน)		
45. <i>Crossocheilus reticulatus</i> (Fowler, 1924)	ปลาเล็บมือนาง	ปลาขี้โกะ
46. <i>Epalzeorhynchus munensis</i> (Smith, 1934)	ปลากาแดงแม่น้ำมูล	ปลาขี้โกะ

ตารางที่ 20 ชนิดพันธุ์ปลาที่สำรวจพบในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชี ระหว่าง ตุลาคม 2544 – ตุลาคม 2545 (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Family Cobitidae (วงศ์ปลานิล)		
47. <i>Acanthopsis choirohynchus</i> (Bleeker, 1854)	ปลารากกล้วย	ปลารากกล้วย
48. <i>Acanthopsis</i> spp.1	ปลารากกล้วย1	ปลารากกล้วย
49. <i>Acanthopsis</i> spp.2	ปลารากกล้วย2	ปลารากกล้วย
50. <i>Acanthopsis</i> spp.3	ปลารากกล้วย3	ปลารากกล้วย
51. <i>Botia beauforti</i> Smith 1931	ปลาหมูลายเสือ	ปลาหมู ปลาเขี้ยวใกล้
52. <i>Botia eos</i> Taki, 1972	ปลาหมูข้างลาย	ปลาหมู ปลาเขี้ยวใกล้
53. <i>Botia lecontei</i> Fowlev, 1937	ปลาหมูสี	ปลาหมู ปลาเขี้ยวใกล้
54. <i>Botia modesta</i> Bleeker, 1865	ปลาหมูขาว	ปลาหมู ปลาเขี้ยวใกล้
55. <i>Pangio anguillaris</i> (Vallant, 1902)	ปลาสายทอง	ปลาอีตด
Order Siluriformes		
Family Bagridae (วงศ์ปลากด แขนง)		
56. <i>Hemibagrus nemurus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1839)	ปลากดเหลือง	ปลากด
57. <i>Hemibagrus wyckioides</i> (Chaux & Fang, 1949)	ปลากดแก้ว	ปลาดิ่ง
58. <i>Heterobagrus bocourti</i> Bleeker, 1864	ปลาแขยงธง	ปลาแขยงธง
59. <i>Leiocassis siamensis</i> Regan, 1913	ปลาแขยงหิน	ปลาขี้เหี้ย
60. <i>Leiocassis stenomus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1839)	ปลาแขยงขีด	ปลาแต้

ตารางที่ 20 ชนิดพันธุ์ปลาที่สำรวจพบในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชี ระหว่าง ตุลาคม 2544 – ตุลาคม 2545 (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
61. <i>Mystus atrifuscatus</i> Fowler, 1937	ปลาแขลงข้างลาย	ปลาแขยง
62. <i>Mystus singaringan</i> (Bleeker, 1846)	ปลาแขยงใบข้าว	ปลาแขยงโค
Family Siluridae (วงศ์ปลาเนื้ออ่อน)		
63. <i>Belodontichthys dinema</i> (Bleeker, 1935)	ปลาคางเบื่อน	ปลาขบ
64. <i>Kryptopterus cheveyi</i> Durand, 1940	ปลาปึกไก่	ปลาปึกไก่
65. <i>Kryptopterus cryptopterus</i> (Bleeker, 1851)	ปลาขาไก่	ปลาสี่สไล
66. <i>Microema apogon</i> (Bleeker, 1851)	ปลาน้ำเงิน	ปลาเนื้ออ่อน
67. <i>Micronema Bleekeri</i> (Gunther, 1864)	ปลาแดง	ปลาเนื้ออ่อน
68. <i>Ompok bimaculatus</i> (Bloch, 1797)	ปลาสมุพร	ปลาเซียม
69. <i>Wallago attu</i> (Sehneider, 1801)	ปลาเต้าขาว	ปลาเต้า
Family Schilbeidae (วงศ์ปลาหัวเกตุ)		
70. <i>Laides hexaema</i> (Bleeker, 1852)	ปลาสังกะดาขาว	ปลายอนเสียน
Family Pangasiidae (วงศ์ปลาสวาย)		
71. <i>Pangasianodon hypophthalmus</i> (Sauvage, 1878)	ปลาสวาย	ปลาสวาย
72. <i>Helicophagus waandersii</i> Bleeker, 1858	ปลาสวายหนู	ปลาหนู ปลาหอย
73. <i>Pangasius larnaudii</i> Bocourt, 1866	ปลาเทโพ	ปลาบั้ง
74. <i>Pangasius siamensis</i> Steindachner, 1878	ปลาสังกะวาด	ปลายอนหลังเขียว

ตารางที่ 20 ชนิดพันธุ์ปลาที่สำรวจพบในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชี ระหว่าง ตุลาคม 2544 – ตุลาคม 2545 (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Family Chariidae (วงศ์ปลาตุ๊ก)		
75. <i>Clarias batracus</i> (linnaeus, 1758)	ปลาดุกด้าน	ปลาดุกด้าน
76. <i>Clarias macrocephalus</i> , Gunther, 1864	ปลาดุกอูย	ปลาดุกอูย
Order Belontiiformes		
Family Belontiidae (วงศ์ปลากระทุงเหว)		
77. <i>Xenentodon cancilla</i> (Hamilton, 1822)	ปลากระทุงเหว	ปลาเสียบรง
Order Synbranchiiformes		
Family Synbranchidae (วงศ์ปลาไหล)		
78. <i>Monopterus albus</i> (Ziew, 1793)	ปลาไหลนา	ปลาไหล
Family Mastacembelidae (วงศ์ปลากระทิง)		
79. <i>Macrognathus siamensis</i> (Gunther, 1861)	ปลาหลด	ปลาหลด
80. <i>Macrognathus</i> spp.	ปลาหลด (ไม่มีจุด)	ปลาหลด
81. <i>Mastacembelus armatus</i> (Lecepede, 1800)	ปลากระทิง	ปลาหลด
Order Perciformes		
Family Ambassidae (วงศ์ปลาแบนแก้ว)		
82. <i>Pseudambassis notatus</i> (Blyth, 1851)	ปลาแบนแก้ว	ปลาคาบของ

ตารางที่ 20 ชนิดพันธุ์ปลาที่สำรวจพบในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชี ระหว่าง ตุลาคม 2544 – ตุลาคม 2545 (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Family Nanidae (วงศ์ปลาเสือดำ)		
83. <i>Nandus oxyrynchus</i> Ng, Vidthayanon & Ng, 1996	ปลาตุ้มชี	ปลาเสือ
<i>Pristolepis fasciatus</i> (Bleeker, 1851)	ปลาหมอช้างเหยียบ	ปลาก่า
Family Eleotrididae (วงศ์ปลาบูทราย)		
84. <i>Oxyeleotris marmorata</i> Bleeker, 1852	ปลาบูทราย	ปลาบู
Family Anabantidae (วงศ์ปลาหมอ)		
85. <i>Anabas testudineus</i> (Bloch , 1792)	ปลาหมอ	ปลาเซ้ง
Family Belontiidae (วงศ์ปลาสลิด กัด กริม)		
86. <i>Trichogaster pectoralis</i> (Ragan , 1910)	ปลาสลิด	ปลาสลิด
87. <i>Trichogaster tricopterus</i> (Pallas , 1770)	ปลากะเดี	ปลากะเดี
88. <i>Trichopsis vittatus</i> (Cuv. in Cuv. & Val., 1831)	ปลากิริมควาย	ปลาหมัด
Family Channidae (วงศ์ปลาช่อน)		
89. <i>Channa limbata</i> (Cuvier, 1831)	ปลาก้าง	ปลาคอ้ง
90. <i>Channa lucius</i> (Cuv. in Cuv. & Val, 1831)	ปลากะสง	ปลาอีโจน ปลาควายผ่า
91. <i>Channa micropeltes</i> (Cuv. in Cuv. & Val, 1831)	ปลาชะโด	ปลาโต
92. <i>Channa Striata</i> (Bloch, 1797)	ปลาช่อน	ปลาค้อ

ตารางที่ 20 ชนิดพันธุ์ปลาที่สำรวจพบในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชี ระหว่าง ตุลาคม 2544 – ตุลาคม 2545 (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Order Tetraodontiformes		
Family Tetraodontidae (วงศ์ปลาปักเป้า)		
93. <i>Chelonodon fluviatilis</i> (Hamilton, 1822)	ปลาปักเป้า	ปลาปักเป้า
94. <i>Tetraodon cambodgensis</i> Chabanaud, 1923	ปลาปักเป้าหน้ายาว	ปลาปักเป้า
95. <i>Tetraodon fangi</i> (Pellegrin & Chevey, 1940)	ปลาปักเป้าจุดแดง	ปลาปักเป้า
96. <i>Tetraodon leiurus</i> Bleeker, 1851	ปลาปักเป้าดำ	ปลาปักเป้า

พฤศจิกายน เมื่อน้ำในที่นาแห้งช่วงปลายฤดูหนาวถึงฤดูแล้งช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - เมษายน ชาวบ้านก็จะออกจับปลาตามลำห้วย หนองน้ำของชุมชน หมู่บ้าน และมีบางส่วนจะวิดน้ำจากบ่อปลาของตนเองในช่วงเทศกาล งานบุญ ชนิดของปลาที่สามารถจับได้ในพื้นที่ของหมู่บ้านนั้นพัฒนาแสดงได้ดังตารางที่ 21

3. ชนิดพันธุ์ปลาที่พบในแม่น้ำชีบริเวณบ้านท่าศิลา

บ้านท่าศิลาเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งมีลักษณะของพื้นที่เป็นที่ลาดลงไปจากขอบเป็นแอ่งกระทะ พื้นของท้องน้ำด้านล่างเป็นพื้นราบและมีต้นไม้ยืนต้นตายเนื่องจากน้ำท่วม หลังจากปิดเขื่อนขอบของกระทะด้านบนเป็นพื้นราบ ส่วนที่ติดกับอุทยานแห่งชาติภูเก้า - ภูพานคำ มีลักษณะเป็นโขดหินและมีน้ำตลอดทั้งปี ชนิดพันธุ์ของปลาที่สามารถจับได้ในเขื่อนอุบลรัตน์มีดังตารางที่ 22

4. ชนิดพันธุ์ปลาที่พบในแม่น้ำชีบริเวณบ้านท่าศาลา

แม่น้ำชีช่วงไหลผ่านบ้านท่าศาลามีลักษณะคดเคี้ยว ทำให้มีกุดและวังปลาเป็นจำนวนมาก พื้นที่โดยรอบของแม่น้ำชีที่ไหลผ่านหมู่บ้านแห่งนี้เป็นที่นาทามที่มีลักษณะต่ำ เมื่อถึงฤดูน้ำขึ้นน้ำส่วนใหญ่จะท่วมกินเวลานาน ลักษณะของพื้นน้ำทางด้านล่างจะเป็นทรายสลับกับกรวดบ้างเล็กน้อย ซึ่งเป็นลักษณะของพื้นที่ตอนปลายของกลุ่มแม่น้ำ ชนิดพันธุ์ของปลาที่สามารถจับได้ในแม่น้ำชีช่วงไหลผ่านบ้านท่าศาลามีดังตารางที่ 23

จากการศึกษาชนิดของปลาในแหล่งน้ำที่แตกต่างกันทั้งในระบบของแม่น้ำ ที่นา หนอง น้ำขนาดใหญ่และเขื่อนในครั้งนี้ พบว่าลักษณะของแหล่งน้ำมีผลต่อชนิดพันธุ์ปลา โดยมองได้จากความแตกต่างของชนิดพันธุ์ปลาในแต่ละแห่ง ซึ่งพบว่าแหล่งน้ำที่เป็นแม่น้ำขนาดใหญ่จะมีจำนวนชนิดพันธุ์ของปลาที่ชาวประมงสามารถจับมาใช้ประโยชน์ได้ และความหลากหลายของชนิดพันธุ์ปลามากกว่าแหล่งน้ำที่เป็นหนอง บึง หรือเขื่อน แหล่งน้ำที่เป็นระบบของแม่น้ำจะมีชนิดพันธุ์ปลาในกลุ่มปลาเนื้ออ่อน ปลาจืด ปลาแขยง ปลาสร้อย มากกว่าแหล่งน้ำที่เป็นหนอง บึง เขื่อน และที่นา ทั้งนี้เนื่องจากแม่น้ำชีเป็นแม่น้ำไหลและมีการติดต่อกับแม่น้ำมูลและแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นระบบของแม่น้ำที่ใหญ่ขึ้นไป และปลาเหล่านี้สามารถเดินทางขึ้นมาได้ ประกอบกับปลาเหล่านี้อยู่ในนิเวศของแหล่งน้ำที่เป็นกุดหรือวังปลาในระดับของน้ำที่ลึก ซึ่งมีลักษณะเป็นโพรงและแตกต่างจากแหล่งน้ำที่เป็นหนองบึงหรือเขื่อนที่เป็นพื้นราบและพื้นทางด้านล่างมักเป็นโคลนตม ดังนั้นจึงทำให้มีปลาเหล่านี้อยู่น้อยมาก ในขณะที่แหล่งน้ำที่เป็นหนอง บึง หรือเขื่อน มีลักษณะของแหล่งน้ำที่แยกขาดออกจากระบบของแม่น้ำ (แต่เดิมอาจเป็นระบบเดียวกับ

แม่น้ำแต่ถูกแยกออกจากแม่น้ำด้วยฝายหรือเขื่อน) ทำให้มีนิเวศน์ของแหล่งน้ำที่เป็นน้ำนิ่งไม่มีระบบของน้ำที่มีการไหลเวียน ส่งผลทำให้ปลาในแหล่งน้ำเหล่านี้มีเฉพาะ ปลาในกลุ่มปลาตะเพียน ชิว สร้อย บางชนิด และปลาในกลุ่มปลาหมอ ปลาช่อน ปลาดุก ที่มีอยู่ เป็นจำนวนมาก จากการที่มีระบบของนิเวศน์ที่แตกต่างกันนี้ส่งผลทำให้วิถีการประมง การใช้เครื่องมือ และมีวิธีการในการจับปลาที่แตกต่างกัน กล่าวคือปลาส่วนใหญ่ที่อยู่ในระบบของแม่น้ำ มักจะมีการเดินทางอย่างเป็นฤดูกาลและมีน้ำไหลอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นชาวประมงจึงจำเป็นต้องใช้เครื่องมือและวิธีการจับปลาที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะและความลึกของน้ำ เช่น การล่องเต่า ล่องซ้อน ล่องตาข่าย ล่องนาม หรือวางตุ้มขงสำหรับปลายอนเป็นต้น ในขณะที่ในแหล่งน้ำนิ่ง เช่น หนองบึงหรือเขื่อน ก็จะอาศัยเครื่องมือจับปลาที่เหมาะสมกับปลาแต่ละชนิด เช่น แห สวิง เบ็ด เป็นต้น ซึ่งเป็นเครื่องมือที่สามารถจับปลาได้ทั่วไปโดยไม่ได้อาศัยความชำนาญเฉพาะ และไม่มีวัฒนธรรม การจับปลาที่เป็นฤดูกาล เพราะแหล่งน้ำเหล่านี้เป็นน้ำนิ่งเปรียบเสมือนบ่อปลาที่กักเก็บปลาไม่ให้เคลื่อนย้ายไปที่อื่น ในขณะที่ระบบของแม่น้ำปลามีการเดินทางเป็นฤดูกาล และปลาส่วนใหญ่สามารถขึ้นลงแหล่งน้ำผ่านชุมชนที่ตั้งอาศัยอยู่ได้ตลอดเวลาในฤดูน้ำแดงและฤดูน้ำลง

5. ชนิดพันธุ์ปลาที่พบในแม่น้ำชีบริเวณบ้านดอนแก้ว

บ้านดอนแก้วเป็นหมู่บ้านที่ตั้งและอาศัยจับปลาจากหนองหาน ซึ่งเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ ลักษณะทั่วไปของหนองหานจะมีลักษณะลาดจากฝั่งลงไปเป็นแอ่งกระทะ พื้นด้านล่างจะเป็นโคลนตมและมีน้ำตลอดปี น้ำส่วนใหญ่ที่ไหลลงหนองหานจะมาจากลำห้วยสาขาต่าง ๆ ที่อยู่โดยรอบ และหนองหานนี้เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำปาว แต่เดิมนั้นน้ำในหนองหานสามารถไหลลงแม่น้ำปาวได้ แต่หลังจากมีการสร้างฝายกั้นแม่น้ำปาวตอนบนในส่วนของติดกับหนองหานในโครงการโขง ชี มูล พบว่าหนองหานได้เปลี่ยนสภาพเป็นบึงโดยสมบูรณ์และแยกตัวออกจากแม่น้ำปาว ชนิดของปลาที่ชาวประมงในหมู่บ้านดอนแก้วจับได้นั้นแสดงดังตารางที่ 24

องค์ความรู้เกี่ยวกับปลา: ประสบการณ์ที่ผ่านการสั่งสมมาชั่วชีวิตของชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี

จากการออกจับปลาดังแต่ยังเด็ก ทำให้ชาวประมงมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกับปลาเกือบทุกชนิดที่มีในแหล่งน้ำ ดังนั้นชาวประมงทุกคนจึงมีองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับปลาแต่ละชนิดว่า ปลาชนิดนั้นๆ มักอาศัยอยู่ในน้ำที่ใดบ้าง นิเวศน์ของน้ำเป็นอย่างไร ชอบกินอะไรเป็นอาหาร ในแต่ละฤดูกาลปลามีขนาดเท่าไร และสามารถจับได้ด้วยเครื่องมืออะไรได้บ้าง องค์ความรู้เหล่านี้

ถือเป็นสิ่งที่ได้มาจากการทำซ้ำๆของชาวประมงมาเกือบชั่วชีวิต ยกตัวอย่างเช่น ประสบการณ์การจับปลาเค็งของนาย ประกอบ ช่อประพันธ์²⁶ ซึ่งเล่าให้ฟังว่า “หลังจากเขาแต่งงานแล้วก็ออกหาปลาอย่างจริงจังกับภรรยาเพื่อเลี้ยงดูครอบครัว โดยในช่วงฤดูแล้งก็จะออกทอดแหกับเพื่อนบ้านตามกุดตามวังปลา ซึ่งจะต้องดำน้ำลงไปเรียบชายแหไม่ให้ยกพื้นพื้นดิน เป็นการป้องกันไม่ให้ปลาลอยออกนอกแห สำหรับการดำน้ำนั้นจะเป็นการดำแบบลึบตาใต้น้ำ ซึ่งจะทำให้สามารถมองเห็นปลาชนิดต่าง ๆ ใต้น้ำได้อย่างชัดเจน ว่าอาศัยอยู่ที่ไหน ลักษณะที่อยู่เป็นอย่างไร เป็นต้น ตัวอย่างของปลาที่เห็นเด่นชัดเมื่อลงไปจับปลาในวังปลาคือ ปลาเค็งซึ่งเป็นปลาที่คนหาปลาโดยทั่วไปเรียกว่า “ปลาเจ้ากุดเจ้าวัง” ปลาชนิดนี้จะอาศัยอยู่ในโพรงหรือถ้ำ โดยจะขุดรูเข้าไปในผืนดินหรือหิน ข้างหน้าที่อยู่ของมันจะมีก้อนดินหรือกรวดที่มันขุดออกมาจากโพรงเป็นเม็ดเล็ก ๆ วางอยู่อย่างเป็นระเบียบ ปากทางเข้าโพรงจะสะอาด เป็นระเบียบไม่มีเศษไม้หรือหินวางอยู่ เมื่อลงไปพบโพรงของมันก็จะใช้ไม้กระทุ้งไล่มันออกมา เมื่อมันออกมาก็จะทำการจับหางเนื่องจากปลาชนิดนี้เป็นปลาคิงแข็ง (ลำตัวแข็ง) เมื่อจับหางแล้วจะไม่สามารถมันตัวเอาเงี่ยงมาปักคนจับได้ หลังจากนั้นก็จะเอาไม้แหลมที่เตรียมไว้แทงตาปลาแล้วคัดติดกับแหก่อนจะดึงขึ้นบนเรือ” นอกจากการทราบถึงแหล่งที่อยู่ของปลาชนิดนี้ และวิธีการจับโดยวิธีการใช้แหแล้ว นายประกอบ ช่อประพันธ์²⁶ ยังเล่าให้ฟังอีกต่อไปอีกว่า “เมื่อจับปลาเค็งซึ่งอาศัยอยู่ในโพรงบริเวณวังปลาแล้ว จะมีการแทนที่ของปลาชนิดเดียวกันนี้ตัวอื่นในไม่ช้า เมื่อมาจับปลาครั้งต่อไปโดยวิธีทอดแหก็จะพบปลาตัวอื่นที่มาอาศัยแทนที่เสมอ นอกจากนี้ปลาเค็งยังเป็นปลาที่ฉลาดมาก เพราะจะไม่ค่อยออกมาจากโพรงทำให้จับยาก ปลาชนิดนี้ก็ถูกจับได้โดยง่ายคือจะเอาเบ็ดปักเหยื่อ เช่น ปลาดุก ปลาหมอ ไปล่อบริเวณ ปากถ้ำที่มันอาศัยอยู่” จากคำบอกเล่านี้ ถือได้ว่าเป็นตัวอย่างอันดีที่บ่งชี้ถึงประสบการณ์ตรงที่ได้รับจากการออกจับปลาได้เป็นอย่างดี ซึ่งนอกจากปลาชนิดนี้แล้ว ปลาชนิดอื่นๆ ชาวประมงเองก็มีองค์ความรู้เหล่านี้เช่นเดียวกัน จึงทำให้สามารถจับปลาชนิดต่าง ๆ ได้เพียงพอกับการยังชีพ นอกจากนี้ยังสามารถเลือกได้ว่าจับปลาแต่ละชนิดที่ต้องการได้ โดยใช้ความรู้เหล่านี้ในการตัดสินใจว่าจะเลือกใช้เครื่องมือที่เหมาะสมในการจับปลาชนิดนั้น ๆ เป็นต้น

ฤดูกาลกับการเปลี่ยนแปลงขนาดของปลาและเครื่องมือจับปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี

วัฒนธรรมการจับปลาของคนในลุ่มแม่น้ำชี ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบเนื่องกันมาตั้งแต่ตั้งชุมชนนั้น ส่วนใหญ่จะมีลักษณะของการจับปลาที่เป็นวงรอบหมุนเวียนอย่างเป็นฤดูกาล²¹ ซึ่งปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดให้เกิดกิจกรรมดังกล่าวคือ ชนิดพันธุ์ปลาและขนาดของปลา²⁶ ซึ่งองค์ความรู้ของการจับปลาตามฤดูกาลนี้เกิดขึ้นจากปัจจัยที่สำคัญ 2 ประการคือ ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และประสบการณ์การออกจับปลาของชาวประมงแต่ละคนเอง ทั้งนี้

ตารางที่ 21 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านหันพัฒนาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Class Actinopterygii (Division Teleostei) ปลากลกระตุกแข็ง		
Order Osteoglossiformes		
Family Notopteridae (วงศ์ปลากราย)		
1. <i>Notopterus notopterus</i> (Pallas, 1769)	ปลาฉลามต	ปลาตอง
Order Clupeiformes		
Family Clupeidae (วงศ์ปลาหลังเขียว)		
2. <i>Clupeichthys aesamensis</i> Wongratana, 1983	ปลาชีวแก้ว	ปลาชีวแก้ว
Order Cypriniformes		
Family Cyprinidae (วงศ์ปลาตะเพียนชีว สร้อย)		
Subfamily Alburninae (วงศ์ย่อยปลาแปบ)		
3. <i>Paralabuca typus</i> Bleeker, 1865	ปลาแปบควาย	ปลาแปบ
Subfamily Danioninae – Danionini (วงศ์ย่อยปลาชีว)		
4. <i>Esomus metallicus</i> Ahl , 1924	ปลาแปบ	ปลาแปบ
Subfamily Danioninae – Oxygastrini (วงศ์ย่อยปลาชีวฮ้าว)		
5. <i>Parachela siamensis</i> (Gunther, 1869)	ปลาชีวหนวดยาว	ปลาชีว

ตารางที่ 21 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านหันพัฒนาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Subfamily Cyprininae—Cyprinini (วงศ์ย่อยปลาตะเพียน-กลุ่มปลาพลวง)		
6. <i>Thynnichthys thynnoides</i> (Bleeker, 1852)	ปลาเกล็ดถี่	ปลากุ่ม
Subfamily Cyprininae – Systomini (กลุ่มปลาตะโกก)		
7. <i>Cyclocheilichthys enoplos</i> Bleeker, 1850	ปลากะโปก	ปลาโจก
8. <i>Cyclocheilichthys apogon</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาไส้ตันตาขาว	ปลาวานา
9. <i>Puntioplites proctozysron</i> (Bleeker, 1865)	ปลากะมัง	ปลาวาเก
Subfamily Cyprininae – Poropunti (กลุ่มปลาตะเพียน)		
10. <i>Barbodes gonionotus</i> (Bleeker, 1850)	ปลาตะเพียน	ปลาตะเพียน
Subfamily Cyprininae – Systomi (กลุ่มปลากะสูบ)		
11. <i>Hampala dispar</i> Smith, 1934	ปลากะสูบจุด	ปลาสูตร
12. <i>Puntius brevis</i> (Bleeker, 1850)	ปลาตะเพียนทราย	ปลาวาเมน
Subfamily Cyprininae –Labeonini (กลุ่มปลาสร้อย)		
13. <i>Henicorhynchus siamensis</i> (Sauvage, 1881)	ปลาสร้อยขาว	ปลาสร้อย
14. <i>Osteochilus hasselti</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาสร้อยนกเขา	ปลาอีไทย
15. <i>Osteochilus melanopleura</i> (Bleeker, 1852)	ปลาพรม	ปลานกเขา

ตารางที่ 21 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านหันพัฒนาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Family Cobitidae (วงศ์ปลาหมอ)		
16. <i>Schistura daubentoni</i> , kottelat, 1990	ปลาปลาคีต	ปลาอีต
Order Siluriformes		
Family Bagridae (วงศ์ปลากด, แขนง)		
17. <i>Hemibagrus nemurus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1839)	ปลากดเหลือง	ปลากด
18. <i>Hemibagrus wyckioides</i> (Chaux & Fang, 1949)	ปลากดแก้ว	ปลาเค็ง
19. <i>Mystus atrifasciatus</i> Fowler, 1937	ปลาแขยงข้างลาย	ปลาแขยง
20. <i>Mystus singaringan</i> (Bleeker, 1846)	ปลาแขยงใบข้าว	ปลาแขยง
Family Siluridae (วงศ์ปลาเนื้ออ่อน)		
21. <i>Micronema bleekeri</i> (Günther, 1864)	ปลาแดง	ปลาเนื้ออ่อน
22. <i>Ompok bimaculatus</i> (Bloch, 1797)	ปลาสมุพร	ปลาเซียม
Family Charitidae (วงศ์ปลาดุก)		
23. <i>Clarias batrachus</i> (Linnaeus, 1758)	ปลาดุกด้าน	ปลาดุกด้าน
24. <i>Clarias macrocephalus</i> , Günther, 1864	ปลาดุกอูย	ปลาดุกด้าน

ตารางที่ 21 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านหันพัฒนาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Order Beloniformes		
Family Belonidae (วงศ์ปลากระทุงเหว)		
25. <i>Xenentodon Cancilla</i> (Hamilton, 1822)	ปลากระทุงเหว	ปลาเสียบรง
Order Synbranchiformes		
Family Synbranchidae (วงศ์ปลาไหล)		
26. <i>Monopterus albus</i> (Zieuew, 1793)	ปลาไหลนา	ปลาไหล
Family Mastacembelidae (วงศ์ปลากระทิง)		
27. <i>Macrogathus siamensis</i> (Gunther, 1861)	ปลาหลด	ปลาหลด
28. <i>Mastacembelus armatus</i> (Lacepede, 1800)	ปลากระทิง	ปลาหลด
Order Perciformes		
Family Ambassidae (วงศ์ปลาแบนแก้ว)		
29. <i>Pseudambassis notatus</i> (Blyth, 1851)	ปลาแบนแก้ว	ปลาคาบของ
Family Nandidae (วงศ์ปลาเสือดำ)		
30. <i>Pristolepis fasciatus</i> (Bleeker, 1851)	ปลาหมอช้างเหยียบ	ปลาก่า

ตารางที่ 21 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านหันพัฒนาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Family Eleotrididae (วงศ์ปลาบุทราย)		
31. <i>Oxyeleotris marmorata</i> Bleeker, 1852	ปลาบุทราย	ปลาปู่
Family Anabantidae (วงศ์ปลาหมอ)		
32. <i>Anabas testudineus</i> (Bloch , 1972)	ปลาหมอ	ปลาเซ็ง
Family Belontiidae (วงศ์ปลาสลิด กัด กริม)		
33. <i>Trichogaster pectoralis</i> (Ragan , 1910)	ปลาสลิด	ปลาสลิด
34. <i>Trichopsis vittatus</i> (Cuv. in Cuv. & Val., 1831)	ปลากริมควาย	ปลาหมัด
Family Channidae (วงศ์ปลาช่อน)		
35. <i>Channa striata</i> (Bloch, 1797)	ปลาช่อน	ปลาค้อ

ตารางที่ 22 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าศิลาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Class Actinopterygii (Division Teleostei) ปลากลกระตุกแข็ง		
Order Osteoglossiformes		
Family Notopteridae (วงศ์ปลากราย)		
1. <i>Notopterus notopterus</i> (Pallas, 1769)	ปลาสลาด	ปลาดอง
Order Cypriniformes		
Family Cyprinidae (วงศ์ปลาตะเพียน ชิว สร้อย)		
Subfamily Alburninae (วงศ์ย่อยปลาแปบ)		
2. <i>Paralabuca riveroi</i> (Fowler, 1935)	ปลาแปบ	ปลาแปบ
Subfamily Danioninae – Danoinini (วงศ์ย่อยปลาชิว)		
3. <i>Esomus metallicus</i> Ahl , 1924	ปลาชิวหนวดยาว	ปลาชิว
Sufamily Cyprininae – Systomini (กลุ่มปลาตะโกก)		
4. <i>Cyclocheilichthys apogon</i> (Val. In Cuv.& Val., 1842)	ปลาไส้ตันตาขาว	ปลาวานา
5. <i>Puntioplites proctozysron</i> (Bleeker, 1865)	ปลากะมัง	ปลาวาเก
6. <i>Sikukia gudgeri</i> (Smith, 1934)	ปลาน้ำฝาย	ปลาวา

ตารางที่ 22 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าศิลาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Class Actinopterygii (Division Teleostei) ปลากลกระตุกแข็ง		
Order Osteoglossiformes		
Family Notopteridae (วงศ์ปลากราย)		
7. <i>Notopterus notopterus</i> (Pallas, 1769)	ปลาสลาด	ปลาดอง
Order Clupeiformes		
Family Clupeinidae (วงศ์ปลาหลังเขียว)		
8. <i>Clupeichthys aesamensis</i> Wongratana, 1983	ปลาชีวก้าว	ปลาแก้ว
Order Cypriniformes		
Family Cyprinidae (วงศ์ปลาตะเพียน ชิว สร้อย)		
Subfamily Albuminae (วงศ์ย่อยปลาแปบ)		
9. <i>Paralabuca typus</i> Bleeker, 1865	ปลาแปบควาย	ปลาแปบ
Subfamily Danioninae – Danoinini (วงศ์ย่อยปลาชีว)		
10. <i>Esomus metallicus</i> Ahl, 1924	ปลาชีวหนวดยาว	ปลาชีว
11. <i>Rasbora aurotaenia</i> , Tirant, 1885	ปลาชีวควาย	ปลาชีวอ้าว

ตารางที่ 22 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าศิลาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Sufamily Cyprininae – Systomini (กลุ่มปลาตะโกก)		
12. <i>Cyclocheilichthys armatus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาไส้ตันตาขาว	ปลาวานา
13. <i>Cyclocheilichthys heteronema</i> (Bleeker, 1853)	ปลากะทิก	ปลาวา
14. <i>Puntioplites proctozysron</i> (Bleeker, 1865)	ปลากะมัง	ปลาอีแปง
Subfamily Cyprininae – poropunti (กลุ่มปลาตะเพียน)		
15. <i>Barbodes altus</i> (Gunther, 1868)	ปลาตะเพียนทอง	ปลาหางแดง
16. <i>Barbodes gonionots</i> (Bleeker, 1850)	ปลาตะเพียน	ปลาตะเพียน
17. <i>Barbodes schwanenfeldi</i> (Bleeker, 1853)	ปลากะแห	ปลาเรียนไฟ
Subfamily Cyprininae – Systomi (กลุ่มปลากะสูบ)		
18. <i>Hampala dispar</i> Smith, 1934	ปลากะสูบจุด	ปลาสูตร
19. <i>Hampala Macrolepidota</i> Kuhl & van Hasselt in van Hasselt, 1823	ปลากะสูบขี้ต	ปลาสูตร
20. <i>Puntius brevis</i> (Bleeker, 1850)	ปลาตะเพียนทราย	ปลาวามน
21. <i>Systemus orphoides</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาแก้มช้ำ	ปลาวา
22. <i>Systemus partipentozona</i> (Fowler, 1934)	ปลาเสือข้างลาย	ปลาเสือ

ตารางที่ 22 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าศิลาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Subfamily Cyprininae – Labeonini (กลุ่มปลาสร้อย)		
23. <i>Cirrhinus microlepis</i> Sauvage, 1878	ปลานวลจันทร์น้ำจืด	ปลานวลจันทร์
24. <i>Dangila</i> SP. Cf. Cuvieri Valenciennes, 1842	ปลาช้ำ	ปลาคูยลาม
25. <i>Dangila lineala</i> (Sauvage, 1878)	ปลาช้ำ	ปลาคูยลาม
26. <i>Henicorhynchus siamensis</i> (Sauvage, 1881)	ปลาสร้อยขาว	ปลาสร้อย
27. <i>Morulus Chrysophekadian</i> (Bleeker, 1850)	ปลากาดำ	ปลาเพี้ย ปลาอีเก้า
28. <i>Osteochilus hasselti</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาสร้อยนกเขา	ปลาอีไทย
29. <i>Osteochilus melanopleura</i> (Bleeker, 1852)	ปลาพรม	ปลานกเขา
30. <i>Osteochilus</i> spp.	ปลาขาว	ปลาขาว
Family Cobitidae (วงศ์ปลาหมอ)		
31. <i>Acanthopsis choirohynchus</i> (Bleeker, 1854)	ปลาซ่อนทราย	ปลารากกล้วย
32. <i>Botia beauforti</i> Smith, 1931	ปลาหมอลายเสือ	ปลาหมอ
33. <i>Botia lecontei</i> Fowler, 1937	ปลาหมูลัก	ปลาหมอ
34. <i>Botia modeata</i> Bleeker, 1865	ปลาหมอขาว	ปลาหมอ

ตารางที่ 22 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าศิลาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Order Siluriformes		
Family Bagridae (วงศ์ปลากด, แยง)		
35. <i>Hemibagrus nemurus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1839)	ปลากดเหลือง	ปลากด
36. <i>Hemibagrus wyckioides</i> (Chaux & Fang, 1949)	ปลากดแก้ว	ปลาเค็ง
37. <i>Mystus atrifasciatus</i> Fowler, 1937	ปลาเขลงข้างลาย	ปลาแยง
Family Siluridae (วงศ์ปลาเนื้ออ่อน)		
38. <i>Micronema apogon</i> (Bleeker, 1851)	ปลาน้ำเงิน	ปลาเนื้ออ่อน
39. <i>Micronema bleekeri</i> (Gunther, 1864)	ปลาแดง	ปลาเนื้ออ่อน
40. <i>Ompok bimaculatus</i> (Bloch, 1797)	ปลาชมพูพร	ปลาเซียม
41. <i>Wallago attu</i> (Sehneider, 1801)	ปลาเค้าขาว	ปลาเค้า
Family Pangasiidae (วงศ์ปลาสวาย)		
42. <i>Pangasianodon hypophthalmus</i> (Sauvage)	ปลาสวาย	ปลาสวาย ปลาสวาย
Family Charidae (วงศ์ปลาดุก)		
43. <i>Clarias batrachus</i> (Linnaeus, 1758)	ปลาดุกตัน	ปลาดุกตัน
44. <i>Clarias macrocephalus</i> , Gunther, 1864	ปลาดุกอูย	ปลาดุกอูย

ตารางที่ 22 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าศิลาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Order Beloniformes		
Family Belonidae (วงศ์ปลากระทุงเหว)		
45. <i>Xenentodon cancilla</i> (Hamilton, 1822)	ปลากระทุงเหว	ปลาเสียบรง
Order Synbranchiformes		
Family Mastacembelidae (วงศ์ปลากระทิง)		
46. <i>Macrogonatus siamensis</i> (Guntner, 1861)	ปลาหลด	ปลาหลด
47. <i>Mastacembelus armatus</i> (Lacepede, 1800)	ปลากระทิง	ปลาหลด
Order Perciformes		
Family Ambassidae (วงศ์ปลาแป้นแก้ว)		
48. <i>Pseudambassis notatus</i> (Blyth, 1851)	ปลาแป้นแก้ว	ปลาคาบของ
Family Nannidae (วงศ์ปลาเสือดำ)		
49. <i>Nandus oxyrynchus</i> Ng, Vidthayanon & Ng, 1996	ปลาตุ้มซี	ปลาเสือ
50. <i>Pristolepis fasciatus</i> (Bleeker, 1851)	ปลาหมอช้างเหยียบ	ปลาก่า
Family Eleotrididae (วงศ์ปลาปูทราย)		
51. <i>Oxyeleotris marmorata</i> Bleeker, 1852	ปลาปูทราย	ปลาปู

ตารางที่ 22 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าศิลาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Family Anabantidae (วงศ์ปลาหมอ)		
52. <i>Anabas testudineus</i> (Bloch , 1792)	ปลาหมอ	ปลาเข็ง
Family Belontiidae (วงศ์ปลาสลิด กัก กริม)		
53. <i>Trichogaster trichopterus</i> (Pallas , 1770)	ปลากะตือ	ปลากะเต็ด
54. <i>Trichopsis vittatus</i> (Cuv. in Cuv. & Val., 1831)	ปลากะกิมควาย	ปลาหมัด
Family Channidae (วงศ์ปลาช่อน)		
55. <i>Channa striata</i> (Bloch, 1797)	ปลาช่อน	ปลาค้อ
56. <i>Channa micropeltes</i> (Cuv. in Cuv. & Val, 1831)	ปลาชะโด	ปลาโด
Order Tetraodontiformes		
Family Tetraodontidae - odontidae (วงศ์ปลากั้ง)		
57. <i>Tetraodon fangi</i> (Pellegrin & Chevey, 1940)	ปลากั้งปากจุดแดง	ปลากั้งเป้า
58. <i>Tetraodon leiurus</i> Bleeker, 1851	ปลากั้งปากดำ	ปลากั้งเป้า

ตารางที่ 23 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าศาลาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Class Actinopterygii (Division Teleostei) ปลากลกระดุกแก้ง		
Order Osteoglossiformes		
Family Notopteridae (วงศ์ปลากกราย)		
1. <i>Notopterus notopterus</i> (Pallas, 1769)	ปลาจลัด	ปลาตอง
2. <i>Chitala ornata</i> (Gray, 1831)	ปลากกราย	ปลาทองกราย
Order Cypriniformes		
Family Cyprinidae (วงศ์ปลาตะเพียน ปลา สร้อย)		
Subfamily Alburninae (วงศ์ย่อยปลาแปบ)		
3. <i>Paralabubuca barroni</i> (Fowler, 1934)	ปลาแปบ	ปลาหมากแตบ ปลาแปบ
4. <i>Paralabubuca riveroi</i> (Fowler, 1935)	ปลาแปบควาย	ปลาหมากแตบ ปลาแปบ
5. <i>Paralabubuca typus</i> Bleeker, 1865	ปลาแปบควาย	ปลาหมากแตบ ปลาแปบ
Subfamily Danioninae – Oxygastrini (วงศ์ย่อยปลาฉิวฉิว)		
6. <i>Oxygaster pointoni</i> (Fowler, 1934)	ปลาฉิวฉิว	ปลาฉิวฉิว
7. <i>Parachela siamensis</i> (Gunther, 1869)	ปลาแปบ	ปลาหมากแตบ ปลาแปบ
8. <i>Parachela oxygastroides</i> (Bleeker, 1892)	ปลาแปบ	ปลาหมากแตบ ปลาแปบ
9. <i>Raiamas guttatus</i> (Day, 1869)	ปลานางฉิว	ปลาสะนาก

ตารางที่ 23 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าศาลาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Subfamily Danioninae – Danionini (วงศ์ย้อยปลาจิ๋ว)		
10. <i>Brachydanio albolineatus</i> (Blytu, 1860)	ปลาจิ๋วใบไม้เล็กแถบขาว	ปลาจิ๋ว
11. <i>Leptobarbus hoeveni</i> (Bleeker, 1851)	ปลาบ้า	ปลาโพง
12. <i>Rasbora borapetensis</i> Smith, 1934	ปลาจิ๋วหางแดง	ปลาจิ๋วหางแดง
Subfamily Cyprininae – Cyprinini (วงศ์ย้อยปลาตะเพียน - กลุ่มปลาพลวง)		
13. <i>Thynnichthys thynnoides</i> (Bleeker, 1852)	ปลาเกล็ดถี่	ปลากุ่ม
Subfamily Cyprininae – Systomini (กลุ่มปลาตะโกก)		
14. <i>Amblyrhynchichthys truncatus</i> (Bleeker, 1851)	ปลาตามีน	ปลาขาว
15. <i>Puntioplites proctozysron</i> (Bleeker, 1865)	ปลากระมัง	ปลาเก
Subfamily Cyprininae – poropunti (กลุ่มปลาตะเพียน)		
16. <i>Barbodes altus</i> (Gunther, 1868)	ปลาตะเพียนทอง	ปลาหางแดง
17. <i>Barbodes gonionotus</i> (Bleeker, 1850)	ปลาตะเพียน	ปลาตะเพียน
Subfamily Cyprininae – Systomi (กลุ่มปลากะสูบ)		
18. <i>Hampala dispar</i> Smith, 1934	ปลากะสูบจุด	ปลาสูตร

ตารางที่ 23 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าศาลาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
19. <i>Hampala Macrolepidota</i> Kuhl & van Hasselt in van Hasselt, 1823	ปลากระสุนขีด	ปลาสูตร
20. <i>Puntius brevis</i> (Bleeker, 1850)	ปลาตะเพียนทราย	ปลาขามน
Subfamily Cyprininae – (กลุ่มปลาสวาย)		
21. <i>Dangila</i> SP. Cf. Cuvieri Valenciennes, 1842	ปลาช้ำ	ปลาคูยลาม
22. <i>Dangila kuhli</i> Valenciennes, 1842	ปลาช้ำ	ปลาคูยลาม
23. <i>Dangila lineala</i> (Sauvage, 1878)	ปลาช้ำ	ปลาคูยลาม
24. <i>Henicorhynchus siamensis</i> (Sauvage, 1881)	ปลาสวายขาว	ปลาสวาย
25. <i>Morulus chrysophe kadian</i> (Bleeker, 1850)	ปลากาดำ	ปลาเพี้ย
26. <i>Osteochilus hasselti</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาสวายนกเขา	ปลาอีไทย
27. <i>Osteochilus melanopleura</i> (Bleeker, 1852)	ปลาพรม	ปลานกเขา
28. <i>Osteochilus microcephalus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาร่องไม้ตับ	ปลาข้างลาย
Subfamily Cyprininae – Garrae (กลุ่มปลาเลียหิน)		
29. <i>Crossocheilus reticulatus</i> (Fowler, 1934)	ปลาเล็บมือนาง	ปลาหางจำ
30. <i>Epalzeorhynchus munensis</i> (Smith, 1934)	ปลากาแดงแม่น้ำมูล	ปลาจี้โกะ

ตารางที่ 23 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าศาลาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Family Cobitidae (วงศ์ปลาหมอ)		
31. <i>Acanthopsis</i> spp. 1	ปลารากกล้วย	ปลารากกล้วย
32. <i>Botia helodes</i> , Sauvage , 1876	ปลาหมอข้างลาย	ปลาเขี้ยวใกล้ ปลาหมอ
33. <i>Botia lecontei</i> Fowler, 1937	ปลาหมอสี	ปลาเขี้ยวใกล้ ปลาหมอ
34. <i>Botia modesta</i> Bleeker, 1865	ปลาหมอขาว	ปลาเขี้ยวใกล้ ปลาหมอ
Order Siluriformes		
Family Bagridae (วงศ์ปลากด, แยง)		
35. <i>Hemibagrus nemurus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1839)	ปลากดเหลือง	ปลากด
36. <i>Hemilagnus wyckioides</i> (Chaux & Fang, 1949)	ปลากดแก้ว	ปลาเค็ง
37. <i>Heterobagrus bocourti</i> Bleeker, 1864	ปลาแยงรง	ปลาแยงรง
38. <i>Leiocassis siamensis</i> Regan, 1913	ปลาแยงหิน	ปลาขี้เหย
39. <i>Mystus atrifasciatus</i> Fowler, 1937	ปลาแยงข้างลาย	ปลาแยง
40. <i>Mystus singaringan</i> (Bleeker, 1846)	ปลาแยงใบข้าว	ปลาแยงโค
Family Siluridae (วงศ์ปลาเนื้ออ่อน)		
41. <i>Belodontichthys dinema</i> (Bleeker, 1935)	ปลาดาวเบือน	ปลาขบ
42. <i>Micronema bleekeri</i> (Gunther, 1864)	ปลาแดง	ปลาเนื้ออ่อน
43. <i>Kryptopterus cheveyi</i> Durand, 1940	ปลาปีกไก่	ปลาปีกไก่

ตารางที่ 23 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าศาลาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
44. <i>Ompok bimaculatus</i> (Bloch, 1797) Family Schilbeidae (วงศ์ปลาหัวเกศ)	ปลาสุยมพร	ปลาเซียม
45. <i>Laides hexanema</i> (Bleeker, 1852) Family Pangasiidae (วงศ์ปลาสวาย)	ปลาสั่งกะวาทขาว	ปลายอน
46. <i>Pangasianodon hypophthalmus</i> (Sauvage, 1578)	ปลาสวาย	ปลาชวย
47. <i>Helicophagus waandersii</i> Bleeker, 1858	ปลาสวายหนู	ปลาหอย
48. <i>Pangasius larnaudii</i> Bocourt, 1866	ปลาเทโพ	ปลาปิ้ง
49. <i>Pangasius siamensis</i> Steindachner, 1878 Family Sisoridae (วงศ์ปลาแค้)	ปลาสั่งกะวาด	ปลายอนหลังเขียว
50. <i>Bagarius bagarius</i> (Hamilton, 1822) Family Charidae (วงศ์ปลาดุก)	ปลาแค้ว	ปลาแค้
51. <i>Clarias macrocephalus</i> Gunther, 1864 Order Belontiiformes	ปลาดุกอูย	ปลาดุกอูย
Family Belontiidae (วงศ์ปลากระทุงเหว)		
52. <i>Xenentodon cancilla</i> (Hamilton, 1822) Order Synbranchiiformes	ปลากะทุงเหว	ปลาเสียบรง

ตารางที่ 23 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าศาลาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Family Mastacembelidae (วงศ์ปลากระดูกแข็ง)		
53. <i>Macrogathus siamensis</i> (Gunther, 1861)	ปลาหลด	ปลาหลด
54. <i>Mastacembelus armatus</i> (Lacepede, 1800)	ปลากะทิง	ปลาหลด
Order Perciformes		
Family Ambassidae (วงศ์ปลาแม่น้ำแก้ว)		
55. <i>Pseudambassis notatus</i> (Blyth, 1851)	ปลาแม่น้ำแก้ว	ปลาคาบของ
Family Nandidae (วงศ์ปลาเสือดำ)		
56. <i>Nandus oxyrinchus</i> Ng, Vidthayanon & Ng, 1996	ปลาดุมซี	ปลาเสือ
57. <i>Pristolepis fasciatus</i> (Bleeker, 1851)	ปลาหมอช้างเหยียบ	ปลาก่า
Family Eleotrididae (วงศ์ปลาบูทราย)		
58. <i>Oxyeleotris marmorata</i> Bleeker, 1852	ปลาบูทราย	ปลาบู
Family Anabantidae (วงศ์ปลาหมอ)		
59. <i>Anabas testudineus</i> (Bloch , 1792)	ปลาหมอ	ปลาเซ็ง
Family Belontiidae (วงศ์ปลาสลิด กัด กริม)		
60. <i>Trichogaster pectoralis</i> (Ragan , 1910)	ปลาสลิด	ปลาสลิด
61. <i>Trichogaster tricopterus</i> (Pallas , 1770)	ปลากะดี่	ปลากะเด็ด

ตารางที่ 23 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าศาลาจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Family Channidae (วงศ์ปลาช่อน)		
62. <i>Channa limbata</i> (Cuvier, 1831)	ปลาก้าง	ปลาคอ้ง ปลากั้ง
63. <i>Channa lucius</i> (Cuv. in Cuv. & Val., 1831)	ปลากะสง	ปลาควยเฝ้า
64. <i>Channa striata</i> (Bloch, 1797)	ปลาช่อน	ปลาค้อ
Order Pleuronectiformes		
Family Soleidae (วงศ์ปลาลิ้นหมา)		
65. <i>Achiroides leucorhynchus</i> Bleeker, 1851	ปลาใบไม้	ปลาลิ้นหมา
Order Tetraodontiformes		
Family Tetraodontidae (วงศ์ปลาปักเป้า)		
66. <i>Chelonodon fluviatilis</i> (Hamilton, 1822)	ปลาปักเป้า	ปลาปักเป้า
67. <i>Tetraodon fangi</i> (Pellegrin & Chevey ; 1940)	ปลาปักเป้าจุดแดง	ปลาปักเป้า
68. <i>Tetraodon leiurus</i> Bleeker , 1851	ปลาปักเป้าจุดดำ	ปลาปักเป้า

ตารางที่ 24 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านดอนแก้วจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Subfamily Cyprininae – poropunti (กลุ่มปลาคะเพียน)		
1. <i>Barbodes gonionots</i> (Bleeker, 1850)	ปลาคะเพียน	ปลาคะเพียน
Subfamily Cyprininae – Systomi (กลุ่มปลาคะสุบ)		
2. <i>Hampala dispar</i> Smith, 1934	ปลาคะสุบจุด	ปลาสุตร
3. <i>Puntius brevis</i> (Bleeker, 1850)	ปลาคะเพียนทราย	ปลาวามน
Subfamily Cyprininae – (กลุ่มปลาสร้อย)		
4. <i>Cirrhinus micropilis</i> Sauvage, 1878	ปลานวลจันทร์น้ำจืด	ปลานวลจันทร์
5. <i>Henicorhynchus siamensis</i> (Sauvage, 1881)	ปลาสร้อยขาว	ปลาสร้อย
6. <i>Osteochilus hasselti</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาสร้อยนกเขา	ปลาอีไทย
Subfamily Cyprininae – Garrae (กลุ่มปลาเลียหิน)		
7. <i>Crossocheilus reticulatus</i> (Fowler, 1934)	ปลาเล็บมือนาง	ปลาหางจู้
Family Cobitidae		
8. <i>Acanthopsis</i> spp.1	ปลาช่อนทราย 1	ปลารากกล้วย
9. <i>Acanthopsis</i> spp.2	ปลาช่อนทราย 2	ปลารากกล้วย
Order Siluriformes		
Family Bagridae (วงศ์ปลากด เขยง)		
10. <i>Hamibagrus nemerus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1839)	ปลากดเหลือง	ปลากด

ตารางที่ 24 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านดอนแก้วจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
11. <i>Mystus atrifasciatus</i> Fowler, 1937 Family Siluridae (วงศ์ปลาเนื้อมีหนาม)	ปลาแขยงข้างลาย	ปลาแขยง
12. <i>Ompok bimaculatus</i> (Bloch, 1797) Family Chariidae (วงศ์ปลาดุก)	ปลาสุ่มพร	ปลาเซียม
13. <i>Clarias macrocephalus</i> , Gunther, 1864 Order Belontiiformes Family Belontiidae (วงศ์ปลากระทุงเหว)	ปลาดุกกอย	ปลาดุกกอย
14. <i>Xenentodon Cancilla</i> (Hamilton, 1822) Order Synbranchiiformes Family Synbranchidae (วงศ์ปลาไหล)	ปลากะทุงเหว	ปลาเสียบรง
15. <i>Monopterus albus</i> (Zieuw, 1793) Family Mastacembelidae (วงศ์ปลากะทิง)	ปลาไหลนา	ปลาไหล
16. <i>Macrognathus siamensis</i> (Gunther, 1861) Order Perciformes Family Ambassidae (วงศ์ปลาเป็นแก้ว)	ปลาหลด	ปลาหลด
17. <i>Pseudambassis notatus</i> (Blyth, 1851)	ปลาเป็นแก้ว	ปลาคาบของ

ตารางที่ 24 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านดอนแก้วจับได้ (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น
Family Nandidae (วงศ์ปลาเสือดำ)		
18. <i>Nandus oxyrinchus</i> Ng, Vidthayanon & Ng, 1996	ปลาตุ้มซี	ปลาเสือ
19. <i>Pristolepis fasciatus</i> (Bleeker, 1851)	ปลาหมอช้างเหยียบ	ปลาก่า
Family Eleotrididae (วงศ์ปลาบูทราย)		
20. <i>Oxyeleotris marmorata</i> Bleeker, 1852	ปลาบูทราย	ปลาบู
Family Anabantidae (วงศ์ปลาหมอ)		
21. <i>Anabas testudineus</i> (Bloch , 1792)	ปลาหมอ	ปลาเซ็ง
Family Belontiidae (วงศ์ปลาสลิค กัด กริม)		
22. <i>Trichogaster pectoralis</i> (Ragan , 1910)	ปลาสลิค	ปลาสลิค
23. <i>Trichogaster tricopterus</i> (Pallas , 1770)	ปลากระดี่	ปลากระเดียด
Family Channidae (วงศ์ปลาช่อน)		
24. <i>Channa micropeltes</i> (Cuv. in Cuv. & Val, 1831)	ปลาชะโด	ปลาโต
25. <i>Channa striata</i> (Bloch, 1797)	ปลาช่อน	ปลาค้อน
Order Tetraodontiformes		
Family Tetraodontidae (วงศ์ปลาปักเป้า)		
26. <i>Tetraodon leirus</i> Bleeker, 1851	ปลาปักเป้าดำ	ปลาปักเป้า

เนื่องจากการออกจับปลาอย่างสม่ำเสมอทำให้ทราบว่า ปลาในแต่ละฤดูกาลเกิดการเปลี่ยนแปลงขนาดอย่างไร เปลี่ยนเร็วแค่ไหน และปัจจัยใดบ้างที่เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ปลาเกิดการเปลี่ยนแปลงของขนาด¹⁶

การที่ชาวประมงทราบว่าปลาในแหล่งน้ำต่าง ๆ แต่ละฤดูมีขนาดแตกต่างกันออกไปนั้น เกิดขึ้นจากการนำเครื่องมือจับปลาออกไปวางตามแหล่งน้ำต่าง ๆ ที่มีปลาที่ต้องการ ซึ่งตามปกติเครื่องมือเหล่านี้จะสามารถจับปลาที่มีขนาดที่พอดีกับเครื่องมือแต่ละชนิด แต่เมื่อขนาดของปลาเปลี่ยนไปนั้นคือมีขนาดเพิ่มขึ้นหรือมีขนาดเล็กลงกว่าขนาดของเครื่องมือ ก็จะทำให้ไม่สามารถจับปลาชนิดนั้น ๆ ได้^{16,28} นอกจากนี้สิ่งที่บ่งบอกถึงขนาดของปลาได้อีกประการหนึ่งคือ ช่วงของฤดูในรอบปีซึ่งได้แก่ ฤดูน้ำแดง ฤดูน้ำหลาก ฤดูน้ำลง และฤดูแล้ง ซึ่งชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชีจะใช้ฤดูกาลเหล่านี้เป็นตัวบ่งชี้ขนาดของปลา (สืบเนื่องมาจากการใช้เครื่องมือจับมาแล้วหลายครั้ง) เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการเลือกขนาดของอุปกรณ์การจับปลา โดยพบว่าในช่วงฤดูน้ำแดง (เดือนพฤษภาคม – มิถุนายน) ปลาส่วนใหญ่จะเป็นปลาที่เจริญเติบโตเต็มที่ โดยจะเริ่มรวมกลุ่มกันเป็นฝูงขนาดใหญ่ เช่น ปลาสวาย ปลาอีไทย ปลายอนหลังเขียว เป็นต้น ซึ่งเดิมปลาเหล่านี้หลังจากฟักออกเป็นตัวจะอยู่กระจัดกระจายทั่วไปในแหล่งน้ำ เมื่อมีขนาดโตขึ้นตามอายุและถึงวัยเจริญพันธุ์ ก็จะมารวมกลุ่มกันเพื่อผสมพันธุ์ในช่วงฝนตกครั้งแรกของฤดู เมื่อถึงช่วงน้ำแดงปลาเหล่านี้ก็จะว่ายน้ำเข้าไปในแหล่งน้ำที่เหมาะสมสำหรับวางไข่ ดังนั้นชาวประมงก็จะเลือกอุปกรณ์สำหรับจับปลาที่มีขนาดใหญ่เต็มที่เหมาะสำหรับการจับปลาขนาดโตเต็มวัยชนิดนั้น ๆ หลังจากทีปลาวางไข่เรียบร้อยแล้วก็จะเข้าสู่ช่วงฤดูน้ำหลาก (สิงหาคม – ตุลาคม) ซึ่งระดับน้ำในแหล่งน้ำต่าง ๆ จะเพิ่มสูงขึ้นกว่าช่วงฤดูน้ำแดง ชาวประมงจะเริ่มพบลูกปลานขนาดเล็กชนิดต่าง ๆ ในแหล่งน้ำจำนวนมาก ซึ่งจะเรียกลูกปลาเหล่านี้ว่า **“ปลาลูกครอก”**¹¹ ในบางครั้งชาวประมงอาจจะใช้เครื่องมือจับปลาที่มีขนาดของตาข่ายขนาดเล็กมาก ๆ เช่น สวิง ผ้ามุ้งเขียว ลงจับลูกปลาเหล่านี้มาบริโภคบ้างแต่ไม่มาก โดยอาจจะแปรรูปเป็นปลาจ่อม (สับปลาน้อย) สำหรับบริโภคเป็นต้น เนื่องจากลูกปลาเหล่านี้เป็นวัตถุดิบหลักที่นำมาแปรรูปอาหารหมักชนิดนี้ได้เพียงครั้งเดียวในรอบปี (ขึ้นอยู่กับขนาดของปลาเพราะอาหารหมักชนิดนี้ใช้กับปลานขนาดเล็ก) ซึ่งแต่เดิมนั้นส่วนใหญ่ชาวประมงจะส่งลูกหลานไม่ให้จับลูกปลานขนาดเล็กเหล่านี้ เพราะลูกปลาเหล่านี้ต่อไปจะกลายเป็นปลานขนาดใหญ่ ที่สามารถบริโภคได้มากกว่าลูกปลานขนาดเล็ก แต่ในปัจจุบันลูกปลาเหล่านี้ส่วนใหญ่มักจะถูกจับมาขายเป็นหลัก โดยมีได้คำนึงถึงประโยชน์ของปลาเมื่อโตขึ้นซึ่งมีมากกว่า¹⁵ และเมื่อเข้าสู่ช่วงฤดูน้ำลง (พฤศจิกายน – มกราคม) ซึ่งเป็นช่วงที่ปลาเริ่มมีขนาดเพิ่มขึ้น ในขณะเดียวกันปลานบางชนิดที่สามารถเจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็วก็จะมีขนาดใหญ่มาก พร้อมทั้งจะเดินทางลงไปจากแหล่งน้ำที่พ่อแม่เคยขึ้นไปวางไข่ลงมายังแม่น้ำชี เช่น ปลาหมอ ปลาสาวยหนู ปลาขบ และปลานาง เป็นต้น ในช่วงนี้ปลาเหล่านี้จะมีขนาดกลาง ซึ่งชาวประมงจะใช้เครื่องมือที่มีความถี่ของตาข่ายปานกลางดักจับหรือเครื่องมือจำเพาะสำหรับปลาแต่ละชนิด หลังจากช่วงนี้ผ่านไปจะเข้าสู่ช่วงฤดูแล้ง (มีนาคม

– เมษายน) ช่วงนี้น้ำในแม่น้ำชีจะมีสาหร่ายและจอกแหนจำนวนมากเกิดการเน่าตามอายุของพืชเหล่านี้ และจะกลายเป็นแหล่งอาหารสำคัญของปลาที่กินพืชเป็นอาหาร (สาหร่ายเหล่านี้จะมีมากในช่วงฤดูหนาวต่อกับฤดูร้อน) โดยจะไหลตามลำน้ำชีมาจากต้นน้ำ ปลาในช่วงนี้จะมีการเจริญเติบโตเร็วมากดังนั้นชาวประมงจะต้องเปลี่ยนขนาดของอุปกรณ์การจับปลาให้ทันกับขนาดของปลาที่เปลี่ยนไป และหลังจากฤดูร้อนผ่านไปเรียบร้อยแล้วก็จะเริ่มเข้าสู่ฤดูน้ำแดงต่อไป¹¹

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าฤดูกาลก็เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดขนาดของเครื่องมือจับปลา ซึ่งเมื่อถึงฤดูกาลหนึ่ง ๆ ชาวประมงก็จะมีการเปลี่ยนขนาดของเครื่องมือจับปลา หมุนเวียนกันอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สามารถจับปลาได้พอเพียงกับการบริโภค ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าฤดูกาลเป็นปัจจัยที่กำหนดขนาดของปลา ปลาเป็นปัจจัยที่กำหนดขนาดของเครื่องมือจับปลา และปลาเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชาวประมงให้มีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับปลาในแต่ละฤดูกาล และตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงจับได้แต่ละเดือนในรอบ 1 ปี ของแม่น้ำชี แสดงดังตารางที่ 25

การจำแนกชนิดของปลาตามชนิดของอุปกรณ์การจับปลา

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชีรู้จักและเข้าถึงปลามากที่สุดคือเครื่องมือจับปลา ทั้งนี้เนื่องจากเครื่องมือจับปลาถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวประมงสามารถจับปลาได้ ซึ่งอุปกรณ์เหล่านี้จะมีความจำเพาะกับปลาแต่ละชนิด¹⁶ เครื่องมือจับปลาของชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชีนั้นสามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ **กลุ่มแรก** คือกลุ่มของอุปกรณ์การจับปลาที่สามารถจับปลาได้อย่างจำเพาะเช่น บั้งลันหรืออีจู้เป็นเครื่องมือสำหรับการจับปลาไหล ตุ่มธงหรือตุ้มปลายอนเป็นเครื่องมือสำหรับล่อปลายอนหลังเขี้ยว ตุ่มปลาชีวไซสำหรับล่อปลาชีว ตุ่มปลาแปบไซสำหรับล่อปลาแปบ หรือตุ้มปลาหมูเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ดักจับปลาหมู²⁶ **กลุ่มที่สองคือ** กลุ่มของอุปกรณ์การจับปลาที่สามารถจับปลาได้หลายชนิดซึ่งแต่ละชนิดก็มีหลายขนาดแตกต่างกันออกไป เช่น ดาว (มอง หรือ ตาข่าย) แห เบ็ด และลอบ²¹ เป็นต้น

เครื่องมือจับปลากลุ่มที่มีความจำเพาะกับปลาแต่ละชนิดนั้น ส่วนใหญ่จะสามารถจับปลาได้เพียงชนิดเดียว ส่วนปลาชนิดอื่นนอกเหนือจากนั้นจะจับไม่ค่อยได้²¹ ทั้งนี้เนื่องจากเครื่องมือเหล่านี้แต่ละชนิด ได้ถูกออกแบบมาเพื่อปลาชนิดนั้น ๆ โดยเฉพาะ ตามธรรมชาติของปลา โดยชาวประมงจะนำเอาความรู้เกี่ยวกับอาหาร แหล่งที่อยู่ การเดินทาง การหลบภัยหรือพฤติกรรมบางอย่างที่มีลักษณะเฉพาะของปลาแต่ละชนิดมาสร้างเป็นเครื่องมือสำหรับดัก ล่อ และจับปลาชนิดนั้น ๆ เช่น **บั้งลันหรืออีจู้** ซึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับการจับปลาไหล ชาวประมงจะนำเอาความรู้เรื่องอาหารที่ปลาชนิดนี้กินมาเป็นตัวล่อให้ปลาเข้ากับดักที่เข้าแล้วแต่ออกไม่ได้ โดยอาหารของปลาชนิดนี้คือหอย หรือซากสัตว์ที่เน่าและมีกลิ่น²³ ดังนั้นชาวประมงก็จะเอาหอย

ตารางที่ 25 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าขนอยงจับได้ในรอบปี (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	มค.	กพ.	มีค.	เมย	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
Class Actinopterygii (Division Teleostei) ปลากลุ่มกระดูกแข็ง													
Order Osteoglossiformes													
Family Notopteridae (วงศ์ปลากาย)													
1. <i>Notopterus notopterus</i> (Pallas, 1769)	ปลาสลัด	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
2. <i>Chitala ornata</i> (Gray, 1831)	ปลากาย	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Order Clupeiformes													
Family Clupeidae (วงศ์ปลาหลังเขียว)													
3. <i>Clupeichthys aesamensis</i> Wongratana, 1983	ปลาชีวแก้ว	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Order Cypriniformes													
Family Cyprinidae (วงศ์ปลาตะเพียนชีว สร้อย)													
Subfamily Alburninae (วงศ์ปลาแบบ)													
4. <i>Longiculus siahi</i> Fowler, 1937	ปลาแบบ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
5. <i>Paralabuca riveroi</i> (Fowler, 1935)	ปลาแบบควาย	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
6. <i>Paralabuca tyoys</i> Bleeker, 1865	ปลาแบบควาย	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Subfamily Danioninae – Oxygastri (วงศ์ปลาย้อยปลาชีวอ้าว)													
7. <i>Oxygaster pointoni</i> (Fowler, 1934)	ปลาชีวอ้าว	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/

ตารางที่ 25 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าขนอยยางจับได้ในรอบปี (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	มด.	กพ.	มีด.	เมย	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
8. <i>Parachela siamensis</i> (Gunther, 1869)	ปลาแปบ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
9. <i>Raiamas guttatus</i> (Day 1869)	ปลานางง้าว			/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Subfamily Danioninae – Danoini (วงศ์ย้อยปลาชีว)													
10. <i>Esomas metallicus</i> Ahl, 1924	ปลาชีวหนวดยาว		/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
11. <i>Rasbora aurotaenia</i> , Tirant, 1885	ปลาชีวควาย	/		/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Subfamily Cyprininae – Cyprinini (วงศ์ย้อยปลาตะเพียน-กลุ่มปลาพลวง)													
12. <i>Probarbus jolienii</i> Sauvage, 1880	ปลาอีสกทอง				/								
13. <i>Thynnichthys thynnoides</i> (Bleeker, 1852)	ปลาเกล็ดถี่	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Sufamily Cyprininae – Systomini (กลุ่มปลาตะโกก)													
14. <i>Amblyrhynchichthys truncatus</i> (Bleeker, 1851)	ปลาตามัน		/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
15. <i>Cyclocheilichthys apogon</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาไส้ตันตาแดง				/								
	ปลาไส้ตันตาขาว	/	/	/	/	/	/	/	/	/+	/	/	/
16. <i>Cyclocheilichthys armatus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาตะโกกปลาหนามหลัง		/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
17. <i>Cyclocheilichthys enoplos</i> Bleeker, 1850	ครีปดำ												
18. <i>Mystacoleucus atridorsalis</i> Fowler, 1937													

ตารางที่ 25 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าขอนยางจับได้ในรอบปี (ทำการตีพิมพ์ระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	มด.	กพ.	มีด.	เมย	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
19. <i>Mystacoleucus marginatus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาหนามหลัง	/							/		/	/	/
20. <i>Puntioplites proctozysron</i> (Bleeker, 1865)	ปลากะมั่ง		/	/	/	/	/	/	/		/	/	/
21. <i>Sikukia gudgeri</i> (Smith, 1934)	ปลาน้ำฝาย			/			/		/		/	/	/
Subfamily Cyprininae – poropunti (กลุ่มปลาตะเพียน)													
22. <i>Barbodes altus</i> (Gunther, 1868)	ปลาตะเพียนทอง	/	/		/				/		/	/	/
23. <i>Barbodes gonionotus</i> (Bleeker, 1850)	ปลาตะเพียนขาว	/	/						/		/	/	/
Subfamily Cyprininae – Systomi (กลุ่มปลากะสูบ)													
24. <i>Hampala dispar</i> Smith, 1934	ปลากะสูบจุด	/		/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
25. <i>Hampala Macrolepidota</i> Kuhl & van Hasselt in van Hasselt, 1823	ปลากะสูบขีด			/		/		/					
26. <i>Puntius brevis</i> (Bleeker, 1850)	ปลาตะเพียนทราย		/		/	/	/	/	/	/	/	/	/
27. <i>Systemus orphoides</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาแก้มช้ำ				/	/	/	/	/	/	/	/	/
Subfamily Cyprininae – Labeonini (กลุ่มปลาสร้อย)													
28. <i>Dangila</i> SP. Cf. Cuvieri Valenciennes, 1842	ปลาช้ำ	/			/				/		/		/

ตารางที่ 25 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าขนายจับได้ในรอบปี (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	มด.	กพ.	มีด.	เมย	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
29. <i>Dangila lineata</i> (Savage, 1878)	ปลาซ่า			/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
30. <i>Henicorhynchus siamensis</i> (Savage, 1881)	ปลาสร้อยขาว	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
31. <i>Morulus chrysophekadian</i> (Bleeker, 1850)	ปลากาดำ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
32. <i>Osteochilus hasselti</i> (Val. in Cuv. & Val., 1842)	ปลาสร้อยนกเขา			/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
33. <i>Osteochilus melanopleura</i> (Bleeker, 1852)	ปลาพรม	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
34. <i>Osteochilus microcephalus</i> (Val. in Cuv., & Val., 1842)	ปลาร่องไม้ตบ	/				/	/	/	/	/	/	/	/
Subfamily Cyprininae – Garrae (กลุ่มปลาเดียน)			/										
35. <i>Crossocheilus reticulatus</i> (Fowler, 1934)	ปลาเล็บมือนาง	/			/	/	/	/	/	/	/	/	/
36. <i>Epalzeorhynchus munensis</i> (Smith, 1934)	ปลากาแดงแม่น้ำมูล				/	/	/	/	/	/	/	/	/
Family Cobitidae (วงศ์ปลาหมอ)													
37. <i>Acanthopsis choirohynchus</i> (Bleeker, 1854)	ปลารากกล้วย				/	/							
38. <i>Acanthopsis</i> spp.1	ปลารากกล้วย 1				/	/	/	/	/	/	/	/	/
39. <i>Acanthopsis</i> spp.2	ปลารากกล้วย 2	/							/	/	/	/	/
40. <i>Acanthopsis</i> spp.3	ปลารากกล้วย 3				/	/	/	/	/	/	/	/	/

ตารางที่ 25 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าขนอยางจับได้ในรอบปี (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	มค.	กพ.	มีค.	เมย	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
41. <i>Botia eos</i> Taki, 1972	ปลาหมูศรีบแดง		/	/		/						/	
42. <i>Botia helodes</i> Sauvage , 1876	ปลาหมูข้างลาย	/	/		/		/	/	/		/	/	/
43. <i>Botia lecontei</i> Fowler, 1937	ปลาหมูสี	/			/			/	/	/	/	/	/
44. <i>Botia modesta</i> Bleeker, 1865	ปลาหมูขาว	/	/			/	/	/	/	/	/	/	/
45. <i>Pangio anguillaris</i> (Vallant, 1902)	ปลาลายทอง			/		/			/				
Order Siluriformes													
Family Bagridae (วงศ์ปลากด แขนง)													
46. <i>Leiocassis siamensis</i> Regan, 1913	ปลาแขยงหิน	/				/	/	/	/	/	/	/	/
47. <i>Leiocassis stenomus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1839)	ปลาแขยงซีด	/		/		/						/	/
48. <i>Mystus atrifasciatus</i> Fowler, 1937	ปลาแขยงข้างลาย	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
49. <i>Mystus singaringan</i> (Bleeker, 1846)	ปลาแขยงใบข้าว	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
50. <i>Hemibagrus nemurus</i> (Val. in Cuv. & Val., 1839)	ปลากดเหลือง		/	/	/	/						/	/
51. <i>Hemibagrus wyckioides</i> (Chaux & Fang, 1949)	ปลากดแก้ว	/			/	/	/	/	/	/	/	/	/
Family Siluridae (วงศ์ปลาเนื้ออ่อน)													
52. <i>Belodontichthys dinema</i> (Bleeker, 1935)	ปลาคางเบื่อน		/				/					/	/
53. <i>Kryptopterus Cheveyi</i> Durand, 1940	ปลาปีกไก่				/	/	/	/	/	/	/	/	/

ตารางที่ 25 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าขอนยางจับได้ในรอบปี (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	มด.	กพ.	มีด.	เมย.	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
54. <i>Kryptopterus cryptopterus</i> (Bleeker, 1850)	ปลาซาไก่			/		/	/	/	/	/	/	/	/
55. <i>Microuema apogon</i> (Bleeker, 1851)	ปลาน้ำเงิน	/		/		/		/		/		/	/
56. <i>Micronema bleekeri</i> (Gunther, 1864)	ปลาแดง			/		/	/	/		/	/	/	/
57. <i>Ompok bimaculatus</i> (Bloch, 1797)	ปลาสมุพร	/	/			/		/		/		/	/
58. <i>Wallago attu</i> (Schneider, 1801)	ปลาเค้าขาว		/							/	/	/	/
Family Schilbeidae (วงศ์ปลาหัวกิเศษ)													
59. <i>Laides hexanema</i> (Bleeker, 1852)	ปลาสังกะจาดขาว	/	/	/		/	/	/	/	/	/	/	/
Family Pangasiidae (วงศ์ปลาสวาย)													
60. <i>Pangasianodon hypophthalmus</i> (Sauvage, 1878)	ปลาสวาย		/	/		/		/		/		/	/
61. <i>Helicophagus waandersii</i> Bleeker, 1858	ปลาสวายหนู		/	/		/		/	/	/	/	/	/
62. <i>Pangasius larnaudii</i> Bocourt, 1866	ปลาเทโพ			/						/	/	/	/
63. <i>Pangasius siamensis</i> Steindachner, 1878	ปลาสังกะจาด	/		/		/	/	/	/	/	/	/	/
Family Charitidae (วงศ์ปลาดุก)													
64. <i>Clarias batrachus</i> (Linnaeus, 1758)	ปลาดุกบ้าน		/	/		/	/	/	/	/	/	/	/
65. <i>Clarias macrocephalus</i> , Gunther, 1864	ปลาดุกอุย					/	/	/	/	/	/	/	/

ตารางที่ 25 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าขอนยางจับได้ในรอบปี (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	มด.	กพ.	มีค.	เมย	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
Order Beloniformes													
Family Belontiidae (วงศ์ปลากะทิงหัว)													
66. <i>Xenentodon cancilla</i> (Hamilton, 1822)	ปลากะทิงหัว	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Order Synbranchiformes													
Family Synbranchidae (วงศ์ปลาไหล)													
67. <i>Monopterus albus</i> (Ziyou, 1793)	ปลาไหลนา	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Family Mastacembelidae (วงศ์ปลากะทิง)													
68. <i>Macrognathus siamensis</i> (Guntner, 1861)	ปลาลอด	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
69. <i>Macrognathus</i> spp.	ปลาลอด (ไม่มีจุด)	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
70. <i>Mastacembelus armatus</i> (Lecepede, 1800)	ปลากะทิง	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Order Perciformes													
Family Ambassidae (วงศ์ปลาแป้นแก้ว)													
71. <i>Pseudambassis notatus</i> (Blyth, 1851)	ปลาแป้นแก้ว	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Family Nannidae (วงศ์ปลาเสือดำ)													
72. <i>Nandus oxyrinchus</i> Ng, Vidthayanon & Ng, 1996	ปลาดุมขี้	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
73. <i>Pristolepis fasciatus</i> (Bleeker, 1851)	ปลาหมอช้างเหยียบ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/

ตารางที่ 25 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าขนอยางจับได้ในรอบปี (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	มด.	กพ.	มีด.	เมย	พค.	มิย.	กค.	สค.	กย.	ตค.	พย.	ธค.
Family Eleotrididae (วงศ์ปลาปูทราย)													
74. <i>Oxyeleotris Marmorata</i> Bleeker, 1852	ปลาปูทราย	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Family Anabantidae (วงศ์ปลาหมอ)													
75. <i>Anabas testudineus</i> (Bloch, 1792)	ปลาหมอ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Family Belontiidae (วงศ์ปลาสลิด กัด กริม)													
76. <i>Trichogaster pectoralis</i> (Ragan, 1910)	ปลาสลิด	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
77. <i>Trichogaster tricopterus</i> (Pallas, 1770)	ปลากระดี่หม้อ	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
78. <i>Trichopsis vittatus</i> (Cuv. in Cuv. & Val., 1831)	ปลากริมควาย	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Family Channidae (วงศ์ปลาช่อน)													
79. <i>Channa limbata</i> (Cuvier, 1831)	ปลาก้าง	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
80. <i>Channa lucius</i> (Cuv. in Cuv. & Val, 1831)	ปลากะพง	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
81. <i>Channa Striata</i> (Bloch, 1797)	ปลาช่อน	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Family Cichlidae													
82. <i>Oreochromis niloticus</i> (Linnaeus, 1757)	ปลานิล	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/

ตารางที่ 25 ชนิดพันธุ์ปลาที่ชาวประมงบ้านท่าขนอยางจับได้ในรอบปี (ทำการศึกษาระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. 2544 - ตุลาคม พ.ศ. 2545) (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อสามัญ	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
Order Pleuronectiformes													
Family Soleidae (วงศ์ปลาลิ้นหมา)													
83. <i>Achiroides leucorhynchus</i> Bleeker, 1851	ปลาใบไม้	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
Order Tetraodontiformes													
Family Tetraodontidae (วงศ์ปลากั้ง)													
84. <i>Tetraodon leiurus</i> Bleeker, 1851	ปลากั้งเป๋าคำ				/								/
85. <i>Tetraodon cambodgensis</i> Chabanaud, 1923	ปลากั้งเป๋าคำยาว				/				/				
86. <i>Tetraodon fangi</i> (Pellegrin & Chevey, 1940)	ปลากั้งเป๋าคำแดง	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/

ตารางที่ 26 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับปลาบางชนิดของชาวประมงในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15}

ชนิดพันธุ์ปลา	องค์ความรู้เกี่ยวกับปลาของชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี
ปลาเสือ	เดิมเป็นปลาที่พบได้มากในแม่น้ำชี ชอบอยู่บริเวณที่รก มีพุ่มไม้ หรือขอนไม้ กินปลาตัวขนาดเล็กเป็นอาหาร เคลื่อนไหวช้า เป็นปลาที่มีสีส้มสวยงาม แต่เดิมนั้นใช้บริโภคภายในหมู่บ้าน โดยคนในหมู่บ้านจะจับมาใช้ประโยชน์ ส่วนใหญ่จะมีน้ำหนักตัวละ 2-3 กิโลกรัม สามารถจับโดยวิธีทอดแหและล้อมเฮอะ สูญหายไปเมื่อเกิดน้ำเสียในปี พ.ศ. 2535
ปลาฉาไลหรือ กระเบนน้ำจืด	เป็นปลาที่ชอบอาศัยอยู่บริเวณโขดหินและมีน้ำลึก โดยจะทำตัวตัวนิ่งๆ อยู่กับที่ ในช่วงปีพ.ศ. 2515 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการปลูกปอมากและนำมาแช่ก่อนทำการลอกเส้นใยในแม่น้ำชีเป็นจำนวนมาก ส่งผลทำให้ปลาชนิดนี้ตายเป็นจำนวนมาก แต่ปลาฉาไล สูญหายไปจนไม่พบอีกเลยในปัจจุบันเมื่อเกิดน้ำเสียในปี พ.ศ. 2535 โดยพบปลาชนิดนี้ไปเกยตื้นตายบริเวณชายหาดที่เป็นทราย ตัวที่ตายมีขนาด 7 – 8 กิโลกรัม ปลาชนิดนี้จะมีไลบริเวณโคนหาง ซึ่งเมื่อแทงถูกชาวประมงจะปวด - ร้อนมาก
ปลาคาบมัน	เป็นปลากลุ่มปลาตะเพียน ชิว สร้อย ที่มีขนาดใหญ่มากบางตัวจะมีขนาดถึง 50 – 70 กิโลกรัม หรือถ้าหากเป็นปลาที่มีขนาดใหญ่มากอาจมีน้ำหนักถึง 100 กิโลกรัม ปลาชนิดนี้จะอยู่ในชีหลง ซึ่งเชื่อว่าบริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งวางไข่ของปลาชนิดนี้ โดยทั่วไปปลาชนิดนี้เป็นปลาที่ว่ายน้ำทะยานไปข้างหน้า ไม่มีหลบหลีกทำให้ชาวประมงสามารถจับได้ง่าย โดยเฉพาะการวางอุปกรณ์การจับปลาโดยใช้ตาข่าย ซึ่งเมื่อมีการใช้อุปกรณ์ชนิดนี้อย่างกว้างขวางพบว่าปลาชนิดนี้ลดลงเรื่อยๆ และปลาคาบมันหายไปในช่วงปิดเขื่อน
ปลากดเหลือง	เป็นปลาที่อาศัยอยู่บริเวณซอกหิน โปรง หรือวังปลาที่มีความลึกประมาณ 10 เมตร จับโดยใช้แห ตาข่าย เบ็ด (ใช้เหยื่อปู หอย สุนัขไ้เดือน ลูกปลา เช่น ปลานิล ปลาไน ปลาขาวนา โดยจะนำลูกปลาเหล่านี้ไปล่อแบบปลาหมอชิวิต) ส่วนอุปกรณ์จับปลาชนิดลอบ สามารถจับได้ตลอดปี บางครั้งติดตาข่ายบ้างหรือเข้าตุ้มน้ำลึก ปลากดเหลืองตัวที่มีขนาดใหญ่จะมีน้ำหนักประมาณ 3 – 4 กิโลกรัม เมื่อมีขนาดใหญ่ขึ้นจะออกหากินทั้งกลางวันกลางคืน ปลากดเหลืองเป็นปลาที่สามารถจับได้ตลอดทั้งปี

ตารางที่ 26 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับปลาบางชนิดของชาวประมงในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

ชนิดพันธุ์ปลา	องค์ความรู้เกี่ยวกับปลาของชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี
ปลานาง	มักพบบริเวณขอนไม้หรือตอไม้ เป็นปลาที่ฉลาดเพราะในขณะที่ถูกแหหรือล้อมเฮอะพงไม้ แม้มีช่องทางออกเปิดเพียงเล็กน้อยปลาชนิดนี้ก็สามารถหาทางออกได้ แต่ปลานางเป็นปลาที่ ชอบกินเบ็ด ดังนั้นอุปกรณ์จับปลาชนิดอื่นจึงมักไม่ค่อยจับปลาชนิดนี้ได้ โดยเหยื่อที่ใช้สำหรับปักเบ็ดจับปลานางจะเป็นปลาขนาดเล็กเป็นหลัก เช่น ลูกปลาใน ปลาอืด ซึ่งเป็นปลาที่สามารถพบได้ตลอดปี ในเขื่อนอุบลรัตน์จำนวนของปลาชนิดนี้มีขนาดเล็กไม่มากเท่าปลากดเหลือง สามารถจับได้เฉพาะตอนกลางคืน ส่วนกลางวันมักจับไม่ค่อยได้
ปลาหางแดง	เป็นปลาในกลุ่มปลาเกล็ดที่มีความฉลาด ชอบอาศัยอยู่ในบริเวณพงไม้ หรือเฮอะที่ชาวประมงทำไว้ กินสาหร่ายเป็นอาหาร ปัจจุบันมีปริมาณมากกว่าสมัยก่อน ปลาหางแดงจับได้ง่าย และได้ปริมาณมากโดยวิธีล้อมเฮอะโดยเฉพาะช่วงเดือน มิถุนายน - กรกฎาคม และการใช้ตาข่าย เนื่องจากเป็นปลาที่ชอบออกมาเล่นน้ำฝน ในช่วงน้ำแดงจะส่งเสียงร้องในน้ำ จากคุณสมบัตินี้สามารถนำปลาหางแดงมาเป็นเหยื่อสำหรับปลาปิ้งได้ เมื่อปลาปิ้งได้ยินเสียงก็จะเข้ามากิน (ใช้เป็นเหยื่อล่อ) ปลาหางแดงจับมาทำปลาร้าขายสามารถจับได้ตลอดปี ช่วงน้ำลดปลาจะมีขนาดเล็ก พอถึงเดือน มีนาคม – เมษายน ปลาจะมีขนาดใหญ่พร้อมที่จะผสมพันธุ์
ปลาสุด	เป็นปลาที่มีปริมาณมากโดยเฉพาะในช่วงฤดูน้ำลด ชอบว่ายน้ำอยู่กับฝูงปลาขนาดเล็ก เนื่องจากจะไล่จับปลาเหล่านี้กินเป็นอาหาร อาศัยอยู่บริเวณน้ำวนเนื่องจากบริเวณนี้เมื่อปลาขนาดเล็กเข้ามาแล้วออกไม่ได้เพราะมีกระแสน้ำที่แรง นอกจากนี้ยังพบบริเวณ ชีเผือ (บริเวณที่มีน้ำไหลลงมาสู่แม่น้ำชีแล้วมีเศษไม้ทับถมกัน) แล้วปลาขนาดเล็กจะมากันรอกินใบไม้ ใบหญ้า ปลาสุดก็จะมากอย่ไล่จับกินปลาเหล่านี้ในบริเวณดังกล่าว ปลาชนิดนี้พบทั้งบริเวณน้ำไหลและน้ำนิ่ง ปลาสุดมี 2 ชนิด คือปลาสุดขีตและปลาสุดจูดโดยปลาสุดจูดจะมีขนาดใหญ่กว่าปลาสุดขีต เป็นปลาที่นิยมนำมาทำก้อยปลา (เนื่องจากมีก้างมาก) ในช่วงน้ำลดจะมีขนาดเล็ก หลังจากนั้นจะโตเร็วมากโดยจะ

ตารางที่ 26 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับปลาบางชนิดของชาวประมงในชุมชน
 กลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

ชนิดพันธุ์ปลา	องค์ความรู้เกี่ยวกับปลาของชาวประมงในชุมชนกลุ่มแม่น้ำชี
	ว่ายนํ้าเข้าไปวางไข่ในชีหลง ปลาสุดถือได้ว่าเป็นปลาที่ไวต่อการเกิดโรคระบาดมาก โดยเฉพาะการเกิดบาดแผลตามตัว เช่นเดียวกับปลาช่อน ปลาขามนและปลาไหล แก่โดยใช้ต้นดอกแคขาว ต้นมะขาม หรือต้นมะเกลือลงในบ่อปลา สามารถจับปลาสุดโดยใช้ตาข่าย ล้อมเเยาะนอกจากนี้ยังสามารถจับได้โดยใช้ตาข่าย และ การลากเหยื่อ (มีเบ็ดติดกับเหยื่อเมื่อลากเบ็ดเหยื่อจะหมุนซึ่งจะใช้อุปกรณ์ชนิดนี้มากในเขื่อนอุบลรัตน์) ช่วงที่น้ำแดงจะสามารถจับได้สามารถจับปลาชนิดนี้ได้เป็นจำนวนมากโดยใช้เบ็ด สำหรับเหยื่อที่ใช้จะเป็นปลานิลที่มีขนาดเล็ก
ปลาหลด	ปลาหลดมีอยู่ 2 ชนิด คือปลาหลดขาวและปลาหลดจุด ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในดินโคลนหรือตมบริเวณชายฝั่งซึ่งสามารถจับได้ตลอดปี แต่ไม่ค่อยมาก จับโดยใช้แห ตาข่าย เบ็ด (ไส้เดือน ไส้เดือนขนาดเล็ก) นอกจากนี้ปลาหลดยังพบมากตามบ่อหรือห้วย โดยจะพบมากในช่วงฤดูหนาว ในช่วงที่น้ำในที่นาหรือบ่อน้ำที่แห้งชาวประมงจะออกจับปลาชนิดนี้โดยใช้มือควานหาตามโคลน ซึ่งมีปลาชนิดนี้อาศัยอยู่เรียกว่า “การจกหลด”
ปลาสลิ	แต่เดิมตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ (โบราณ) ไม่มีปลาสลิเพราะไม่สามารถจับได้ แต่หลังจากที่มีการส่งเสริมให้มีการเลี้ยงปลา โดยนำปลาชนิดนี้มาปล่อยลงในบ่อหรือหนองน้ำ และเมื่อถึงฤดูฝนปลาชนิดนี้ก็จะออกจากบ่อลงสู่แหล่งน้ำ โดยเฉพาะ แม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง ต่างๆ เป็นปลาที่ชอบอยู่บริเวณที่รก มีหญ้า ผักตบชวา จอก หรือ แหนอยู่เป็นจำนวนมาก หรือบริเวณบริเวณเหง้าบัว จับโดยใช้ตาข่าย (ตาข่ายสีเขียวตาถี่) ข้อนได้ผักตบชวาหรือแหน
ปลาเพี้ย, ปลาก่า	ชอบอาศัยอยู่ในวังปลา ขอนไม้ หรือ บริเวณที่รก สามารถจับได้โดยใช้แหหรือล้อมเฮอะ ในปัจจุบันพบว่าหลังจากกันเขื่อนแล้วปลาเพี้ยมีปริมาณเพิ่มขึ้นมาก (บ้านท่าขอนยาง: ตอนกลางของแม่น้ำชี) แต่หากช่วงใดมีน้ำเสียผ่านเข้ามา จะพบว่าหายไปบ้าง ช่วงเดือน มกราคม – กุมภาพันธ์ จะพบว่าปลาจะมีขนาดเล็ก แต่เมื่อถึงฤดูวางไข่จะมีขนาดตัวโตขึ้น ปลาเพี้ยสามารถจับได้ตลอดปี อย่างไรก็ตามปลาก่า ปัจจุบันนี้ได้หายไปจากระบบของเขื่อนอุบลรัตน์แล้วและไม่สามารถจับได้อีกเลย ซึ่งแต่เดิมมีอยู่จำนวนมากโดยชาวประมงสามารถจับได้โดยใช้ตาข่าย ถ้าเป็นการปักเบ็ดก็จะใช้เหยื่อปลาเน่า (ปลาชนิดนี้ชอบของเน่า) เป็นเหยื่อล่อ

ตารางที่ 26 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับปลาบางชนิดของชาวประมงในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

ชนิดพันธุ์ปลา	องค์ความรู้เกี่ยวกับปลาของชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี
ปลากุ่ม	ปลากุ่มแต่เดิมมีอยู่เป็นจำนวนมาก พบว่าเมื่อมีเขื่อนเกิดขึ้นเขื่อนทำให้ปลาชนิดนี้เพิ่มจำนวนขึ้น เพราะแต่เดิม(ตอนไม่มีเขื่อน) เมื่อถึงฤดูแล้งปลาชนิดนี้จะติดตามชายห่มด (เป็นปลาหน้าโง้วรายชนตาชายห่มด และเมื่อน้ำแห้งก็สามารถจับได้ง่าย) ดังนั้นเมื่อมีน้ำมากเนื่องจากมีเขื่อนกั้นจึงทำให้ปลาชนิดนี้มีที่อยู่อาศัยมาก เป็นปลาที่กินเหาเป็นอาหาร
ปลาแขยง	ปลาแขยงเป็นปลาที่อยู่ทั้งในที่รก เหวะ ตอไม้ หรือชอกหิน โดยเฉพาะบริเวณพื้นน้ำด้านล่าง กินตะไคร่น้ำเป็นอาหาร สามารถจับโดยใช้แห ตาข่าย เหวะ เป็นปลาที่โตช้า จะโตในช่วงมีนาคม – เมษายน กลุ่มที่ไม่มีแหจะใช้แหลมขัดจับเอาตามชอกไม้ ชอกหิน หาได้ตลอดปี สามารถจับได้โดยใช้แหถี่ โดยเฉพาะในตอนกลางคืนซึ่งเป็นเวลาที่ปลาชนิดนี้ออกหากิน ปลาแขยงจะขึ้นน้ำในช่วงฤดูฝนโดยจะอยู่เป็นกลุ่ม ส่วนช่วงที่มีน้ำไหลจากลำห้วยสาขาสู่แม่น้ำชีในช่วงฤดูหนาวจะพบตัวขนาดเล็กจำนวนมาก ปลาชนิดนี้กินไส้เดือน (กินดีที่สุด) และกุ้งเป็นอาหาร จึงนำไปเป็นเหยื่อสำหรับปักเบ็ดล่อปลาเหล่านี้ ขนาดของเบ็ดที่นิยมนำมาใช้จับปลาชนิดนี้คือเบ็ดเบอร์ 23
ปลาขาวเก สะกาง	เป็นปลาที่ชอบอยู่บริเวณหินและพงไม้ เดินทางไปเรื่อยๆ ดังนั้นจึงมักจะติดตามชายของชาวประมงเสมอ นอกจากนี้ยังจับได้มากด้วยวิธีลอมเหว และตุ้ม (ปัจจุบันตุ้มไม่นิยมเพราะต้องดำน้ำ และอากาศหนาว นอกจากนี้ยังต้องใช้เหยื่อด้วย) สามารถพบได้ในทุกฤดู
ปลาหลด	ปลาหลดจัดเป็นปลาในกลุ่มปลาหลดที่มีขนาดใหญ่ ตัวขนาดโตที่สุดจะหนักประมาณ 1 กิโลกรัม มักอาศัยอยู่บริเวณภายในขอนไม้ที่มีรู หรือโคนไม้ที่รกๆ ไต่ใบไม้ พงไม้ เหวะ จับโดยใช้ตาข่าย (ห่างๆ) แห หรือลอบ (ใส่ลอบจะได้ปลาหลดที่มีขนาดใหญ่โดยใช้กระดุกล่อ ปลาเค็ง ปลาเกดเหลือง ก็ใช้กระดุกล่อเช่นกัน) นอกจากนี้ยังสามารถใช้เบ็ด หรือเบ็ดราว (โดยใช้เหยื่อไส้เดือนหรือกุ้ง) ปลานี้จะวางไข่ในช่วงน้ำแดง นอกจากนี้การมัดโคนแล้วทิ้งลงในน้ำปลาชนิดนี้จะเข้าไปอาศัย และถูกจับโดยชาวประมง

ตารางที่ 26 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับปลาบางชนิดของชาวประมงในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

ชนิดพันธุ์ปลา	องค์ความรู้เกี่ยวกับปลาของชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี
ปลาปักเป้า	เป็นปลากินปลาชนิดอื่นเป็นอาหารพบได้ตลอดปี ชอบทำลายอุปกรณ์ จับปลาของชาวประมง และกินปลาที่ติดอยู่กับอุปกรณ์จับปลาเหล่านี้ (หากตัดหางออกจะทำให้ดูร้ายจนบางครั้งอาจกัดคน) ปลาปักเป้ามี่ 2 ชนิด คือชนิดกินได้และกินไม่ได้ (ปลาปักเป้าแดงกินแล้วตาย)
ปลายอน หลังเขียว	เป็นปลาที่จับได้มากในช่วงฤดูหนาว - ร้อน (จับได้มาก) โดยปลาชนิดนี้จะจับกลุ่มกัน เมื่อทอดแหจะได้ครั้งละ 1 ตะกร้าเป็นอย่างน้อย เมื่อน้ำเริ่มอุ่น ปลาเหล่านี้จะจับกลุ่มกัน บริเวณข้างๆ พงไม้ หรือป่า เทียวเข้าออกพงไม้ (นอกจากนี้ยังมีปลาสร้อย ปลาโจกอาศัยอยู่บริเวณเดียวกันนี้ด้วย) ปลายอนกินซากสัตว์ เช่น ฐ สุนัขตาย แมลง ปลาชนิดนี้ตอนที่ออกเป็นกลุ่มจะพบในช่วงแมลงปอออก (เมื่อแมลงปอออกปลาทุกชนิดจะกินบริเวณผิวน้ำ ช่วงเดือน เมษายน – พฤษภาคม) เมื่อปลาเล็กมากกินแมลง ปลาขนาดใหญ่ เช่น ปลาชบ ปลานาง ปลาปิ้ง ปลาเค็ง ก็จะออกมาคอยดักกินปลาเล็กที่จะออกมา กินแมลงอีกทีหนึ่ง ส่วนใหญ่แมลงปอจะออกมาตอนเช้า (ช่วงตีห้าครึ่ง) และตอนเย็น โดยชาวประมงจะเอาตาข่ายออกไปล้อมจับเอา หรือ ทอดแหเอาปลาที่มากินแมลงเหล่านี้
ปลาอีไทย	เป็นปลาเกล็ดที่มีมากที่สุด พบมากในชีหลง และหะเอะที่สร้างขึ้น จับได้ทั้งปี โดยวางอุปกรณ์จับปลาชนิดตุ้ม ล้อมจับจากหะเอะ ลอบ เบ็ด เป็นปลาที่อยู่ทุกระดับของน้ำและพบในทุกฤดู เมื่อถึงฤดูร้อนจะจับกลุ่มแล้วเข้าอยู่ในพงไม้ (สมัยก่อนปลาอีไทย ปลาสร้อย ปลาคุ้ยลามา จะถูกนำมาทำเป็นปลาร้าเป็นหลัก) ปลาอีไทย เป็นปลาที่ติดตามชาย เข้าตุ้ม โดยจะพบมากในช่วงเดือนมีนาคม
ปลาเค็ง	เป็นปลาที่อาศัยอยู่ในถ้ำหรือในวังปลา โดยจะอาศัยอยู่ในโพรงบริเวณนั้น ปลาชนิดนี้เป็นปลาขนาดใหญ่ ที่กินปลาโดยเฉพาะปลาพวกปลาคุ้ยลามา ปลาสร้อย ที่อาศัยอยู่ในโพรงเช่นเดียวกัน ในช่วงน้ำเริ่มร้อน(เดือนมีนาคม – เมษายน) ปลาเกล็ดเหล่านี้ จะเข้าไปอยู่ในโพรงบริเวณวังปลาที่ปลาเค็งอาศัยอยู่ เช่นเดียวกับปลาหมู ปลากด (ซึ่งเป็นปลาที่ชอบอุณหภูมิน้ำที่

ตารางที่ 26 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับปลาบางชนิดของชาวประมงในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

ชนิดพันธุ์ปลา	องค์ความรู้เกี่ยวกับปลาของชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี
	เย็น) ปลาเค็งสามารถจับได้ง่ายโดยใช้เบ็ด โดยจะเอาปลาตุกใส่เบ็ด แล้วนำไปล่อไว้บริเวณปากทางเข้าโพรงของปลาชนิดนี้ก็จะจับได้ สามารถทราบบริเวณที่ปลาเค็งอาศัยอยู่ในขณะที่ทำการทอดแห ส่วนใหญ่บริเวณไหนมีปลาเค็งอาศัยอยู่ ก็จะมีปลาชนิดนี้มาอาศัยอยู่เช่นเดิม แม้ว่าตัวที่อยู่เดิมจะถูกจับแล้วก็ตาม แต่ตัวใหม่ก็จะเข้ามาแทนที่เสมอ บริเวณที่อยู่ของปลาเค็งทางเข้าจะมีลักษณะสะอาด มีหินและทรายละเอียดวางอยู่อย่างเป็นระเบียบ (ปลาเพี้ยก็จะมีลักษณะเดียวกัน) ถ้าหากสกปรกจะไม่พบปลาชนิดนี้ แต่ปัจจุบันเมื่อกันเขื่อนน้ำลึกลับปลาเค็งไม่ค่อยได้เท่าที่ควร ปลาเค็งจะชอบกินปลาตุก ปลาหมู จึงนำปลาเหล่านี้ที่มีขนาดเล็กมาเป็นเหยื่อล่อ (ใส่เดือนก็กิน) สามารถจับได้ทั้งปี แต่เดิมปลาเค็งเป็นปลาที่มีไม่มากนักในแม่น้ำชี แต่ปรากฏว่าในปัจจุบันได้เพิ่มจำนวนมากขึ้น 1 - 2 ปี (พ.ศ. 2545 - 2546) มา นี้ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากมีน้ำมากคนจึงจับได้ลดลง ปลาเค็งเป็นปลาค้างวังอยู่กับที่เป็นเจ้ากุดเจ้าวัง ในเขื่อนอุบลรัตน์ ปลาเค็งเป็นปลาในกลุ่มปลาหนังที่มีมากเป็นอันดับที่สาม รองจากปลากดเหลืองและปลานาง ปลาชนิดนี้จับได้ดีที่สุดโดยใช้เบ็ด เป็นปลาที่ฉลาดมาก โดยจะเป็นปลาที่กินเหยื่ออย่างระมัดระวัง และจะกินเหยื่อที่เคลื่อนไหวหรือมีชีวิตเท่านั้น ส่วนใหญ่จะเป็นเหยื่อปลาได้แก่ปลาสร้อย ปลาขาว นา ปลานิล ปลากำ ปลาอีไทย โดยจะหย่อนเหยื่อที่เป็นปลาลงไปบริเวณ ที่อยู่ของปลาชนิดนี้ ซึ่งปลาเค็งจะอยู่ใกล้ตอไม้ (เบ็ดเบอร์ 8 ดัดปลากดเหลือง ปลาเค้าและปลาเค็ง) ปลาตัวหนึ่งอาจจะมึ้นน้ำหนักถึง 18 – 20 ก.ก. ปลาเค็งเข้าลอบน้อยมาก เป็นปลาที่ไม่ตายในเครื่องมือจับปลาทุกชนิดเช่นเดียวกับปลาช่อน ถึงแม้ว่าจะไม่สามารถเคลื่อนที่ได้ก็ตาม
ปลาชวย	เป็นปลาที่ชอบอาศัยอยู่กับไม้หรือขอนไม้ โดยจะว่ายวนไปมาอยู่ใกล้ไม้เหล่านี้ เป็นปลาที่ว่ายน้ำอย่างระมัดระวัง ค่อยๆ วายไปข้างๆ ตอไม้ (ปลาปิ้งเช่นกัน) ปลาชวยเป็นปลาที่มีความระมัดระวังในการเดินทาง กินมากไม้ เทา ตะไคร้เป็นอาหาร สามารถจับได้โดยใช้เบ็ด แห แต่ถ้าเป็นตาข่ายจะจับได้น้อย

ตารางที่ 26 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับปลาบางชนิดของชาวประมงในชุมชน
 กลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

ชนิดพันธุ์ปลา	องค์ความรู้เกี่ยวกับปลาของชาวประมงในชุมชนกลุ่มแม่น้ำชี
ปลาตอง	เหยื่อที่ใช้ปักเบ็ดจะเป็นพวกมะเตี๋ย เหยื่อรำปั้น แต่ไม่กินปลา เป็นปลาที่ไม่ค่อยพบ (เดิมเคยจับได้ตัวละ 10 – 15 กิโลกรัม ช่วงน้ำลง) ส่วนใหญ่จะติดขอน ช่วงน้ำแดงการวางไข่ปลาชวยจะว่ายน้ำเข้าไปในชีหลง หลังจากช่วงน้ำแดงแล้ว จะพบแต่ลูกปลาแต่จะไม่พบปลาที่มีขนาดใหญ่อีกเลย สามารถจับได้ช่วงเดือน ตุลาคม – พฤศจิกายน เท่านั้น ปลาตองเป็นปลาที่มีปริมาณเพิ่มสูงขึ้นมาก นอกจากนี้ยังมีปลาตองกราย ซึ่งแต่เดิมไม่พบในแม่น้ำชี จะพบปลาชนิดนี้มากบริเวณพงไม้ไผ่ดำ โดยปลาตองจะว่ายอยู่รอบๆ ต้นไม้ หรือบริเวณเฮอะ (เป็นปลาที่มีราคาไม่ดีมากนัก) ว่ายน้ำแรง โดยจะว่ายขึ้นมาสูบอากาศที่มีลักษณะเฉพาะคือ จะว่ายขึ้นมาเหนือน้ำอย่างแรงแล้วสูบอากาศ จากนั้นก็มีฟองอากาศขึ้นมาเหนือน้ำเล็กน้อย สามารถจับได้มากโดยการล่อมเฮอะ ทอดแห ปักเบ็ด ลอบก็สามารถจับปลาชนิดนี้ได้ ในเขื่อนอุบลรัตน์สามารถจับปลาชนิดนี้ได้โดยใช้เบ็ดล่อจับเป็นหลักโดยจะจับได้มากในช่วงฤดูน้ำแดง (สิงหาคม – กันยายน) เหยื่อที่ใช้มักเป็น เหยื่อกุ้งและไส้เดือน แต่เหยื่อที่ปลาชนิดนี้ชอบที่สุดคือ แมงระง่ำ (ตัวอ่อนของแมลงปอที่อยู่ในน้ำ) ส่วนใหญ่จะจับได้ในบริเวณน้ำลึกที่มีตอไม้ ระดับความลึกของน้ำประมาณ 15 – 20 เมตร เมื่อถึงฤดูวางไข่ก็จะกลับขึ้นมาบริเวณน้ำตื้น โดยเฉพาะบริเวณน้ำไหล ช่วงเดือน กรกฎาคม - สิงหาคม เพื่อผสมพันธุ์และวางไข่ และในช่วงเดือนมีนาคม ซึ่งเป็นช่วงฤดูร้อน ปลาชนิดนี้จะลอยเป็นกลุ่มขึ้นมาหากินบริเวณผิวน้ำจำนวนมาก
ปลาปึกไก่	เป็นปลาที่พบว่ามีจำนวนมากขึ้นหลังการปิดเขื่อน ส่วนมากจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มกับปลายอนหลังเขี้ยว โดยจะพบในบริเวณน้ำลึก สามารถจับได้ในปริมาณมากโดยใช้แห ปลาชนิดนี้จะขึ้นมากินแมลงเม่า (ช่วงฤดูหนาวต่อร้อน) แต่ชาวประมงจะนิยมนำปลาปึกไก่ไปเป็นเหยื่อสำหรับปักเบ็ดของปลานาง (ปลานางจะกินปลาเกือบทุกชนิด เช่น ปลาปึกไก่ ปลาแขยง ปลาชีว และปลาขนาดเล็ก)

ตารางที่ 26 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับปลาบางชนิดของชาวประมงในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

ชนิดพันธุ์ปลา	องค์ความรู้เกี่ยวกับปลาของชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี
ปลานกเขา	ปลานกเขาเป็นปลาที่จับได้ตลอดปี แต่ที่ผ่านมามีไม่มากเท่ากับปีนี้ (พ.ศ. 2546) เป็นปลาที่อยู่กับไม้ พงไม้ เช่นเดียวกับปลาสร้อย กินเทา (สาหร่าย) ใบไม้ มด แมลงในน้ำ และตะไคร่น้ำเป็นอาหาร ปลานกเขาเป็นปลาที่มีอาณาเขตของตนเอง สามารถจับโดยใช้ดาง ล้อมเฮอะ ทอดแห ลอบ ปลาตัวขนาดใหญ่จะทอดแหไม่ค่อยได้ แต่ถ้าต้องการปลาชนิดนี้ตัวที่มีขนาดใหญ่จะต้องทอดแหบริเวณตอไม้ นอกจากนี้ปลานกเขายังสามารถพบได้ในลำห้วยสาขาของแม่น้ำชี แต่จำนวนปลาลดลงมาก และไม่สามารถว่ายน้ำขึ้นมายังไร่นาได้ ส่วนใหญ่บริเวณห้วยสามารถจับได้โดยการล้อมเฮอะที่ใช้ตาข่ายหรือผ้าฝ้าย หรือแห กินตะไคร่น้ำ บางครั้งอาจเข้าลอบที่วางดักไว้ ปลานกเขาเข้ามาที่ห้วย ถ้าสามารถกันด้วยโดยใช้ผ้าฝ้ายได้ทัน จึงจะสามารถจับได้เพราะปลาชนิดนี้จะรีบอพยพกลับลงแม่น้ำเร็ว
ปลาช่อน	หลังจากที่มีการปิดเขื่อนช่วงระยะเวลาประมาณ 6 - 7 ปีที่ผ่านมา พบว่าจำนวนประชากรของปลาช่อนเพิ่มมากขึ้น (แต่ปลาดุกโดยเฉพาะปลาดุกอูยได้ลดจำนวนลง) ปลาช่อนส่วนใหญ่จะติดเบ็ดของชาวประมง ซึ่งใช้เหยื่อปู ปลา หอย ไล่เตียน ลูกอ๊อด เขียด จิ้งหรีด จิซอน และปลาขนาดเล็กเป็นเหยื่อล่อ เป็นปลาที่กินเบ็ดทั้งกลางวันกลางคืน แต่จะกินเบ็ดดีในตอนกลางวัน สามารถจับได้ทั้งปี นอกจากนี้ยังสามารถจับได้โดยการทอดแหและไล่จั่น ปลาช่อนมักจะขึ้นมาอยู่ตามไร่นา ในช่วงที่ฝนตก (ปลาช่อนหากฝนตกและมีน้ำไหลลงสู่แหล่งน้ำ ก็จะมีการเดินทางจากห้วยหรือหนองน้ำมาถึงที่นาในหมู่บ้านได้) ที่เขื่อนอุบลรัตน์ปลาช่อนสามารถจับโดยการวางลอบ และปักเบ็ดริมฝั่งเหยื่อที่นำมาใช้ล่อ คือ ไล่เตียน ปู หอย เตียนที่ปลาช่อนชอบติดตามเหยื่อคือ ชვნ้ำแดง ระหว่างเดือนกรกฎาคม – สิงหาคม แต่ส่วนใหญ่จะมีขนาดเล็ก ปลาช่อนเมื่อติดตามเหยื่อแล้วจะตายเนื่องจากไม่สามารถขึ้นมาหายใจได้ (เช่นเดียวกับปลาชะโด)
ปลาป่าน	เป็นปลาที่มักจะเข้าลอบที่ชาวประมงวางไว้ สามารถจับได้มากในช่วงเดือนตุลาคม หลังจากนั้นก็จะหายไปหรือจับได้ไม่มากนัก โดยชาวประมงมักจะนำปลาดังกล่าวไปต้มกิน ปลาชนิดนี้มีไข่บ้าง แต่ไม่เคยเห็นพฤติกรรม หลังจากมีการปิดเขื่อนพบว่าปลาชนิดนี้เพิ่มจำนวนขึ้น

ตารางที่ 26 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับปลาบางชนิดของชาวประมงในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

ชนิดพันธุ์ปลา	องค์ความรู้เกี่ยวกับปลาของชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี
ปลารากกล้วย	ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2546) ปลาชนิดนี้ลดจำนวนลงมาก จะเริ่มพบปลารากกล้วยมากเป็นในช่วงเดือนตุลาคม - พฤศจิกายน จนกระทั่งถึงช่วงน้ำแห้งราวเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม และเริ่มวางไข่เดือนเมษายน - พฤษภาคม เหมือนปลาชนิดอื่น ช่วงวางไข่ใช้ตาข่ายขนาด 2 - 2.5 เซนติเมตร ปัจจุบันจับได้ไม่มากเหมือนสมัยก่อน (ก่อนมีการปิดเขื่อน) ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - มีนาคม พบว่าปลาจะขึ้นเป็นแผ่นบริเวณผิวหน้า คนในหมู่บ้านจะใช้โซ่ลากตามทราย แล้วใช้ช้อนตักกรองด้านหน้าวันหนึ่งได้หลายสิบกิโลกรัม แต่เมื่อมีการปิดเขื่อนทำให้ระดับน้ำสูงและมีน้ำมากและประกอปกกับน้ำไม่ไหลจึงจับไม่ค่อยได้ เป็นปลาที่กินตะไคร่น้ำ แมลงเล็ก ๆ ในดินทรายเป็นอาหาร
ปลาโจก	เป็นปลาที่ชอบอยู่กับพงไม้ในหะอะ โดยจะว่ายวนอยู่กับไม้หรือขอนไม้สามารถจับได้ทั้งปี เป็นปลาที่กินหอย ตะไคร่น้ำ ปู เมื่อน้ำลดก็จะมีขนาดเล็กมาก ส่วนใหญ่สามารถจับได้โดยวิธีการทอดแห โดยชาวประมงจะทอดแห คล่อมตอไม้ แล้วเข้าไปใส่ปลาให้ติดแหแล้วจับเกหลัง (ก้านครีบกั้งอันแรก) ให้ติดกับแห ทำให้สามารถจับได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถจับโดยการวางตาข่ายหรือเบ็ด ปลาชนิดนี้จะปล่อยไข่ไปกับน้ำในช่วงน้ำแดง ปลาโจกจะร้องหาคู่เพื่อผสมพันธุ์กัน เป็นปลาที่นำมาต้มยำอร่อย พบได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
ปลาขามน	เป็นปลาที่สามารถพบได้โดยทั่วไป เมื่อน้ำจากทุ่งนาไหลลงไปยังห้วย ในช่วงน้ำแดงปลาชนิดนี้จะว่ายทวนน้ำขึ้นมาวางไข่ แต่โดยธรรมชาติปลาชนิดนี้จะอยู่ในห้วย หรือหนองน้ำ เมื่อขึ้นมาก็จะค้างอยู่ตามบ่อ ตามไร่ นา เมื่อไปวิดน้ำออกจากสระก็จะพบได้ ปลาชนิดนี้กินมด แมลง กุ้ง ตะไคร่น้ำ สามารถวางไข่ได้ทั้งปี แต่จะมีไข่มากช่วงน้ำแดง สามารถจับได้โดยใช้ตาข่าย แหถี่ ไซ สวิง ช้อน เป็นปลาที่ไม่ค่อยมีความสำคัญ ส่วนใหญ่จะนำมาทำปลาแดก จะติดตาข่ายโดยขนาดของตาข่ายคือ 3.0 - 4.5 เซนติเมตร
ปลาตะเพียน	เป็นปลาที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถจับได้ตลอดปี กินเทา ไบนอด และพืชต่างๆในน้ำเป็นอาหาร ปลาตะเพียนในแหล่งน้ำต่าง ๆ ยังเหลืออยู่ในปริมาณที่มากและยังไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงเท่าใดนัก สามารถจับได้โดยใช้ตาข่าย

ตารางที่ 26 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับปลาบางชนิดของชาวประมงในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

ชนิดพันธุ์ปลา	องค์ความรู้เกี่ยวกับปลาของชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี
ปลาคูยลาม	เป็นปลาที่ชอบอาศัยอยู่กับพงไม้และวังปลา มีความเฉลียวฉลาดคือสามารถเอาตัวรอดและทนต่อสภาพแวดล้อม และแพร่ขยายพันธุ์ได้ดี ดังนั้นจำนวนของปลาชนิดนี้จึงไม่ลดลง เป็นปลาที่ชอบหลบหนีจากการทอดแห ปลาเหล่านี้จะแทรกตัวเข้าไปในซอกหลืบ เป็นปลาที่จับได้มากด้วยแห ตาข่าย และสามารถจับได้ทั้งปี ในช่วงฤดูหนาวต่อกับฤดูร้อนจะรวมกลุ่มกันรอจังหวะผสมพันธุ์ (โดยจะอยู่ร่วมกับปลาสร้อย และปลาโจก)
ปลาคาบของ	เป็นปลาที่ชาวประมงส่วนใหญ่ไม่ต้องการ โดยเฉพาะติดมากับเครื่องมือจำพวกพวกแหหรือตาข่ายจำนวนมาก ๆ ซึ่งการเก็บออกจากอุปกรณ์ทำได้ลำบาก สามารถจับได้มากในช่วงเดือน ตุลาคม – พฤศจิกายน
ปลาหมากแปบ	เป็นปลาที่ชอบกินของสกปรก เหม็น และซากสัตว์ สามารถจับได้ตลอดปี อาศัยอยู่บริเวณผิวน้ำ ชาวประมงมักนำไปเป็นเหยื่อล่อปลาเค้าและปลาปิ้ง นอกจากนี้ยังสามารถสับเป็นท่อนนำเอาไปปักเบ็ดได้ดีอีกด้วย และเมื่อลงไปอาบน้ำปลาชนิดนี้จะมาออกันใกล้คนเพื่อมากินขี้โคล ปลาแปบมักจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ทำให้สามารถจับได้มาก ทั้งแหและตาข่าย ในช่วงหนาวต่อร้อนจะรวมกลุ่มกันโดยเฉพาะช่วงเดือน เมษายน – พฤษภาคม เพื่อผสมพันธุ์ ส่วนใหญ่ปลาแปบติดตาข่ายขนาด 2.0 เซนติเมตร เมื่อจับได้จะเอาไปทำปลาแห้งและเหยื่อปลา
ปลาเข็ง	เป็นปลาที่พบได้ทั่วไปโดยจะพบมากในช่วงฝนตกใหม่ สามารถเดินทางได้ไกลโดยใช้ครีบทู ในขณะที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำหรือคลองบึง ปลาหมอมักจะเข้าไปอาศัยอยู่ในที่มีพงไม้และใบไม้เน่า ส่วนใหญ่อยู่ตามหนองน้ำ กินไส้เดือน ตะไคร่น้ำ ตีตาข่าย เบ็ด สามารถจับได้โดยใช้แห ดาง เบ็ด ไซ มักติดตาข่ายขนาด 3.5 – 4.0 เซนติเมตร เบ็ดกินบ้างเล็กน้อย เหยื่อไส้เดือน ฤดูน้ำแดงจะจับปลาชนิดนี้ได้จำนวนมาก
ปลาข้างลาย	เป็นปลาที่อาศัยอยู่ในมดโคนหรืออยู่ในพงไม้ มักจะลอดหลอตาชาวประมงมีจำนวนไม่มากนักมาก ปัจจุบันลดจำนวนลง ในช่วงเดือน ตุลาคม – พฤศจิกายน จะเข้าไปอาศัยอยู่ในมดโคน จากนั้นจะไม่พบอีกเป็นปลาเฉพาะฤดู ทอดแหมักจะจับไม่ค่อยได้ และกินตะไคร่น้ำเป็นอาหาร

ตารางที่ 26 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับปลาบางชนิดของชาวประมงในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

ชนิดพันธุ์ปลา	องค์ความรู้เกี่ยวกับปลาของชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี
ปลาขาวนา	ส่วนมากพบในหนอง มักจะอยู่ในที่รกเพื่อหลบหลีกปลาใหญ่ สำหรับในแม่น้ำชีจะพบมาก มีลักษณะว่ายน้ำช้าจึงมักจะถูกปลานขนาดใหญ่ เช่น ปลาช่อน ปลานาง ปลาปิ้ง ปลาขบ จับกิน ว่ากันว่าเกิดมาเป็นอาหารของปลาชนิดอื่นโดยเฉพาะ โดยเฉพาะปลาสุตจะชอบล่าปลาชนิดนี้เป็นอาหารมาก สำหรับชาวประมงจะนำเอาปลาชนิดนี้มาทำเป็นปลาแดกส่วนในช่วงฤดูหนาวจะนำไปทำปลาต้ม เป็นปลาที่กินตะไคร่น้ำเป็นอาหาร (เป็นปลาที่นำเอามาทำเหยื่อล่อปลานขนาดใหญ่ เช่น ปลาชิว ปลาอืด ปลาหมุขนาดเล็ก ปลาทุกชนิดชอบกิน) สำหรับในเขื่อนอุบลรัตน์ ปลาขาวนาจะอยู่ตามป่าหญ้า ป่าแพน อยู่ในระดับน้ำประมาณลึกประมาณ 4 เมตร จนถึงน้ำตื้นริมฝั่ง กินแพน สาหร่าย วัชพืชน้ำ ตะไคร่น้ำที่ติดตามต้นไม้ที่ตายแล้วและแช่อยู่ในน้ำเป็นเวลานานๆ จะอยู่เป็นกลุ่มในช่วงผสมพันธุ์ จับโดยใช้ตาข่ายส่วนใหญ่จะมีขนาดประมาณ 3 เซนติเมตร กินเบ็ดขนาดเล็ก โดยใช้เหยื่อกุ้งและไส้เดือน ช่วงที่จับได้มากจะเป็นช่วงเดือน มิถุนายน – กรกฎาคม ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝน นอกจากจะนำไปประกอบอาหารแล้วยังนำปลาชนิดนี้ที่มีชีวิตไปปักเบ็ดล่อปลาเค็ง ปลากดเหลือง ส่วนตัวที่ตายแล้วปลามักจะไม่ค่อยกิน
ปลาชี่โก๊ะ	พบมากในเดือน ตุลาคม – พฤศจิกายน ชอบหลบหลีกปลานขนาดใหญ่ โดยจะอาศัยอยู่ตามโคนไม้เช่นเดียวกับปลาข้างลาย กินตะไคร่น้ำเป็นอาหารเช่นเดียวกับปลาสร้อย ปัจจุบันมีจำนวนลดลง
ปลาสีสไล	เป็นปลาที่สามารถจับได้ตลอดทั้งปี โดยเฉพาะตอนที่มีแมลงออกมาหากิน ปลาชนิดนี้จะออกมาจับกินแมลงเหล่านี้ ปลาสีสไลจะออกมาหากินเป็นกลุ่มโดยเฉพาะตอนกลางคืนจะลอยอยู่บริเวณผิวน้ำ สามารถจับโดยทอดแห วางตาข่าย ช้อน เป็นปลาที่ว่ายน้ำเร็วมาก
ปลาเสียบธง	เป็นปลาที่เพิ่มจำนวนขึ้นมากตั้งแต่มีการปิดประตูเขื่อนเป็นต้นมา ชอบกินปลาเป็นอาหารเช่น ปลาชิว ปลาขาวนา ในฤดูวางไข่ เป็นปลาที่มีพินคอยจับเหยื่อ สามารถจับปลาได้มากในช่วงน้ำลดอยู่เป็นกลุ่ม พบจำนวนมากในช่วงเดือน มกราคม – กุมภาพันธ์ จับโดยใช้ตาข่ายที่มีขนาดตา 2.0 – 2.5 เซนติเมตร โดยจะไล่ปลาบริเวณผิวน้ำให้วิ่งชนตาข่าย มีกินเบ็ดบ้าง

ตารางที่ 26 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับปลาบางชนิดของชาวประมงในชุมชน
 กลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

ชนิดพันธุ์ปลา	องค์ความรู้เกี่ยวกับปลาของชาวประมงในชุมชนกลุ่มแม่น้ำชี
ปลากระเดียด	เป็นปลาที่ชอบอาศัยในที่รก หรือพงหญ้า กินใบไม้และตะไคร่น้ำเป็นอาหาร จับโดยใช้ตาข่าย ลอบ ไซ ชาวประมงนิยมนำมาทำปลาแดก
ปลาชีว้าว	ปัจจุบันหายไปจากการจับของชาวประมง ซึ่งแต่เดิมมีเป็นจำนวนมาก เป็นปลาที่เดินทางเร็วและแรง จึงมักติดตาข่ายและแห ชอบอยู่ผิวน้ำ กินปลาขนาดเล็กเป็นอาหาร แต่เดิมไม่มีตาข่ายจำนวนมากจึงมีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ปัจจุบันใช้ตาข่ายจำนวนมากทำให้จำนวนของปลาชนิดนี้ลดจำนวนลง
ปลาสร้อย	เป็นปลาที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในแม่น้ำชี ในช่วงที่น้ำเสียถึงแม้ว่าจะมีการตายจำนวนมาก แต่ก็สามารถฟื้นจำนวนกลับคืนมาได้เร็วมาก เป็นปลาที่ส่งเสียงร้องในช่วงน้ำแดง ผสมพันธุ์แล้วจะปล่อยไข่ไปตามน้ำ ส่วนใหญ่จะอยู่เป็นกลุ่มขนาดใหญ่ จับได้มากโดยใช้แหขนาด 2.5 เซนติเมตร แต่ไม่กินเบ็ด มักติดตาข่ายและจับโดยล้อมเฮอะ ปลาสร้อยสามารถจับได้ในทุกฤดู ซึ่งก็แล้วแต่ว่าตัวหรือขนาดของปลาจะมีขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ โดยในช่วงฤดูน้ำแดงจะมีขนาดเล็ก แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงฤดูร้อนขนาดของปลาจะโตเต็มวัยจึงสามารถจับได้ตัวขนาดใหญ่ ในเขื่อนอุบลรัตน์ สามารถจับปลาสร้อยโดยใช้ตุ้ม โดยมีรำเป็นเหยื่อล่อ แต่ก่อนว่ากันว่ามีปลาชนิดนี้มากและเข้าตุ้มจนตุ้มแตกก็มี ตุ้มแต่ละหลังสามารถจับปลาชนิดนี้ได้ครั้งละ 2 กิโลกรัมเป็นอย่างน้อย แต่ปัจจุบันการจับโดยวิธีนี้ทำได้ไม่ดีเท่าที่ควร เนื่องจากจอก แหน และผักตบชวา ที่เคยเป็นแหล่งอาหารและอาศัยได้ถูกทำลายไปโดยวิธีพ่นยาทำลาย ส่งผลทำให้ไม่สามารถจับได้เช่นเดิม
ปลาหมอ	เป็นปลาที่อยู่ตามซอกหินและมักเข้าไปอาศัยในโพรง ในช่วงฤดูหนาวและเมื่อถึงฤดูร้อนจะออกมาหากิน สามารถจับได้โดยวิธีทอดแห โดยจะวางก้อนหินในน้ำเรียงกัน เลียนแบบที่อยู่ปลาชนิดนี้แล้วลงไปเอาก้อนหินออกก็จะได้ปลาชนิดนี้ เป็นปลาที่กินตะไคร่น้ำ และสัตว์ขนาดเล็กเป็นอาหาร จับได้ตลอดปีจับได้มากในช่วงน้ำลงและจะพบมากในช่วงปลายเดือนมีนาคม ถ้าปักเบ็ดจะใช้เหยื่อไส้เดือน นอกจากนี้ปลาหมอยังติดตาข่าย โดยใช้ขนาดของตาข่าย 2.0 –3.0 เซนติเมตร

ตารางที่ 26 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับปลาบางชนิดของชาวประมงในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

ชนิดพันธุ์ปลา	องค์ความรู้เกี่ยวกับปลาของชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี
ปลานู๋	เป็นปลาที่อยู่ตามพงไม้ใต้น้ำ คอยซุ่มดักกินปลาชนิดอื่น โดยจะว่ายน้ำอยู่ นิ่งๆ เมื่อปลาอื่นเดินทางเข้ามา ก็จะลอยเข้าไปไล่จับกิน เป็นปลาที่โตเร็ว เพราะกินปลาชนิดอื่นเป็นอาหาร สามารถจับได้ทั้งปี โดยมักจะเข้าลอบที่ ชาวประมงวางดักไว้ กินเบ็ด ทอดแห หรือบางครั้งจะติดตาข่าย พบทั้งบ่อ ปลาแม่น้ำและที่ห้วย ในบริเวณห้วยสามารถจับโดยใช้แห สวิง จั่น แพง ฉมวก เบ็ด เป็นปลาที่สามารถจับได้โดยง่ายเนื่องจากว่ายน้ำค่อนข้างช้า
ปลาเขียม	เป็นปลาที่ชอบกินปลาชนิดอื่นเป็นอาหาร อาศัยอยู่ตามพงไม้หรือขอนไม้ เช่นเดียวกับปลานาง เป็นปลาที่ว่ายน้ำอยู่ช้าๆ เดินทางด้วยความ ระมัดระวัง แต่เร็วในช่วงจับกินเหยื่อ สามารถจับได้มากช่วงน้ำลดแต่ขนาด ลำตัวไม่ได้เท่าที่ควร ชอบติดตาข่าย ลอบ เบ็ด จับได้ตลอดปี มักอาศัยอยู่ บริเวณน้ำนิ่ง เป็นปลาที่มีจำนวนประชากรไม่เปลี่ยนแปลง ส่วนใหญ่ สามารถจับโดยใช้เฮือหรือแห เบ็ด สำหรับการปักเบ็ดนั้นแม้จะใส่เหยื่อ ไส้เดือน นางพญาปลวก หรือลูกอ๊อดก็จะกินเบ็ดดี ส่วนในเขื่อนอุบลรัตน์ จะเป็นปลาที่พบในช่วงน้ำไหลโดยเฉพาะในฤดูวางไข่ จะขึ้นมาพร้อมปลา แขยงและปลากดเหลือง
ปลาก่า	เป็นปลาที่พบมากตั้งแต่ช่วงเดือนมีนาคม แต่ปัจจุบันนี้พบว่าจำนวนลดลง มากตั้งแต่ปลานิลเข้ามา และสามารถจับได้มากในช่วงเดือน มิถุนายน – กรกฎาคม เช่นเดียวกับปลาอื่น จับโดยใช้ส้อมในช่วงฝนตกใหม่ในฤดูน้ำ แดง และการปักเบ็ด (ใช้เหยื่อไส้เดือน) สุ่มและวางตาข่าย
ปลาดุกอุย	เป็นปลาที่อยู่ตามพงไม้ใต้น้ำโดยเฉพาะบริเวณที่รกๆ แต่จะขึ้นหายใจ ตลอดเวลา ปลาดุกจับได้โดยทอดแหแล้วดึงจอมแหขึ้นปลาจะค่อยๆ ลอย ขึ้นมามีหายใจแล้วจึงจับเอา สามารถจับได้ตลอดปี นอกจากนี้ยังเข้าลอบ ติดเบ็ด (เหยื่อสับ ไส้เดือน ลูกกบ เขียด) เป็นปลาที่กินปลาชนิดอื่นเป็น อาหาร นอกจากนี้ปลาดุกอุยยังชอบอยู่ตามที่นา และห้วยมีมากแต่ปัจจุบัน ชาวประมงไม่ค่อยแน่ใจว่าจะเป็นปลาดุกอุยพันธุ์แท้หรือไม่ เพราะส่วน ใหญ่มีแต่ลูกผสม

ตารางที่ 26 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับปลาบางชนิดของชาวประมงในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

ชนิดพันธุ์ปลา	องค์ความรู้เกี่ยวกับปลาของชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี
ปลาคูยลาม	จัดอยู่ในกลุ่มเดียวกับปลาสร้อย เป็นปลาที่ในปัจจุบันยังเหลืออยู่ในปริมาณมาก ปลาชนิดนี้อยู่ตามหินและรวมอยู่กันเป็นกลุ่ม สามารถจับได้โดยใช้ตาข่ายและล้อมเฮอะ
ปลาดุกด้าน	เป็นปลาที่มาจากแม่น้ำชีแล้วมาที่ห้วย หรือมาจากบ่อน้ำในที่นา ที่น้ำไม่แห้งเมื่อฝนตกก็จะออกจากบ่อแพร่ขยายพันธุ์ออกไป ยังเหลืออยู่พอสมควร ปลาชนิดนี้สามารถจับได้ทั้งการปักเบ็ดและจับด้วยตาข่าย กินเบ็ดดีในตอนกลางคืน เหยื่อที่ใช้ปักเบ็ดจะเป็นเหยื่อหอย สุนัข ลูกอ๊อด แมงแกบ ตัวงปลาตุ๊กด้านปัจจุบันได้ลดจำนวนลงค่อนข้างมาก
ปลาตองกราย	แต่เดิมไม่มีปลาชนิดนี้ คาดว่าจะมาจากบ่อเลี้ยงแล้วออกมาต่อน้ำท่วม เป็นปลากินปลาชนิดอื่น ชอบไล่ปลาอื่นเช่นเดียวกับปลานิล ปลาตองกรายถ้าหากเข้าไปในเฮอะปลาขนาดเล็กจะไม่ค่อยมี ดุคล้ายปลาชะโด เมื่อปลาอื่นเข้ามาจะพองครีบอกไล่ปลาชนิดอื่น แต่ติดตามง่ายเนื่องจากมีครีบมาก
ปลานิล	มีที่อยู่เหมือนบ้านใครบ้านมัน เดินไปตามห้วยจะพบเถียงจำนวนมาก (ปลานิลจะขุดหลุมเป็นที่อาศัยชาวบ้านจะเรียกว่าเถียง) เมื่อปลาชนิดนี้ติดแห มักจะหลบหนีออกจากแหบริเวณเถียงที่มีแหคลุมอยู่ (มีลักษณะเช่นเดียวกับปลาก่า)
ปลาอีตด	เป็นปลาที่อยู่ในโคลนบริเวณบ่อปลา ที่นา มักนำไปใช้เป็นเหยื่อสำหรับปลากดหรือปลาดุก
ปลาชะโด	พบว่าในปัจจุบันลดลงจำนวนมากแทบจะหายไปจากที่เคยมีเป็นจำนวนมาก เดิมจับโดยใช้ฉมวก ใส่ลอบ เหยื่อที่นำมาปักเบ็ดคือ ปลาตอง ปลานิล ปลาอีไทย ขนาดเล็กแล้วนำมาเกี่ยวเบ็ดเผือก (ปลาชนิดนี้ปัจจุบันพบแต่ลูกปลาขนาดเล็กแต่ตัวขนาดใหญ่หายไปหมดไม่ทราบว่าจะไปอยู่ที่ไหน)
ปลาแก้ว	เป็นปลาที่พบมากในฤดูหนาวราวเดือนกุมภาพันธ์ – มีนาคม โดยจะใช้ตะเกียงล่อให้ปลามาเล่นไฟ จากนั้นใช้ผ้าช้อน (ตาข่ายที่มีขนาดของเส้นผ่าศูนย์กลางของรูตาข่ายขนาดเล็ก) โดยจะไปจับในช่วงคืนเดือนมืด

หรือซากสัตว์ที่นำเหล่านี้มาใส่ไว้ในอุปกรณ์จับทั้งสองชนิดนี้แล้วนำไปวางไว้ตามแหล่งน้ำต่าง ๆ เมื่อปลาไหลเข้ามากินเหยื่อหรือซากสัตว์ในเครื่องมือก็จะออกไม่ได้และติดอยู่ภายในเครื่องมือเหล่านี้ ส่วนตัวอย่างของเครื่องมือที่เลียนแบบการหลบภัยหรือพฤติกรรมบางอย่าง เช่น **บังปลาหมู** เครื่องมือชนิดนี้เป็นอุปกรณ์ที่เลียนแบบที่อยู่หรือที่หลบภัยตามธรรมชาติของปลาในกลุ่มปลาหมูซึ่งมีหลายชนิด ปลากลุ่มนี้จะหลบภัยจากปลาที่ล่าปลาขนาดเล็กเป็นอาหาร ในช่วงกลางคืนซึ่งได้แก่ปลาขบ ปลาหาง ปลา เคิง เป็นต้น โดยจะเข้าไปหลบอยู่ตามโพรงไม้ โขดหิน จากองค์ความรู้ดังกล่าว ชาวประมงจึงได้เลียนแบบที่อยู่อาศัยของปลาชนิดนี้โดยการนำเอาไม้ไผ่มาตัดให้เป็นท่อน ๆ ละ 4-5 ปล้อง จากนั้นเจาะรูในแต่ละปล้องให้เป็นทางเข้าสำหรับปลาชนิดนี้ เมื่อถึงช่วงเย็นซึ่งปลาชนิดนี้จะเข้าหลบภัยหรือช่วงเช้ามืดก่อนที่ปลาจะออกหากิน¹² ชาวประมงก็จะออกไปกู้อุปกรณ์ชนิดนี้

สำหรับเครื่องมือจับปลาในกลุ่มที่สามารถจับปลาได้หลายชนิดนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องมือที่ไม่ค่อยมีความยุ่งยากในการจัดการ รวมถึงไม่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับปลาแต่ละชนิดแฝงอยู่มากนัก เนื่องจากเป็นเครื่องมือที่อาศัยความสามารถเฉพาะตัวของชาวประมงเองเป็นหลัก เช่น แหที่ทอดไปตามแหล่งน้ำได้ทุกบริเวณที่คิดว่ามีปลา แต่ก็มีบางครั้งที่ชาวประมงทราบว่าแหล่งใดเป็นแหล่งที่อยู่ของปลาบางชนิดที่ต้องการจากนั้นก็ทอดแหลงไปตามบริเวณนั้น ๆ ก่อนที่จะดำน้ำลงไปใช้ความสามารถเฉพาะตัวจับปลาเหล่านั้นขึ้นมาได้²⁶ นอกจากแหแล้ว ตาข่ายหรือดางซึ่งปัจจุบันถือได้ว่าเป็นเครื่องมือจับปลาที่มีการใช้มากที่สุดในชุมชนประมงในลุ่มแม่น้ำชี¹⁶ อุปกรณ์จับปลาชนิดนี้ไม่ได้มีภูมิปัญญาของชาวประมงที่เกิดจากการเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับปลามากนัก แต่สามารถจับปลาได้ในปริมาณมากและหลากหลายชนิดมากที่สุด โดยมีหลักการง่าย ๆ คือ ปลาว่ายน้ำไปข้างหน้าเมื่อชนกับตาข่ายที่มีขนาดเท่ากับขนาดของหัวปลาเข้าไปได้พอดี หลังจากหัวเข้าไปแล้วปลาก็จะพยายามว่ายต่อไป แต่เมื่อการว่ายดำเนินต่อไปไม่ได้เนื่องจากส่วนของไหลจะกว้างกว่าส่วนของหัวทำให้ปลาผ่านไปไม่ได้ ดังนั้นปลาจะมีพฤติกรรมว่ายน้ำถอยหลังกลับ แต่เนื่องจากปลาหายใจโดยการเปิดและปิดของฝาปิดเหงือกดังนั้นเมื่อปลาหายใจฝาปิดเหงือกจะกางออก ส่งผลทำให้ปลาออกจากตาข่ายไม่ได้ เมื่อปลาออกไม่ได้ปลาจะดิ้นมากเมื่อปลาดิ้นอวัยวะส่วนอื่นเช่น เจริง หรือหนามตามร่างกายก็จะติดกับตาข่ายมากขึ้นจนแน่น สุดท้ายปลาก็จะติดตาข่ายจนไม่หลุด¹⁶ ซึ่งจากปัจจัยดังกล่าวทำให้ชาวประมงต้องมีการเปลี่ยนขนาดของตาข่ายตามขนาดของปลาจึงจะสามารถจับปลาแต่ละชนิดได้ ดังตารางที่ 27

ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้ว่าเครื่องมือการจับปลาของชาวประมงลุ่มแม่น้ำชีแต่ละชนิด มีความจำเพาะต่อชนิดของปลา ซึ่งเราสามารถใช้เป็นเครื่องจำแนกชนิดปลาที่จับได้ แต่มีบางชนิดที่สามารถจับปลาได้หลายชนิด (แต่ไม่จำเพาะ) ซึ่งปลาส่วนใหญ่ก็มักจะเป็นชนิดที่มีความจำเพาะกับขนาดของเครื่องมือเหล่านั้นๆ เช่น แหหรือตาข่าย เพราะหากขนาดของปลาไม่พอเหมาะ กับเครื่องมือแล้วก็ไม่สามารจับได้ด้วยเครื่องมือเหล่านั้นเช่นกัน โดยปลาที่ถูกจับโดยเครื่องมือ

เหล่านี้แม้จะไม่สามารถจำเพาะชนิดที่จับได้ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นปลาในกลุ่มที่จับได้ซ้ำ ๆ เดิม และชาวประมงก็สามารถคาดเดาได้ว่าควรจะเป็นปลากลุ่มใด

ตารางที่ 27 ความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องมือจับปลาและปลาที่ถูกจับได้ในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15}

เครื่องมือ จับปลา	ขนาดของอุปกรณ์	ชนิดของปลาที่สามารถจับได้
1. แห	- ขนาด 1.2 – 1.5 เซนติเมตร	- ปลารากกล้วย
	- ขนาด 2.0 เซนติเมตร	- ปลาขาวนา ปลาแขยง ปลาเข็ง ปลากระเดียด ปลาช่อน ปลาดุก
	- ขนาด 2.5 – 3.5 เซนติเมตร	- ปลาขาว ปลาสร้อย ปลาคูยลาม ปลากระเดียด ปลาตอง และปลาหมอ
	- ขนาด 4.0 เซนติเมตร	- ปลาทอง ปลาอีไทย ปลาบู่ ปลาช่อน ปลาดุก ปลานิล ปลาไน
	- ขนาด 4.5 – 6 เซนติเมตร	- ปลาเพี้ย ปลาโจก ปลาหนู ปลาเค้า ปลาช่อน ปลาโด ปลาบู่
	- ขนาด 9.0–10.0 เซนติเมตร	ปลาปิ้ง ปลาช่อน ปลาดุก ปลาเค้า (ตัวขนาด 1 ก.ก.ขึ้นไป)
	- ขนาด 12 เซนติเมตร	- ปลาโจก ปลาเพี้ย
	- ขนาด 14 เซนติเมตร	- ปลาเค้า ปลาโด ปลานิล ปลาไน ปลากระโทง ปลาสร้อยเงิน
2. ตาข่าย	- ขนาด 1.3 เซนติเมตร	- ปลารากกล้วย
	- ขนาด 1.5 เซนติเมตร	- ปลารากกล้วย
	- ขนาด 2.0 เซนติเมตร	- ปลาขาวน้อย ปลาขาวมน ปลาขาวนา ปลาหลด ปลาขาวขนาดเล็ก ปลาขาวเก ปลาหลังเกาะ ปลาขาวนา ปลาคาบของ ปลาชีวก้าว ปลาหลด ปลาแขยง ปลากระเดียด ปลาเข็ง ปลาชีวก้าว ปลากด ขนาดเล็ก

ตารางที่ 27 ความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องมือจับปลาและปลาที่ถูกจับได้ในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

เครื่องมือ จับปลา	ขนาดของอุปกรณ์	ชนิดของปลาที่สามารถจับได้
	- ขนาด 2.5 เซนติเมตร	- ปลาหลด ปลาหลด ปลาข้างลาย ปลาสร้อยขนาดเล็ก ปลาขาวเก ปลาขาว ขนาดเล็ก ปลาขาวเก ปลาหลังเกาะ ปลาขาวนา ปลาคาบของ ปลาชีวก้าว ปลาหลด ปลาแขยง ปลากระเดียด ปลาเซ็ง ปลาชีวก้าว ปลากดขนาดเล็ก (ขนาดเพิ่ม ขึ้นกว่า ตาข่ายขนาด 2.0 เซนติเมตร)
	- ขนาด 3.0 เซนติเมตร	- ปลาขาวเก ปลาบู่ขนาดเล็ก ปลาดูแดง ปลาอีไทย ปลานิลเล็ก
	- ขนาด 3.5 เซนติเมตร	- ปลาสร้อย ปลากระเดียด ปลาขาวมน ปลาแขยง ปลาขาวเก ปลาสร้อย ปลาอีไทย ปลาคูยลาม ปลาบู่เล็ก ปลานิลเล็ก ปลาหมอ ปลากดเล็ก ปลาเค็งเล็ก
	- ขนาด 4.0 เซนติเมตร	- ปลาขาว ปลาดุก ปลาช่อน ปลาสลิด ปลาสร้อย ปลาขาวเก ปลาคูยลาม ปลาบู่ ปลาหลด ปลาหลด ปลากด ปลาเค็ง ปลาอีไทย
	- ขนาด 4.5 เซนติเมตร	- ปลาสร้อย ปลาอีไทย (ช่วงปลาเริ่มไข่ มีนาคม - พฤษภาคม)
	- ขนาด 5.0 เซนติเมตร	- ปลาช่อน ปลาดุก ปลาดูเพียน ปลาสร้อย ปลาขาวเก ปลาคูยลาม ปลาบู่ ปลาหลด ปลาหลด ปลากด ปลาเค็ง ปลาอีไทย
	- ขนาด 5.5 เซนติเมตร	- ปลาสร้อย ปลาขาวเก ปลาคูยลาม ปลาบู่ ปลาหลด ปลาหลด ปลากด ปลาเค็ง ปลาอีไทย
	- ขนาด 6.0 เซนติเมตร	- ปลาดูเพียน ปลานิลปลาปลาสร้อย

ตารางที่ 27 ความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องมือจับปลาและปลาที่ถูกจับได้ในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

เครื่องมือจับปลา	ขนาดของอุปกรณ์	ชนิดของปลาที่สามารถจับได้
2. ตาข่าย (ต่อ)	- ขนาด 6.5 เซนติเมตร	ปลาขาวเก ปลาคุยลาม ปลานู ปลาหลด ปลาหลด ปลาเกด ปลาเค็ง ปลาอีไทย
	- ขนาด 7.0 เซนติเมตร	- ปลาสร้อย ปลาขาวเก ปลาคุยลาม ปลานู ปลาหลด ปลาหลด ปลาเกด ปลาเค็ง
	- ขนาด 8.0 – 10.0 เซนติเมตร	ปลาอีไทย (ตัวขนาดใหญ่ขึ้น) - ปลาขาวเก ปลาเกด ปลาเค็ง ปลานู ปลาดอง - ปลาขาวเก ปลานู ปลาเกด ปลาเค็ง ปลานู ปลาดอง ปลาดะเพียน
	- ขนาด 14.0 เซนติเมตร	- ปลานิล ปลาสวาย ปลาดะเพียน ปลานาง
	- ขนาด 16.0 เซนติเมตร	- ปลานิล ปลาสวาย ปลาจีน
	- ขนาด 18.0 – 20.0 เซนติเมตร	- ปลาสวาย ปลาจีน
3. ช้อน	- ตาข่ายถี่ 1 เซนติเมตร	- ปลารากกล้วย ลูกปลาสร้อย ปลาอีไทย
	- ตาข่ายถี่ 1.5 เซนติเมตร	- ปลารากกล้วยขนาดใหญ่ขึ้น ลูกปลาทุกชนิด
	- ตาข่ายถี่ 2.0 เซนติเมตร	- ปลายอน ปลาสีสไล ปลาปักไก่ ปลาแปบ ปลาสร้อย
	- ตาข่ายถี่ 2.5 เซนติเมตร	- ปลายอน ปลาสีสไล ปลาปักไก่ ปลาแปบ ปลาสร้อยที่ตัวโตขึ้นกว่า 2.0
	- ตาข่ายถี่ 3.0 เซนติเมตร	- ปลาสร้อย ปลาคุยลาม ปลาหมอ ปลาเกด ปลาอีไทย ปลาดะเพียน ปลาขาวเก
	- ตาข่ายถี่ 4.0 เซนติเมตร	- ปลาสร้อย ปลาหนู ปลานาง ปลาขบ ปลาเพี้ย ปลาปิ้ง
	- ตาข่ายถี่ 7.0 เซนติเมตร	- ปลาชวย ปลาเปาะ ปลาปิ้ง ปลาขบ ปลาเค้า ปลานกเขา ปลาโจก
4. เบ็ด	- เบอร์ 23 (เล็กสุด)	- ปลาหลด ปลายอน ปลาหมอ ปลาเกดเหลือง
	- เบอร์ 22	- ปลาหลด ปลายอน ปลาหมอ ปลาเกดเหลือง

ตารางที่ 27 ความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องมือจับปลาและปลาที่ถูกจับได้ในชุมชน
 กลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

เครื่องมือ จับปลา	ขนาดของอุปกรณ์	ชนิดของปลาที่สามารถจับได้
- เบอร์ 21		- เหี่ยวไล่เดือน กุ้ง แมงกระง่า ได้ปลาตอง ปลากด ปลาเค็ง ปลาเซียม ปลาบุญ ปลาแขยง
- เบอร์ 20		- เหี่ยวไล่เดือน กุ้ง แมงกระง่า ได้ปลาตอง ปลากด ปลาเค็ง ปลาเซียม ปลาบุญ ปลาแขยง ปลากดเหลือง ปลาหมู ปลานาง ปลาหลด
- เบอร์ 19		- ปลาหลด ปลากด ปลาแขยง
- เบอร์ 18		- เหี่ยวไล่เดือน กุ้ง ได้ปลาตอง ปลากด ปลาเค็ง ปลาเซียม ปลาบุญ ปลาแขยง
- เบอร์ 17		- เหี่ยวไล่เดือน สบู่ ได้ปลา ปลากด ปลาโจก ปลานาง ปลาขบ ปลาเค้า ส่วนเหี่ยวไล่เดือน กุ้ง ได้ปลาตอง ปลานาง ปลาเค็ง ปลาบุญ ปลาเซียม
- เบอร์ 15		- เหี่ยวไล่เดือน เหี่ยวหมัก รำ สบู่ ลูกปลาอืด หอย ปลาเค็ง ปลากด ปลาโจก ปลาเพี้ย ปลาบุญ ปลาช่อน ปลาดุก ได้ปลานาง ปลากด ปลาเค็ง ปลาหลด
- เบอร์ 14		- เหี่ยวปลาขาวนา ปลานิล ปลาอีไทย ปลาขาวมน ได้ ปลาบุญ
- เบอร์ 12		- เหี่ยวไล่เดือน เหี่ยวหมัก เหี่ยวปลา หอย ปู ได้ปลาปลาเค็ง ปลากด ปลาโจก ปลาเพี้ย ปลากด ปลาปิ้ง ปลาขบ ส่วนเหี่ยว ปลาขาวนาปลานิล ปลาอีไทย ปลาขาวมน ได้ปลาบุญ
- เบอร์ 10		- เหี่ยวปลา ไล่เดือน เหี่ยวหมัก เหี่ยวรำ ได้ปลาเปาะ ปลาชวย ปลาปิ้ง ปลาโจก ปลาเพี้ย ปลาขบ

ตารางที่ 27 ความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องมือจับปลาและปลาที่ถูกจับได้ในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

เครื่องมือจับปลา	ขนาดของอุปกรณ์	ชนิดของปลาที่สามารถจับได้
	- เบ็ดเบอร์ 8/0	- เหี่ยวปลาขาวนา ปลานิล ปลาอีไทย เหี่ยว ปลาขาวมน ปลาเก๋ ได้ ปลาเค็ง ปลาเค้า ปลาเกด
	- เบอร์ 5	- เหี่ยวปลาเลียนไฟ ปลาดุก ปลาหางแดง หมากเตื่อ เหี่ยวหมัก ใส่เตื่อน หนู งู ปลาหมู ปลาหลด เหี่ยวรำ ได้ปลาเค็งใหญ่ ปลาชวย ปลาเค้า ปลาเผา ปลาเค้า
	- เบอร์ 3	- เหี่ยวปลาเลียนไฟ ปลาดุก ปลาหางแดง หมากเตื่อ เหี่ยวหมัก ใส่เตื่อน เหี่ยวรำได้ ปลาเค็งใหญ่ ปลาชวย ปลาเค้า ปลาเผา
	- เบอร์ 2	- เหี่ยวปลาเลียนไฟ ปลาดุก ปลาหางแดง หมากเตื่อ เหี่ยวหมัก ใส่เตื่อน หนู งู เหี่ยว รำ ได้ปลาเค็งใหญ่ ปลาชวย ปลาเค้า ปลาเผา ปลาเค้า
	- เบอร์ 1	- เหี่ยวปลาเลียนไฟ ปลาดุก ปลาหางแดง หมากเตื่อ เหี่ยวหมัก ใส่เตื่อน เหี่ยวรำ หนู งูได้ปลาเค็งใหญ่ ปลาชวย ปลาเค้า ปลาเผา ปลาเค้า
5. อีจู้	-	- ปลาไหล
6. บั้งลิ้น	-	- ปลาไหล
7. ชูต	-	- ปลาดุก ปลาช่อน และปลากะพง
8. เต้า	- เบ็ดที่ใช้ลวดงอเอา	- ปลาปิ้ง ปลาชวย
9. อีหลง	-	- ปลาทุกชนิด
10. มัดโค่น	-	- ปลาหมู ปลาหลด ปลาหางจ๋า ปลาข้างลาย
11. จ่อหว่า	-	- ปลาเกือบทุกชนิด

ตารางที่ 27 ความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องมือจับปลาและปลาที่ถูกจับได้ในชุมชน
ลุ่มแม่น้ำชี^{11,12,13,14,15} (ต่อ)

เครื่องมือจับปลา	ขนาดของอุปกรณ์	ชนิดของปลาที่สามารถจับได้
13. ตุ่มธง	-	- ปลาอินทรีหลังเขียว
14. ตุ่มปลาชิง	-	- ปลาชีว
15. ตุ่มลาน	-	- ปลาสร้อย ปลาอีไทย ปลาคุ้ยลาม
16. ตุ่ม ปลานกเขา ปลาเพี้ย	-	- ปลานกเขา ปลาเพี้ย
17. นาม	- ความถี่ 4 - 5 เซนติเมตร	- ปลาหนู ปลาขาวเก ปลาตะเพียน ปลาโจก ปลานาง ปลาขบ
	- ความถี่ 6.0 เซนติเมตร	- ปลาเหมือนกับขนาด 4 - 5 เซนติเมตร แต่ขนาดโตขึ้น
	- ความถี่ 7.0 เซนติเมตร	- ปลาปิ้ง ปลาชวย ปลาเค้า ปลานกเขา
18. ไช	-	- ปลากระดี่ ปลาชีว ปลาหมัด ปลาขาวมน
19. สุ่ม	-	- ปลาดุก ปลาหมอ ปลาช่อน
20. สวิง	-	- ปลาทุกชนิด
21. ลอบ	-	- ปลาช่อน ปลาดุก ปลานู ปลาไหล ปลาแขยง ปลาอีไทย ปลาสุต
22. จั่น	-	- ปลาดุก ปลาช่อน ปลาดอง ปลานู
23. ฉมวก	-	- ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาดุก ปลานู

การจำแนกชนิดของปลาโดยอาศัยแหล่งของอาหาร

อาหารเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพของปลา ดังนั้นเมื่อชาวประมงเรียนรู้เกี่ยวกับการกินของปลา ก็สามารถนำเอาองค์ความรู้เหล่านี้มาประยุกต์ใช้ในการจับปลา โดยอาศัยเครื่องมือชนิดต่างๆ ที่มีอยู่เช่น เบ็ด หรือการออกแบบเครื่องมือสำหรับล่อและการดักซึ่งเมื่อปลาเข้าไปกินอาหารแล้วไม่สามารถออกได้เป็นต้น โดยทั่วไปแล้วแหล่งอาหารสำคัญของปลาในลุ่มแม่น้ำชีแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ๆ คือ **กลุ่มแรก** คืออาหารที่เป็นพืชเป็นสาหร่าย จอก แหน

ตะไคร่น้ำ นอกจากนี้ยังรวมถึงลูกไม้เช่น กระเบา มะเดื่อ และใบของพืชบางชนิดที่เป็นอาหารของปลาเช่น ไบนอด ที่ขึ้นตามป่าบุง ป่าทาม ซึ่งเมื่อถึงฤดูที่ลูกไม้เหล่านี้ตกลงสู่แหล่งน้ำ ก็จะมีปลาวายน้ำมากิน สามารถพบได้ทั้งในแม่น้ำ ห้วย หนอง คลองบึง พืชเหล่านี้บางชนิดสามารถพบได้เป็นฤดูกาลและบางชนิดพบได้ตลอดปี^{11,12} **กลุ่มที่สอง** คืออาหารในกลุ่มของแมลงตัวอ่อนของแมลงในน้ำ สัตว์หน้าดิน สัตว์ขนาดเล็กเช่น ปู กุ้ง และหอย เป็นต้น สัตว์เหล่านี้จะเป็นอาหารของปลาที่กินเนื้อหรือปลาล่าเหยื่อตั้งแต่ขนาดเล็กจนกระทั่งถึงขนาดกลาง เช่น ปลาสวายหนูกินหอยกาบคู่ ปลายอนหลังเขียว ปลาปักเป้า และปลาซาไก่กินตัวอ่อนของแมลงและแมลงที่กำลังบินขึ้นจากน้ำเป็นต้น^{11,12} และ**กลุ่มที่สาม**เป็นกลุ่มที่ล่าเหยื่อจำพวกปลาขนาดเล็กเป็นอาหาร ส่วนใหญ่เป็นปลาที่มีขนาดใหญ่และเป็นปลากินเนื้อ ปลาที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่ ปลาเค็ง ปลากดเหลือง ปลาขบ ปลานาง ปลาบู่ ปลาดองกราย ปลาชะโดและปลาดุก เป็นต้น^{11,12,13,14,15}

การจำแนกชนิดของปลาตามช่วงเวลาของการออกหาอาหาร

ปลาแต่ละชนิดจะมีพฤติกรรมการออกหาอาหารแตกต่างกันออกไป โดยทั่วไปสามารถแบ่งชนิดของปลาที่ออกหาอาหารได้ 2 กลุ่มคือ **กลุ่มแรก** เป็นปลาที่ออกหาอาหารในช่วงกลางวันได้แก่ปลาที่ถูกจัดอยู่ในวงศ์ตะเพียน ชิว สร้อย และวงศ์ปลาหมอเป็นต้น และ**กลุ่มที่สอง** เป็นปลาที่ออกหาอาหารในช่วงเวลากลางคืน ส่วนใหญ่จะถูกจัดอยู่ในกลุ่มปลาหนังเช่น ปลาขบ ปลานาง ปลาดุก ปลาเค็ง ปลาปิ้ง เป็นต้น ดังนั้นการออกจับปลาหรือช่วงเวลาของการวางอุปกรณ์จับปลาในแต่ละชนิด ก็จะมีผลสอดคล้องกับช่วงที่ปลาจะออกมาจากแหล่งหลบซ่อน เช่น หากต้องการจับปลาดุกขาวประมงก็จะออกปักเบ็ดในช่วงเวลากลางคืนเป็นต้น^{11,12,13,14,15}

ทางเดินของปลา: ปัจจัยที่กำหนดแบบแผนการจับปลาของชาวประมงลุ่มแม่น้ำชี

เนื่องจากปลาแต่ละชนิดมีพฤติกรรมการเดินทางที่แตกต่างกันออกไป โดยชาวประมงสามารถสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการจับปลาชนิดนั้นๆในแต่ละฤดูกาล เช่น ในช่วงฤดูน้ำลง (ตุลาคม – มกราคม) ของทุกปี **ปลาสวายหนู** จะเดินทางลงมาจากต้นน้ำผ่านหมู่บ้านชาวประมงบ้านท่าขอนยางลงสู่ปลายแม่น้ำ เมื่อถึงช่วงเวลาที่ปลาเดินทางผ่านมา ชาวประมงทั้งหมู่บ้านจะนำเครื่องมือจับปลาชนิดต่างๆที่สามารถจับปลาเหล่านี้ได้มาวางดักปลาชนิดนี้ และหลังจากที่ปลากลุ่มดังกล่าวเคลื่อนที่ผ่านหมู่บ้านไปซึ่งอาจจะกินเวลาประมาณ 1 – 2 สัปดาห์ ก็จะจับปลาชนิดนี้ได้ลดลงฤดูกาลการจับปลาชนิดนี้ก็จะหมดไป²¹ สำหรับการวางเครื่องมือจับปลาอย่างต่อเนื่อง เช่น การวางลอบดักปลาจะทำให้ทราบถึงทางเดินของปลาได้น้ำ (เหมือนกับถนน

ที่คนเดินหรือรถวิ่ง) ที่ปลาเดินทาง เพราะหากวางลอบได้ถูกต้องกับทางเดินของปลา ก็จะมีปลาเข้าอุปกรณ์จับปลาชนิดนี้จำนวนมาก ในทางตรงข้าม หากวางลอบไม่ถูกตำแหน่งก็จะมีปลาเข้าเครื่องมือจับปลาชนิดนี้ ดังนั้นเมื่อชาวประมงเมื่อทราบว่าเป็นทางเดินของปลา ก็มักจะมีการจับจองสำหรับจับปลาต่อไปเรื่อย ๆ จนอาจกลายเป็นกรรมสิทธิ์อย่างไม่เป็นทางการสำหรับวางลอบก็มี²⁶ นอกจากนี้รูปแบบการเดินทางของปลาเพื่อไปวางไข่ในช่วงน้ำแดง ก็เป็นองค์ความรู้อีกด้านหนึ่งที่ทำให้ชาวประมงสามารถวางแผนการออกจับปลาได้ เช่น ในช่วงฝนตกครั้งแรกปลาช่อน ปลาตูกและปลาหมอ จะเดินทางขึ้นจากแม่น้ำชีไปวางไข่ยังหนองน้ำที่อยู่สูงขึ้นไป โดยพบว่าแม้จะมีพื้นที่สูงขนาดไหน หรือบึงจะมีทิศทางใดปลากลุ่มนี้ก็จะเดินทางไปได้ถูกต้องแม้จะไม่เคยเดินทางไปก็ตาม โดยแนวทางเดินของปลาจะมีทิศไปสู่หนองหรือบึงต่างๆ เหล่านี้ ดังนั้นชาวประมงก็จะไปดักรอปลาต่าง ๆ เหล่านี้ เมื่อถึงช่วงเวลาดังกล่าว ก็พบว่าสามารถดักจับปลาเหล่านี้ได้เป็นจำนวนมาก¹² ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแบบแผนการเดินทางตามธรรมชาติของปลาก็เป็นปัจจัยในการตัดสินใจ หรือกำหนดพฤติกรรมการจับปลาของชาวประมง ทั้งนี้เพื่อให้สามารถจับปลาได้เพียงพอกับความต้องการเช่นเดียวกัน

ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี

1. การเพิ่มขึ้นของประชากร

แนวโน้มและการเปลี่ยนแปลงจำนวนประชากรในภาคอีสาน

จำนวนประชากรในภาคอีสานมีจำนวนมากกว่า 1 ใน 3 ของประเทศ ในปี พ.ศ. 2511 มีจำนวนประชากร 11.25 ล้านคน และในปี พ.ศ. 2533 ประชากรได้เพิ่มเป็น 20.54 ล้านคน เมื่อพิจารณาการเพิ่มของจำนวนประชากรระหว่างปี พ.ศ. 2511 – 2537 พบว่าจำนวนประชากรของภาคอีสานเพิ่มขึ้น 9.29 ล้านคน หรือเพิ่มจากเดิมร้อยละ 82.70 สูงกว่าการเพิ่มขึ้นรวมทั้งประเทศ ซึ่งเพิ่มขึ้นรวม 25.54 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 76.13 ในช่วงเวลาเดียวกัน

อย่างไรก็ตามการขยายตัวของประชากรในภาคอีสาน มีแนวโน้มการขยายตัวลดลงในระยะต่อมา และเมื่อพิจารณาจำนวนประชากรเปรียบเทียบกันในแต่ละลุ่มแม่น้ำจะพบว่า จำนวนประชากรของลุ่มแม่น้ำมูลมีสูงกว่าลุ่มแม่น้ำชีและลุ่มแม่น้ำโขงตามลำดับ แต่พบว่าจำนวนประชากรในลุ่มแม่น้ำชีซึ่งมีจำนวน 6.45 ล้านคน อาศัยอยู่ในพื้นที่เขตลุ่มน้ำที่จำกัดที่สุดเพียง 48,364 ตร.กม. โดยคิดเป็นร้อยละ 31.38 ของประชากรรวมทั้งภาคในปี พ.ศ. 2537 ในขณะที่ลุ่มแม่น้ำโขงซึ่งมีพื้นที่ 53,805 ตร.กม. หรือร้อยละ 31.86 ของภาค แต่มีประชากรเพียง 5.44 ล้านคนหรือร้อยละ 26.49 ของภาค ส่วนลุ่มแม่น้ำมูลนั้นถือเป็นลุ่มแม่น้ำที่มีขนาดใหญ่ที่สุดและมีจำนวนประชากรมากที่สุด โดยมีพื้นที่ 66,686 ตร.กม. คิดเป็นร้อยละ 39.49 ของภาค และมีจำนวนประชากร 8.65 ล้านคนหรือร้อยละ 42.73 ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่าความหนาแน่น

ของประชากรในปี พ.ศ. 2511 ของลุ่มแม่น้ำ มูล ชี และโขงมีค่าเท่ากับ 74 75 และ 50 คนต่อ ตร.กม. ส่วนในปี พ.ศ. 2533 ความหนาแน่นของประชากรได้เพิ่มขึ้นเป็น 130 133 และ 101 คนต่อ ตร.กม.ตามลำดับ¹ ซึ่งการเพิ่มขึ้นดังกล่าวย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐาน ความหนาแน่น และความสมดุลระหว่างจำนวนประชากรกับจำนวนทรัพยากรในแต่ละลุ่มแม่น้ำที่จะถูกนำออกมาใช้ได้อย่างชัดเจน

ผลกระทบที่เกิดจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรต่อปริมาณปลาในชุมชนลุ่มน้ำชี

จากแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรในลุ่มแม่น้ำชีจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ส่งผลทำให้ผู้คนในลุ่มแม่น้ำสายนี้ต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อเอาชีวิตรอด โดยการเพิ่มการนำทรัพยากรซึ่งเดิมเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพ เข้าสู่กลไกของตลาดเป็นจำนวนมากทำให้ทรัพยากรเหล่านี้ลดลง ปลาที่เป็นทรัพยากรชนิดหนึ่งที่เข้าสู่กลไกนี้เช่นเดียวกับทรัพยากรอื่นที่ถูกนำเข้าสู่กลไกของตลาดมากขึ้น ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นกับชุมชนประมงบ้านท่าศิลา ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่จับปลาเป็นอาชีพหลักในเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งนายทอง ลำเกณาง²⁸ เล่าให้ฟังว่า “แต่เดิมนั้นปลาในเขื่อนนั้นมีมากวันหนึ่งจับได้หลายสิบกิโลกรัมแต่ราคาไม่แพง วันหนึ่งขายได้ 50 – 100 บาท ไม่ค่อยเป็นราคา แต่ต่อมาเมื่อคนรู้จักว่ามีปลามากก็เดินทางมาตั้งถิ่นฐานมากขึ้นและจับปลากันทุกคน จับได้ก็เอาไปขายที่ทำปลาเอาเงินมาใช้ขาย นับวันจำนวนปลาก็ลดลงเรื่อย ๆ คนไหนถ้าอยากได้ปลามากก็ต้องใช้เครื่องมือมากขึ้นและทันสมัยขึ้นมากกว่าแต่ก่อน ทุกวันนี้ขอหาปลาบางวันแทบไม่ได้ปลา มากินมาขายปลาหายไปกว่าแต่ก่อนมาก บางคนต้องออกไปรับจ้างตัดอ้อยบ้าง รับจ้างดำนา รับจ้างเกี่ยวข้าว หรือเป็นช่างก่อสร้างในเมืองก็มี ”

ตารางที่ 28 ประเมินการจำนวนปลาโดยชาวประมงที่มีจำนวนลดลงในเขื่อนอุบลรัตน์เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงที่เริ่มปิดเขื่อน (พ.ศ. 2509) กับปริมาณปลาในปัจจุบัน (พ.ศ. 2546)²⁷

ลำดับที่	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น	ปริมาณปลาที่คาดว่าเหลือในปัจจุบัน (%)
1.	ปลาไส้ตันตาขาว	ปลาขานา	80
2.	ปลาแขยงข้างลาย	ปลาแขยง	50
3.	ปลาสุ่มพร	ปลาเซียม	80

ตารางที่ 28 ประมาณการจำนวนปลาโดยชาวประมงที่มีจำนวนลดลงในเขื่อนอุบลรัตน์เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงที่เริ่มปิดเขื่อน (พ.ศ. 2509) กับปริมาณปลาในปัจจุบัน (พ.ศ. 2546)²⁷ (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อสามัญ	ชื่อท้องถิ่น	ปริมาณปลาที่คาดว่าจะเหลือในปัจจุบัน (%)
4.	ปลาหมอช้างเหยียบ	ปลาก่า	40 – 50
5.	ปลาชะโด	ปลาชะโด	20
6.	ปลาเพี้ย	ปลาอีก้า	10
7.	ปลาหมู	ปลาหมู	50
8.	ปลาดุกด้าน	ปลาดุก	50
9.	ปลาช่อน	ปลาค้อ	50
10.	ปลาหลด	ปลาหลด	50
11.	ปลากระทิง	ปลาหลด	50
12.	ปลาหมอ	ปลาเข็ง	20
13.	ปลานวลจันทร์	ปลานวลจันทร์	50
14.	ปลาแดง	ปลาเนื้ออ่อน	50
15.	ปลากระดี่	ปลากระเดียด	50
16.	ปลาดุกอูย	ปลาดุกอูย	10
17.	ปลาสลิด	ปลาสลิด	10
18.	ปลาเค้าขาว	ปลาเค้า	50
19.	ปลาน้ำเงิน	ปลานาง	50
20.	ปลาจิ้น	ปลาจิ้น	50
21.	ปลารากกล้วย	ปลารากกล้วย	50

*หมายเหตุ ปลาชนิดอื่นยังอยู่ในปริมาณที่คงเดิมหรือไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก

ภาพที่ 228 ปลาที่พ่อค้าคนกลางในหมู่บ้านซื้อและรวบรวมไว้ส่งให้พ่อค้าต่าง ๆ ในเมือง

ภาพที่ 229 ปลาบู่ที่เขื่อนอุบลรัตน์จะถูกรวบรวมจากพ่อค้าคนกลางในหมู่บ้านก่อนจะถูก
ลำเลียงทางเครื่องบินไปขายที่ประเทศไต้หวัน

2. การใช้ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชในภาคการเกษตร

การเพิ่มผลผลิตพืชเศรษฐกิจของประเทศเช่น ข้าว พืชไร่ ไม้ผล ไม้ยืนต้น ผักและไม้ดอกไม้ประดับให้มีปริมาณเพียงพอกับความต้องการ และมีความจำเป็นเร่งด่วนในการผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงประชากรที่เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มวัตถุดิบสำหรับป้อนโรงงานอุตสาหกรรมทางการเกษตรทั้งภายในและนอกประเทศ ซึ่งการเพิ่มผลผลิตแต่เดิมนั้นทำโดยการขยายพื้นที่เพาะปลูกด้วยวิธีธรรมชาติ หรือการบุกรุกที่ป่า แต่การทำการเกษตรในสมัยต่อมาไม่สามารถกระทำได้อีกต่อไป เนื่องจากไม่คุ้มทุนเนื่องจากมีพื้นที่จำกัดและมีแนวโน้มว่าพื้นที่ทางการเกษตรจะลดลงอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นทางเลือกที่ถูกนำมาใช้คือการใช้ปุ๋ยและยาปราบศัตรูพืชในการช่วยเพิ่มผลผลิต

ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) และฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) ได้มีการนำเข้าปุ๋ยมาเพื่อใช้ในการเกษตรถึง 11.0 ล้านตัน หรือเฉลี่ย 2.2 ล้านตันต่อปี ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยยังไม่มีโรงงานผลิตปุ๋ยที่ทันสมัย ส่วนใหญ่เป็นการนำเข้ามาจากต่างประเทศและคาดว่าปริมาณการใช้ปุ๋ยจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในปี พ.ศ. 2532 พบว่าถึงแม้จะมีปริมาณปุ๋ยในท้องตลาดจำนวนมาก แต่มีปุ๋ยเพียง 6 สูตรเท่านั้นที่มีการใช้มากที่สุดคือ

1. ใช้สำหรับนาข้าว ได้แก่ปุ๋ยสูตร 16 - 20 - 0 ปุ๋ยยูเรีย ปุ๋ยแอมโมเนียมซัลเฟต และปุ๋ย สูตร 16 - 16 - 8
2. พืชไร่ ปุ๋ยสูตร 15 - 15 - 15, 13 - 13 - 21, 16 - 20 - 0 และปุ๋ยแอมโมเนียมซัลเฟต
3. ไม้ผล - ไม้ยืนต้น ใช้ปุ๋ยสูตร 15 - 15 - 15 และ 13 - 13 - 21
4. พืชผัก - ไม้ดอก - ไม้ประดับ ใช้ปุ๋ยสูตร 13 - 13 - 21, ปุ๋ยยูเรีย ปุ๋ยแอมโมเนียมซัลเฟต

สำหรับช่วงเวลาที่ใช้ปุ๋ยเคมีในรอบปีมีดังนี้

1. ข้าวนาปรัง ระหว่างเดือน มกราคม - มีนาคม
2. ข้าวนาปี ระหว่างเดือนมิถุนายน - กันยายน
3. พืชไร่ต่างๆ ระหว่างเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน และ กุมภาพันธ์ - มีนาคม
4. ไม้ผล - ไม้ยืนต้น ระหว่างเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน และ กันยายน - ตุลาคม
5. พืชผัก - ไม้ดอก ใช้ปุ๋ยตลอดทั้งปี¹

ผลกระทบที่เกิดจากการใช้ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืชต่อการเปลี่ยนแปลงของปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี

สำหรับผลเสียที่เกิดขึ้นจากการที่ปุ๋ยเหล่านี้ถูกชะล้างลงสู่แหล่งน้ำคือ ทำให้ธาตุอาหารในแหล่งน้ำมากเกินไป (Eutrophication) ก่อให้เกิดการแพร่พันธุ์ของประชากรพืชน้ำอย่างรวดเร็วจน ผักตบชวา แพลงค์ตอนพืช เป็นต้น การเพิ่มขึ้นของปริมาณพืชเล็กๆในแหล่งน้ำธรรมชาติควรมีผลกระทบต่อสัตว์น้ำในช่วงกลางคืนเพราะในช่วงกลางคืนพืชจะหายใจ แต่ไม่สังเคราะห์แสงดังนั้นเมื่อมีปริมาณพืชมากเท่าใด ปริมาณของออกซิเจนที่ละลายในน้ำจะลดลงต่ำมากเท่านั้น โดยทั่วไปหากแหล่งน้ำธรรมชาติมีปริมาณการละลายของออกซิเจนต่ำกว่า 2.0 มล. ก./ล. ปลาและสัตว์น้ำบางชนิดจะเริ่มตาย

นอกจากการใช้ปุ๋ยในการเพิ่มธาตุอาหารให้แก่พืชแล้ว ยังมีการใช้ยาปราบศัตรูพืชเพื่อทำลายแมลงหรือสัตว์ขนาดเล็กที่เข้ามาก่อความเสียหายกับพืชผักที่ปลูกเพิ่มขึ้นด้วย เมื่อมีการใช้ยาปราบศัตรูพืชเพิ่มมากขึ้น เมื่อเกิดฝนตกหรือน้ำท่วมก็จะมีสารละลายไหลลงสู่แหล่งน้ำ นอกจากนี้ยังมียาปราบศัตรูพืชบางชนิดที่ใช้สำหรับทำลายศัตรูพืชที่อยู่ในน้ำเช่น ยาฆ่าปูที่คอยกัดกินข้าวในนาเป็น ต้น สำหรับผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตของยาปราบศัตรูพืชนั้นมี 2 แบบคือแบบเฉียบพลันและแบบเรื้อรังสำหรับแบบแรกนั้นมักจะเกิดกับคนที่สัมผัสกับยาโดยตรง เช่น เกษตรกรที่สัมผัสกับยาเนื่องจากการฉีดพ่นกำจัดแมลง ส่วนแบบที่สองคือแบบเรื้อรังส่วนใหญ่มีผลกระทบต่อปลา เนื่องจากปลาแต่ละชนิดมีความไวต่อยาแตกต่างกัน ผลกระทบเรื้อรังจะเกิดเนื่องจากการสะสมของสารจากยาฆ่าแมลงที่ละน้อย และยาที่มีผลกระทบมากที่สุดคือยา DDT ซึ่งพบว่าในห่วงโซ่อาหารในน้ำที่มี DDT 0.00005 ppm. จะมีผลทำให้แพลงค์ตอนมียา 0.040 ppm. กุ้งกินแพลงค์ตอนมียา 0.16 ppm. ปลากินกุ้งมียา 0.94 ppm. นกกินปลาจะมียาตกค้างในนก 0.94 ppm. ซึ่งเรียกว่าการเพิ่มขยายแบบชีวภาพ (Biological magnification)¹

ผลจากการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงต่อปลานั้น มีความสอดคล้องกับคำบอกเล่าของชาวประมงบ้านหันพัฒนาและหมู่บ้านอื่นๆเช่น บ้านท่าศาลา และบ้านท่าขอนยาง ซึ่งชาวบ้านเหล่านี้ได้พูดถึงจุดเริ่มต้นของการใช้ปุ๋ย และสารเคมีในการกำจัดศัตรูพืชในท้องถิ่นของตนเองว่า “ในหมู่บ้านของเราเริ่มมีการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าปูใส่ลงไปในนาข้าวในช่วงปี พ.ศ. 2505 – 2506 โดยยาฆ่าปูที่ซื้อมาใส่ในช่วงแรกคือ ยาโฟลิดอน ซึ่งก็มีการใช้ต่อมาเรื่อย ๆ จนถึงปี พ.ศ. 2525 จึงได้เปลี่ยนมาใช้ยาฆ่าปูชนิดฟูราดานและพาแต้น และในปีนั้นเองที่มีการระบาดของโรคปลาไปทั่วปลาตายเน่าเหม็นไปทั่ว การเกิดโรคของปลาจะเริ่มจากปลาในนา ก่อนแล้วกระจายลงไปยังห้วยและหนองน้ำต่าง ๆ โดยในรอบปีปลาจะเกิดเป็นโรคอยู่ 2 ครั้ง ครั้งแรกจะเป็นช่วงปักดำเสร็จเรียบร้อยแล้ว (หลังจากใส่ยาฆ่าปู 1/2 - 1 เดือน ปลาที่ตายส่วนใหญ่จะเป็นปลาพวกปลากุเลา ปลาดุก เป็นส่วนใหญ่ และปลาจะเริ่มตายครั้งที่สองในช่วงฤดูหนาวซึ่งเป็นช่วงที่ระดับน้ำลดลงแล้วปลาจะไปรวมกันที่บ่อแล้ว ปลาที่ตายนั้นจะมีกลิ่นเหม็นมาก เมื่อโยนให้สุนัขก็ไม่กินหรือแม้แต่แมลงวันก็ไม่ตอม”²³ ซึ่งจากคำบอกเล่าของชาวบ้านนั้น พบว่ามีความสอดคล้องกับข้อมูลทางทฤษฎีข้างต้น และผลกระทบดังกล่าวนี้มีผลค่อนข้างมากกับปลาในลุ่มแม่น้ำชี ซึ่งการระบาดของนาใหญ่เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 และการระบาดของโรคปลาก็ยังปรากฏอยู่จนถึงทุกวันนี้¹⁶ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันนักวิชาการจะยังไม่สามารถยืนยันสาเหตุการเกิดโรคปลาที่แน่นอนได้ (หรือไม่พยายามจะยืนยันก็ตาม) แต่สิ่งที่ปรากฏขึ้นในชุมชนต่าง ๆ และความคิดเห็นของคนในชุมชนเหล่านี้ ก็เป็นผลสะท้อนกลับของเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทในภาคการเกษตรของประเทศ ที่กำลังมีการนำเอาปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืชมาใช้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและแพร่หลายในปัจจุบัน

ภาพที่ 230 ตัวอย่างของปลาทองถิ่น (ปลาดูเพียนทอง) ที่เป็นโรคระบาดมีแผลตามตัวและครีบกร่อนในแม่น้ำชี

3. น้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม

หลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เป็นต้นมา ศูนย์กลางความเจริญของภาคอีสานและลุ่มแม่น้ำชี จะกระจุกตัวอยู่ในเขตศูนย์กลางของภูมิภาคนี้เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในเขตจังหวัดขอนแก่น ตลอดช่วงเวลาที่สืบเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 ต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบันพบว่า ในพื้นที่ริมแม่น้ำสาขาสำคัญของระบบแม่น้ำชี เริ่มมีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้เนื่องจากโรงงานเหล่านี้ตั้งอาศัยน้ำจากแม่น้ำในการใช้ผลิตสินค้า ในส่วนของแม่น้ำชีเองนั้นมีการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมน้อยมาก แต่โรงงานอุตสาหกรรมจะไปกระจุกตัวในเขต แม่น้ำพอง ซึ่งถือเป็นแม่น้ำสาขาสำคัญของแม่น้ำชีในเขตจังหวัดขอนแก่น

ตารางที่ 29 ตัวอย่างโรงงานอุตสาหกรรมที่สูบน้ำดิบจากแม่น้ำพอง¹

ลำดับที่	โรงงาน	แหล่งน้ำ	ปริมาณน้ำที่ใช้ (ลบ.ม.ต่อเดือน)
1.	โรงงานฟีนิกซ์ พัลป์ แอนด์ เพเพอร์ จำกัด	แม่น้ำพอง	1,075,200
2.	บริษัท สุราก็ย์มหาสิน (จังหวัดขอนแก่น)	แม่น้ำพอง	19,800
3.	บริษัท น้ำตาลขอนแก่น จำกัด	แม่น้ำพอง	117,540
4.	บริษัท ขอนแก่นพืชผล จำกัด	แม่น้ำพอง	37,500
5.	โรงงานน้ำแข็ง (จังหวัดขอนแก่น)	แม่น้ำพอง	1,800
6.	โรงงานผลิตกระแสไฟฟ้าร่วมน้ำพอง	แม่น้ำพอง	437,760

ผลกระทบที่เกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมต่อการเปลี่ยนแปลงของปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี

หลังจากที่มีการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้น ก็ทำให้เกิดผลกระทบต่อปลาและชาวประมงในพื้นที่แม่น้ำพอง ชี และมูล ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่อยู่ต่ำกว่าโรงงานเหล่านี้มาโดยลำดับ นายวิจิต บุญท่ามา¹⁶ ชาวประมงบ้านท่าขอนยาง ซึ่งเป็นหมู่บ้านทางตอนกลางของแม่น้ำชีเล่าให้ฟังว่า “ในช่วงเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมาจะมีน้ำเสียถูกปล่อยและปะปนมากับน้ำในแม่น้ำชีเสมอ มากบ้างน้อยบ้างถ้าช่วงไหนมีน้ำเสียปลาก็จะหลบหายไปทำให้จับปลาไม่ค่อยจะได้ และหากทิ้งไปสักระยะปลาก็จะกลับคืนมา น้ำเสียเหล่านี้จะมีลักษณะเหมือนคราบดำ ๆ เป็นแผ่นลอยมา บางครั้งเมื่อลงไปวางเครื่องมือจับปลาและสัมผัสกับน้ำเสียเหล่านี้ผิวหนังก็จะเปื่อยเป็นแผลบริเวณนิ้วมือหรือนิ้วเท้าต้องรักษาตัวเป็นเวลาหลายวัน น้ำเหล่านี้ส่วนใหญ่จะถูกปล่อยออกมาในช่วงน้ำหลากหรือช่วงที่มีฝนตกใหม่ที่มีน้ำมากและน้ำเน่าเสียรุนแรงที่สุดเกิดในปี พ.ศ. 2535” จากคำบอกเล่าดังกล่าวของชาวประมงที่จับปลาอยู่ทุกวันจะเห็นได้ว่า ผลกระทบดังกล่าวนั้นแม้จะไม่รุนแรงแต่ก็เกิดขึ้นอยู่เสมอ ไม่เพียงแต่เหตุการณ์นี้จะพบเฉพาะในหมู่บ้านทางตอนกลางของแม่น้ำชีเท่านั้น แต่ในหมู่บ้านท่าศาลา ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวประมงที่จับปลาเป็นหลักทางตอนปลายของแม่น้ำชี ก็พบปรากฏการณ์นี้เช่นเดียวกัน ซึ่งนาย ทองสุข ภูธา¹⁷ เล่าให้ฟังว่า “ช่วงไหนที่น้ำเสียมาปลาจะหนีลงไปทางด้านล่างเช่น ปลาหมอจะหายไปเลยกว่าจะจับได้ก็นานถึงจะกลับมา ส่วนปลาชนิดไหนทนน้ำเสียได้ดี เช่น ปลาเค็ง ซึ่งอยู่ในน้ำระดับลึก ก็ยังอยู่ตามกุดตามวังเช่นเดิม และตัวที่บ่งชี้ถึงการมีน้ำเสียผ่านหมู่บ้านที่สำคัญคือ หอยที่อาศัยอยู่ตามชายหาดของหมู่บ้านจะตายเป็นแพ จากนั้นจะเกยตื้นขึ้นไปตายอยู่ตามริมหาดเป็นจำนวนมาก” ดังนั้นจะเห็นได้ว่าถึงแม้ว่าในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชีจะมีโรงงานอุตสาหกรรมเพียงไม่กี่แห่ง แต่ก็ได้ส่งผลกระทบต่อนิเวศของปลาและความเป็นอยู่ของชาวประมงในลุ่มแม่น้ำชีเป็นอย่างมาก และในอนาคตหากการขยายตัวภาคอุตสาหกรรมมีเพิ่มมากขึ้น ก็เป็นที่เชื่อได้อย่างแน่นอนว่า จะส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อปลาและชาวประมงในลุ่มแม่น้ำชีที่อาศัยปลาในการดำรงชีพเป็นหลักอย่างแน่นอน

5. เชื้อนและฝายที่สร้างขึ้นโดยองค์กรของรัฐ

ลักษณะภูมิประเทศในภาคอีสานมีลักษณะเป็นลอนลูกคลื่น สูงต่ำสลับกันไปดังนั้นคนในยุคก่อนการอพยพของคนลาวเข้ามายังภาคอีสานในปัจจุบัน จึงมีการจัดการบริหารแหล่งน้ำโดยการขุดคูน้ำ หรือมีการกั้นคันน้ำคลองรอบ ๆ หมู่บ้าน เพื่อควบคุมให้น้ำมีความเหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ อย่างไรก็ตามถึงแม้จะมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่แสดงถึงความรุ่งเรืองของการ

จัดการบริหารแหล่งน้ำ แต่เมื่อกลุ่มชนเชื้อสายลาวที่อพยพเข้ามาภายหลังก็ได้มีการจัดการเกี่ยวกับแหล่งน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนน้ำสำหรับอุปโภคและบริโภค รวมถึงน้ำที่ใช้ในการทำการเพาะปลูกเป็นอย่างมาก ต่อมารัฐจึงเข้ามาบริหารจัดการแหล่งน้ำซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ยุคคือ

1.1 ยุคการสร้างทำนบกั้นน้ำ

การจัดการเกี่ยวกับแหล่งน้ำในภาคอีสานโดยการสร้างทำนบกั้นน้ำ เริ่มต้นครั้งแรกในรัฐบาลกลางสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เข้ามาปกครองหัวเมืองทางภาคอีสาน โดยการปฏิรูปหัวเมืองอีสานเป็นมณฑลเทศาภิบาล เพื่อป้องกันการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกในขณะนั้น ทำให้ส่วนกลางได้เข้ามามีบทบาท ส่งเสริมให้ราษฎรนำเทคนิคการชลประทานขนาดย่อมมาใช้อย่างแพร่หลาย เมื่อทางรถไฟสร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2443 ได้มีการส่งเสริมให้มีการปลูกพืชผล และส่งไปจำหน่ายยังส่วนกลางจึงได้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูก โดยเฉพาะพื้นที่ในระบบของลุ่มแม่น้ำมูล ที่มีการสร้างทำนบกั้นน้ำเพื่อเก็บกักและระบายน้ำในการเพาะปลูก โดยเฉพาะแม่น้ำสาขาและแม่น้ำขนาดเล็ก ส่วนพื้นที่ที่ติดอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูลมักจะใช้วิธีใช้ระเห็ดวิดน้ำเพราะมีกระแสน้ำไหลแรง ทำให้ทำนบที่สร้างขึ้นไม่คงทนถาวร ส่วนลุ่มแม่น้ำชีมีการปิดกั้นลำน้ำเพื่อการสร้างทำนบกั้นน้ำเพื่อทำนาข้าวแต่ไม่แพร่หลายดังเช่นแม่น้ำมูล เนื่องจากสภาพของลำน้ำไม่เอื้ออำนวยเนื่องจากน้ำไหลเชี่ยว ลำน้ำกว้างและลึก จึงเหมาะสมที่จะทำฝายมากกว่า แต่การทำฝายก็ทำได้เพียงบางส่วนของลำน้ำเท่านั้น นอกจากนี้การคมนาคมยังไม่สะดวกราษฎรส่วนใหญ่จึงยังไม่เห็นความสำคัญของระบบชลประทานเพื่อการเพาะปลูก ส่วนใหญ่จึงเป็นการเพาะปลูกแบบยังชีพมากกว่าการผลิตเพื่อส่งขาย

เมื่อรัฐบาลกลางเข้ามาปกครองหัวเมืองทางภาคอีสาน ซึ่งเป็นมณฑลเทศาภิบาลโดยการให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มาประจำ โดยดำเนินการปกครองจากส่วนกลางด้วยเหตุนี้ภาคอีสานจึงได้รับการดูแลเอาใจใส่ จากส่วนกลางมากขึ้น มีการตรวจราชการตามหัวเมือง เพื่อดูแลทุกข์สุขของประชาชนในด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา การคมนาคม และการเกษตร และพบว่าภาคอีสานมีปัญหาเกี่ยวกับดินและการกักเก็บน้ำ จึงขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูก จึงได้มีการเข้ามาแก้ไขปัญหานี้โดยการปิดกั้นลำคลอง เพื่อสร้างเป็นทำนบกั้นน้ำโดยมอบหมายให้จังหวัดอำเภอ รวมทั้งข้าราชการมณฑลช่วยดูแลในการจัดสร้างทำนบ โดยนโยบายการสร้างทำนบนี้รัฐมุ่งจัดทำทั่วทุกมณฑลและคำนึงถึงเรื่องของการเพาะปลูกมากกว่า การคมนาคมหรือการประมง

หน่วยงานโดยตรงที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการสร้างทำนบคือกระทรวงมหาดไทย แต่เนื่องจากปัญหาทางด้านเทคนิคซึ่งต้องอาศัยความรู้เฉพาะทางจากกรมคลอง ซึ่งเป็นหน่วยงานของกระทรวงเกษตรธิการ เพื่อแก้ปัญหาร่วมกัน ดังนั้นขั้นตอนในการสร้างต้องได้รับความเห็นชอบจากทั้งกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงเกษตรธิการ จึงสามารถดำเนินการได้ กล่าวคือเจ้าหน้าที่กระทรวงมหาดไทยที่อยู่ในท้องถิ่น เช่น นายอำเภอ กรรมการอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

จะต้องประชุมเพื่อขอความคิดเห็นในการสร้างทำนบว่าควรสร้างที่ใด เพื่อที่จะสร้างแผนที่ของการสร้างทำนบ ว่าควรสร้างที่ใดแล้วส่งไปให้กระทรวงเกษตรธิการ พิจารณาและศึกษาลู่ทางที่จะสร้าง จากนั้นกระทรวงเกษตรธิการจึงส่งนายช่างผู้ชำนาญไปสำรวจพื้นที่ที่จะสร้าง และกำหนดราคาทุนสร้างทำนบต่อไป หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่ที่ให้คำแนะนำแล้วทั้ง 2 กระทรวงเห็นชอบจึงเริ่มลงมือสร้างทำนบ โดยการสร้างทำนบนั้นแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ การสร้างทำนบโดยราษฎรช่วยเหลือตนเองและรัฐเป็นผู้ดำเนินการเอง ซึ่งพบว่าส่วนใหญ่ราษฎรจะทำการสร้างทำนบเอง เพราะทำนบกั้นน้ำส่วนใหญ่จะเป็นทำนบกั้นลำน้ำขนาดเล็กที่ไม่จำเป็นต้องใช้เทคนิคที่ซับซ้อน จึงทำให้มีทำนบจำนวนมากในแต่ละมณฑล โดยเฉพาะในมณฑลนครราชสีมาและมณฑลอุบลราชธานี ซึ่งมีทำนบรวมกัน 707 และ 883 แห่งตามลำดับ ส่วนในมณฑลอุดรและมณฑลร้อยเอ็ดมีจำนวนทำนบไม่มากนัก เนื่องจากสภาพลำน้ำไม่เอื้ออำนวยในการจัดทำ อีกทั้งการคมนาคมไม่สะดวกส่วนใหญ่การปลูกข้าวและพืชผลยังใช้กันอยู่ในมณฑลของตนเอง โดยไม่ได้ส่งขายต่างมณฑล ด้วยเหตุนี้ในมณฑลอุดรและมณฑลร้อยเอ็ด จึงสนใจสร้างทำนบน้อยกว่าในมณฑลนครราชสีมาและมณฑลอุบลราชธานี อย่างไรก็ตามผลจากการสร้างทำนบกั้นน้ำได้ส่งผลทำให้มีการทำลายป่าอย่างมากเนื่องจากส่วนใหญ่ทำนบกั้นน้ำจะใช้ไม้เป็นวัสดุในการจัดทำ โดยจำนวนต้นไม้ที่ใช้ทำทำนบอาจใช้ไม้ในการจัดทำตั้งแต่ 1,000 – 10,000 ต้น ซึ่งขึ้นอยู่กับขนาดของทำนบแต่ละแห่ง ซึ่งการตัดต้นไม้เหล่านี้ไม่ได้รับการหักทวงจากรัฐแต่ในทางตรงข้ามรัฐกลับให้การสนับสนุน เพราะถือว่าเป็นการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในยุคดังกล่าวรัฐกลางได้คำนึงเฉพาะประโยชน์ของการเพิ่มผลผลิตจากการเพาะปลูกเท่านั้น ส่วนการสร้างทำนบแบบที่สองนั้น เป็นการสร้างทำนบโดยรัฐซึ่งส่วนใหญ่เป็นทำนบขนาดใหญ่และใช้งบประมาณสูง และวัสดุที่ใช้จะเป็นพวกอิฐ หิน และปูนซีเมนต์เป็นสำคัญ ซึ่งเนื่องจากเกิดปัญหาด้านงบประมาณจึงทำให้ ไม่สามารถสร้างทำนบแบบนี้ได้มากนัก ผลจากการสร้างทำนบกั้นน้ำทำให้มีการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกเพิ่มขึ้น โดยการบุกเบิกขยายที่นา โดยมีการโค่นป่าเพื่อสร้างพื้นที่ในการเพาะปลูกขึ้นมาใหม่ ดังนั้นการสร้างทำนบจึงเป็นการส่งเสริมให้มีการทำลายป่าทางอ้อม⁵

1.2 ยุคการสร้างเหมืองฝาย

หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบบประชาธิปไตย ในปี พ.ศ. 2475 การมีรัฐบาลและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเป็นนักการเมืองท้องถิ่นได้เข้ามาบริหารประเทศ ได้มีโอกาสเข้ามาเสนอปัญหาความเดือดร้อนของราษฎร ในแต่ละท้องถิ่นและประเทศชาติร่วมกัน และในกลุ่มสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในภาคอีสานได้เรียกร้องให้มีการพัฒนาแหล่งน้ำในเขตจังหวัดของตน เพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับอุทกภัย และการขาดแคลนน้ำซึ่งเป็นปัญหาของคนในภาคอีสานมาโดยตลอด โดยเฉพาะอุทกภัยในลำน้ำชีในท้องที่จังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด และอุบลราชธานีซึ่งยาวนานถึง 5 ปี ติดต่อกัน (พ.ศ. 2476 -

2480) และ บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงบริเวณจังหวัดหนองคาย (ในปี พ.ศ. 2460 2472 2476 และ 2481) จนกระทั่งรัฐบาลสมัยนั้นโดยการนำของ พระยาพหลพลพยุหเสนา ตกลงให้มีการพัฒนาแหล่งน้ำในภาคอีสานในปี พ.ศ. 2482 โดยมีพื้นที่ในโครงการชลประทานระยะแรก 8 แห่ง คือ

1. โครงการลำตะคองและทุ่งสัมฤทธิ์ (จังหวัดนครราชสีมา)
2. โครงการห้วยเสนง (จังหวัดสุรินทร์)
3. โครงการห้วยหลวง (จังหวัดอุดรธานี)
4. โครงการห้วยน้ำหมาน (จังหวัดเลย)
5. โครงการลุ่มน้ำโขง (จังหวัดหนองคาย)
6. โครงการบ้านตูม บ้านดัว (จังหวัดมหาสารคาม)
7. โครงการทุ่งแสลงบาดาล (จังหวัดร้อยเอ็ด)

โดยโครงการลำดับที่ 1 – 4 เป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดหาน้ำเพื่อช่วยเหลือพื้นที่เพาะปลูกของราษฎร โดยจัดทำในลักษณะของเหมืองฝาย ซึ่งใช้ควบคุมและบังคับส่งน้ำให้เหมาะสม แก่การเพาะปลูกทั้งในช่วงขาดน้ำและช่วงน้ำมากเกินความต้องการ ส่วนโครงการในลำดับที่ 5 – 7 เป็นโครงการที่ช่วยบรรเทาอุทกภัยแบบคันดินริมแม่น้ำสายใหญ่ จากการประเมินผลการศึกษาพบว่าการพัฒนาแหล่งน้ำในระยะนี้ไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองเป็นตัวบีบบังคับให้มีการสร้างเหมืองฝายอย่างรีบเร่ง โดยปราศจากข้อมูลและสถิติอย่างเพียงพอ และนอกจากนี้ภูมิประเทศของภาคอีสานยังไม่เหมาะแก่การสร้างระบบชลประทานแบบนี้⁵

1.3 ยุคการสร้างอ่างเก็บน้ำ

จากการดำเนินการโครงการเหมืองฝายเพื่อบรรเทาสาธารณภัย และจัดสรรน้ำเพื่อการเพาะปลูกในระยะแรกมีความบกพร่อง ทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาและอำนวยความสะดวกในการเพาะปลูกได้อย่างเต็มที่ กล่าวคือเหมืองฝายที่สร้างเสร็จแล้วมีน้ำในปริมาณที่เพียงพอ ที่จะทอดน้ำเข้าชลประทานเพื่อส่งน้ำไปยังพื้นที่ในการเพาะปลูกในฤดูแล้ง ส่วนโครงการบรรเทาสาธารณภัยก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างเด็ดขาดเพราะมีการสร้างพังกั้นน้ำเพียงบางส่วนเท่านั้น ดังนั้นนายกรัฐมนตรีสมัยนั้นคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ให้กรมชลประทานไปศึกษาถึงความเป็นไปได้และการจัดการชลประทานที่เหมาะสมกับภาคอีสาน กรมชลประทานได้มีการสำรวจและได้พิจารณาและพบว่า การจัดการชลประทานแบบกักเก็บน้ำไว้ได้แล้วจึงจัดแบ่งมาใช้ประโยชน์ในเวลาที่เหมาะสม คือ **การสร้างอ่างเก็บน้ำ (Tank irrigation)** นับว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุด และเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศในภาคอีสาน ซึ่งความเห็นดังกล่าวได้ตรงกับ การสำรวจของ FAO ที่เข้ามาช่วยในการสำรวจพื้นที่และแก้ไขปัญหาในภาคอีสาน ดังนั้นรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงได้ลงมติเห็นชอบในปี พ.ศ. 2492 และได้ดำเนินการ

อย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2494 แต่สิ่งกระตุ้นที่ทำให้มีการพัฒนาแหล่งน้ำอย่างเร่งด่วนคือ ปัญหาทางการเมืองที่เกิดจากพรรคคอมมิวนิสต์ที่ทำให้รัฐบาลรีบดำเนินการเพราะเห็นว่า การสร้างอ่างเก็บน้ำในภาคอีสานจะช่วยทำให้เศรษฐกิจของประชาชนชาวอีสาน ดีขึ้นในระยะเวลาอันสั้น ซึ่งรัฐบาลนี้จึงได้อนุมัติโครงการอย่างเป็นทางการ โดยการสร้างอ่างเก็บน้ำเหล่านี้เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการเพาะปลูก ใช้อุปโภคและบริโภคในฤดูแล้ง ลดอัตราการไหลของน้ำในแม่น้ำลำธาร ป้องกันการไหลบ่าของน้ำ นอกจากนี้ยังใช้เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เพิ่มขึ้นจากที่มีอยู่เพื่อใช้เป็นอาหารของคนในท้องถิ่น และทำให้อีสานมีอาชีพประมงอีกอาชีพหนึ่ง ลักษณะของอ่างเก็บน้ำที่รัฐสร้างขึ้นจะมีลักษณะเป็นทำนบกั้นดินกั้นระหว่างหุบเขาหรือหุบเนินให้เป็นทะเลสาบย่อย ๆ และมีฝายน้ำล้นประกอบไว้เพื่อให้น้ำฝนที่มีมากเกินไปเป็นครั้งคราวล้นข้ามไปได้ ซึ่งถือเป็นการป้องกันทำนบกั้น ส่วนบริเวณริมน้ำทำนบกั้นทั้งสองด้านจะมีประตูระบายน้ำขนาดเล็กสำหรับจ่ายน้ำไปยังคลองส่งน้ำที่จะนำน้ำไปยังนาหรือไร่

เมื่อพิจารณาจำนวนอ่างเก็บน้ำทั้งหมด และการสร้างอ่างเก็บน้ำในภาคอีสานพบว่าส่วนใหญ่เป็นอ่างเก็บน้ำที่มีขนาดเล็กที่มีขนาดบรรจุตั้งแต่ 5,000,000 ลูกบาศก์เมตรลงมา โดยมีอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กถึง 110 อ่าง คิดเป็น ร้อยละ 92 ของอ่างเก็บน้ำทั้งหมด และเมื่อแบ่งการใช้ประโยชน์ของแหล่งน้ำที่สร้างขึ้นนี้ตามการใช้ประโยชน์จะพบว่า อ่างเก็บน้ำที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการชลประทานมีจำนวน 104 อ่าง และเพื่อการอุปโภคมี 29 อ่าง⁵

เขื่อนและฝายขนาดใหญ่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำชี

เนื่องจากพื้นที่ในลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ในภาคอีสานมีลักษณะเป็นดินทราย เมื่อถึงฤดูแล้งจึงมักประสบปัญหาความแห้งแล้งตามมาเสมอ ดังนั้นในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวกรมชลประทาน กรมพัฒนาส่งเสริมพลังงาน และการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย จึงได้มีการพัฒนาโครงการชลประทานขนาดเล็ก กลาง และโครงการชลประทานขนาดใหญ่เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าขึ้นมาหลายโครงการ และพบว่าในแต่ละโครงการนั้นก็ส่งผลต่อระบบนิเวศ คุณภาพของน้ำ และสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ โดยเฉพาะปลาดังนี้คือ

ฝายโครงการขนาดเล็กซึ่งอยู่ในโครงการโขง ชี มูล ของกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน (พ.พ.)

โครงการโขง ชี มูล เป็นโครงการเพื่อสนับสนุนโครงการน้ำพระทัยจากในหลวงตามแนวพระราชดำริ วัตถุประสงค์เพื่อจัดหาน้ำในพื้นที่ขาดแคลนทั้งในระบบของแม่น้ำชีและแม่น้ำมูล การริเริ่มโครงการนี้เกิดขึ้นในการประชุมคณะรัฐมนตรีภูมิภาคที่จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2532 ซึ่งกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน ได้วางแผนสร้างองค์ประกอบของโครงการคือระบบการนำน้ำจากแม่น้ำโขงจำนวน 2 โครงการ ระบบการผันน้ำจากลำน้ำชี 7

โครงการ (ฝาย) และน้ำสาขาอีก 8 โครงการ (ฝาย) และระบบส่งน้ำจากลำน้ำชีและแม่น้ำมูลไปยังแม่น้ำสาขาอีก 5 โครงการ และรวมถึงระบบกระจายน้ำทุกโครงการด้วย¹

ตารางที่ 30 ลักษณะและชลศาสตร์ของฝายในโครงการโขง ชี มูล ในลุ่มแม่น้ำชี¹

แม่น้ำ	ชื่อฝาย	ความกว้าง	ระดับสันฝาย	หมายเหตุ
ชี	ชนบท	10.0 x 6	162.0	กั้นแม่น้ำชี
	มหาสารคาม	12.0 x 6	148.0	กั้นแม่น้ำชี
	วังยาง	12.5 x 6	137.0	กั้นแม่น้ำชี
	ยโสธร	12.5 x 6	126.0	กั้นแม่น้ำชี
	ธาตุน้อย	12.5 x 8	116.0	กั้นแม่น้ำชี
	กุมภวาปี	12.0 x 5	169.5	กั้นลำเซบก

ลักษณะของฝายจะเป็นฝายคอนกรีตและมีประตูเหล็กเปิด – ปิด ได้พร้อมคันดินกันน้ำ และประตูเหล็กจะมีหลายบานเพื่อกักเก็บและลดระดับน้ำเหนือฝายได้ หากมีระดับสูงมากในช่วงฤดูฝน อย่างไรก็ตามผลจากการสร้างฝายกั้นแม่น้ำสายสำคัญเช่นแม่น้ำชี มูล ทำให้ระดับของน้ำหน้าฝายสูงขึ้นมาก ส่งผลทำให้คุณภาพน้ำโดยเฉพาะค่าออกซิเจนที่ละลายที่จุดกึ่งกลางความลึกในน้ำลดต่ำลงมาก จากการตรวจสอบคุณภาพน้ำโดยกรมควบคุมมลพิษพบว่า การสร้างฝายทั้งหมดเหล่านี้มีผลต่อคุณภาพน้ำโดยเฉพาะค่าออกซิเจนที่ละลายในน้ำและระดับของคลอไรด์ นอกจากนี้การกั้นทางเดินน้ำยังส่งผลให้มีการสะสมของดินตะกอนหน้าเขื่อนและในลำน้ำ ซึ่งดินตะกอนเหล่านี้จะไปทับถมบริเวณที่อยู่ของปลาตามกุด ตามวังปลาต่าง ๆ ทำให้ปลาเหล่านี้ไม่มีที่อยู่อาศัย¹

เขื่อนที่สร้างโดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย

เขื่อนที่สร้างโดยการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ที่สำคัญในลุ่มแม่น้ำชีคือ เขื่อนอุบลรัตน์ หรือที่เรียกชื่อเดิมว่าเขื่อนพองหนีบ ซึ่งเริ่มก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2507 และแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2509 โดยทำการสร้างปิดกั้นลำน้ำพอง ที่อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น ลักษณะของเขื่อนเป็นหินถมแกนดินเหนียว ยาว 885 เมตร สูง 32 เมตร สันเขื่อนกว้าง 6 เมตร ฐานเขื่อนกว้าง 120 เมตร อ่างเก็บน้ำมีความจุ 2236 ล้านลูกบาศก์เมตร² จากการศึกษาของกรมควบคุมมลพิษพบว่าเขื่อนอุบลรัตน์จะมีผลต่อคุณภาพของแม่น้ำพอง เนื่องจากเมื่อเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าโดยใช้น้ำระดับล่างของอ่างเก็บน้ำซึ่งมีปริมาณของออกซิเจนต่ำมาก แล้วระบายลงสู่แม่น้ำ

พองจะมีผลทำให้ระดับของออกซิเจนที่ละลายในน้ำมีระดับต่ำมากจนไม่เพียงพอต่อสัตว์น้ำ ยิ่งมี
กรณีการผลิตไฟฟ้าเสริมระบบ และระบายน้ำออกมาจากระดับออกซิเจนที่ละลายในน้ำก็จะเข้าสู่
ช่วงวิกฤติและเป็นผลให้ปลาตายจำนวนมากบ่อยครั้ง¹

ภาพที่ 231 อ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์เขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าแห่งแรกในภาคอีสาน

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการจัดการระบบน้ำของรัฐต่อปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี

ผลจากการพัฒนาโครงการระบบชลประทานต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้ส่งผลทั้ง
ทางตรงและทางอ้อมต่อชนิดและประชากรปลา โดยทำให้ปลาซึ่งเดิมมีอยู่อย่างชุกชุมได้ลด
จำนวนลงตามลำดับ มีหลาย ๆ ตัวอย่างที่สามารถเป็นเครื่องบ่งชี้เหล่านี้ได้ดี เช่น บ้านหัน
พัฒนา ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ปลูกข้าวเป็นหลัก คนใน
หมู่บ้านนั้นเดิมอาศัยการจับปลาเพื่อนำมาบริโภคจากลำห้วยที่เป็นสาขาเล็กๆของแม่น้ำชี
หนองน้ำขนาดใหญ่ของตำบลและบ่อปลาในที่นา หมู่บ้านนี้มีปลาที่สามารถจับได้และนำมา
บริโภคประจำคือปลาดุก ปลาช่อน และปลาหมอ นั้นสามารถจับได้ทั่วไป ส่วนปลาชนิดอื่น ๆ
เช่น ปลาขบ ปลานาง ปลาเค้า ปลาปิ้ง ปลายอนหลังเขียว ปลาเกา ปลาแขยงธง เป็นต้น จะ
สามารถจับได้จากลำห้วย ปลาเหล่านี้จะเดินทางมาจากแม่น้ำชีในช่วงฤดูวางไข่ (แต่ไม่ขึ้นมาถึง
ที่นา) และเมื่อถึงฤดูน้ำลงปลาเหล่านี้ก็จะเดินทางลงไปยังแม่น้ำชี ชาวประมงก็จะสร้างเครื่องมือ
ดักทางปลาไว้ เช่น ต้อน (เป็นการกั้นทางเดินของปลาโดยใช้ไม้ไผ่สานเป็นแผ่นแล้วกั้นลำห้วย
ทั้งสายเพื่อไม่ให้ปลาเดินทางผ่านไปได้) หรือการลัดปลาโดยใช้ฝายเพื่อกั้นลำห้วยไม่ให้
ปลาผ่านลำห้วยลงสู่แม่น้ำชี ซึ่งเมื่อถึงฤดูน้ำลงนี้ชาวประมงก็จะลงจับปลาเหล่านี้แล้วนำมา
บริโภค แต่ในราวปีพ.ศ. 2520 กรมชลประทานได้ทำการสร้างประตูปิดกั้นลำห้วยเพื่อกักเก็บน้ำ
ไว้ทำนาปรังสำหรับช่วงฤดูหนาวต่อกับฤดูแล้งส่งผลทำให้ปลาเหล่านี้ซึ่งแต่เดิมสามารถเดินทาง
ขึ้นมาวางไข่ได้ตามธรรมชาติได้ลดจำนวนลงเหลือน้อยมากหรือแทบจะไม่สามารถจับได้เลย²³
เช่นเดียวกับในชุมชนบ้านท่าขอนยาง ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำชีทางตอนกลาง ซึ่งแต่เดิมนั้นจับปลาเพื่อการยังชีพเป็นหลัก พบว่า ปัจจุบันชนิดและปริมาณของปลาได้ลดลงกว่าเดิมมาก โดยปลาที่ลดลงมากได้แก่ ปลาซบ ปลาปิ้ง ปลาเผาะ ปลาชีว้าว ปลาหางพรา และปลาแขยงธง เป็นต้น พบว่าปลาที่กล่าวมาเหล่านี้มีการเดินทางขึ้นลงแม่น้ำผ่านหมู่บ้านตามฤดูกาลอยู่ทุกปี และหลังจากการสร้างฝายกั้นแม่น้ำชีทางตอนล่างของหมู่บ้าน (ฝายวังยางในเขตอำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์) ตั้งแต่ปี พ.ศ.2539 เป็นต้นมา พบว่าทำให้ปลาเหล่านี้ลดจำนวนลงมาก ซึ่งตัวบ่งชี้คือชาวประมงสามารถจับปลาเหล่านี้ได้น้อยมากหรือจับได้ 2 - 3 ปี ต่อครั้ง และในปัจจุบันปลาที่กำลังลดลงมากคือ ปลารากกล้วย ซึ่งแต่เดิมหมู่บ้านท่าขอนยางแห่งนี้สามารถจับปลาชนิดนี้ได้เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เนื่องจากระดับของน้ำที่สูงขึ้น จากการปิดฝายในช่วงฤดูแล้งทำให้จับปลาเหล่านี้ไม่ได้²⁶ นอกจากนี้จากการบอกเล่าของนายวิจิต บุญท่ามา¹⁶ ซึ่งเป็นชาวประมงที่จับปลาเพื่อขายในหมู่บ้านท่าขอนยางมากกว่า 15 ปีแล้วเล่าให้ฟังว่า "เมื่อถึงฤดูวางไข่ปลาจากแม่น้ำชีเกือบทุกชนิด จะเดินทางเข้าไปวางไข่ในชีหลวง (ทะเลสาบรูปแอก หรือกุด) ในช่วงน้ำแดง แต่หลังจากที่มีการทำฝายกั้นน้ำระหว่างชีหลวงและแม่น้ำชีเพื่อกั้นไม่ให้น้ำแห้งในฤดูแล้ง แล้วพบว่าถ้าหากปีใดฝนตกไม่มากนักในแม่น้ำชีขึ้นไม่สูงมากจนท่วมฝาย ปลา ก็ไม่สามารถว่ายน้ำเข้าไปวางไข่ในชีหลวงได้ หรือหากเข้าไปได้แต่น้ำเกิดแห้งอย่างรวดเร็วปลาที่อยู่ในชีหลวงก็ออกมาจาก ชีหลวงไม่ได้ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ปลาที่จับได้ลดลง"

นอกจากนี้ที่หมู่บ้านดอนแก้ว ตำบลกุ่มภวาปี อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ซึ่งตั้งหมู่บ้านอยู่บนเนินเกาะกลางหนองหาน พบว่าหลังจากมีการสร้างฝายกั้นลำน้ำปาวบริเวณบ้านปอ อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ในโครงการโขง ชี มูล ซึ่งห่างออกไปจากหมู่บ้านดอนแก้ว ประมาณ 2 - 3 กิโลเมตร พบว่าปลาหลายชนิดที่เคยขึ้นมาวางไข่ในช่วงน้ำแดงยังหนองหาน ได้หายไป ได้แก่ ปลาเพี้ย ปลาโพงหรือปลาบ้า ปลานกเขา ปลาคุณ ปลากุ่ม ปลาหมู ปลานาง ปลาปิ้ง ปลาปึกไก่ ปลาชีเพี้ย และปลายอนหลังเขียวตามลำดับ อย่างไรก็ตามพบว่าเมื่อมีการกั้นฝายกลับพบว่าปลาในกลุ่มปลาขาว และปลาในกลุ่มปลาตะเพียนได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นกว่าเดิม²⁴ เช่นเดียวกับที่เขื่อนอุบลรัตน์ซึ่งเป็นเขื่อนแห่งแรกในภาคอีสานนั้น จากการบอกเล่าของนายหนูคล้าย หนองผือ²⁵ ซึ่งเคยอาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำพองช่วงก่อนการสร้างเขื่อน ได้เล่าให้ฟังว่า "ก่อนมีการปิดเขื่อนในปี พ.ศ. 2509 นั้น ปลาในแม่น้ำพองนั้นมีมากมายและหลังจากปิดเขื่อนแล้วจำนวนปลาในเขื่อนอุบลรัตน์มีเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะปลาในกลุ่มปลาเกล็ดเช่น ปลาสร้อย ปลาอีไทย ปลากระมัง แต่มีปลาบางชนิดลดลง เช่น ปลายอนหลังเขียว ปลาซบ ปลาปิ้ง ปลาเผาะ ปลาแขยงธง เป็นต้น นอกจากนี้กรมประมงได้นำปลาหลายชนิดมาปล่อย เช่น ปลาอีสง นวลจันทร์เทศ ปลาสวาย ปลาตะเพียน ปลากระโห้ ปลานิล และปลาใน เป็นต้น เมื่อปลามีมากจึงเป็นสิ่งดึงดูดให้ผู้คนจากที่ต่าง ๆ เข้ามาตั้งรกราก และยังชีพด้วยการจับปลาขายเป็นจำนวนมากและเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และหลังจากที่กรมประมงย้ายการทำงานออกจาก

เขื่อนไป ปริมาณปลาที่จับได้เริ่มลดลงมาก” โดยปลาที่เริ่มเหลือน้อยลงคือ ปลาชะโด ปลาเค้า ปลานวลจันทร์ ปลาดุกอูย ปลาสลิด และปลาก่า เป็นต้น²⁸

6. การลดลงของป่าบุง ป่าทามในพื้นที่ชุมชนลุ่มแม่น้ำชี

นอกจากปัจจัยที่ทำให้มีการจับปลาเพิ่มขึ้น อันเนื่องมาจากการความต้องการเพิ่มขึ้นตามจำนวนประชากร ผลจากการใช้ปุ๋ยเคมี การเน่าเสียของแม่น้ำ การสร้างเขื่อนหรือฝายกั้นแหล่งน้ำต่าง ๆ แล้ว ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้จำนวนของปลาลดลงคือ อาหาร และแหล่งหลบซ่อนตามธรรมชาติของปลาได้ลดลงเป็นอย่างมาก การลดลงของป่าที่อยู่ริมแม่น้ำชีและแม่น้ำสาขาเนื่องมาจากการจับจองพื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจหรือการตัดไม้เผาถ่าน ซึ่งแต่เดิมนั้นมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ การทำลายป่าไม้เหล่านี้ถือเป็นการทำลายแหล่งที่อยู่ที่พักแม่ปลาจะเดินทางมาวางไข่ เนื่องจากมีปลาบางชนิดที่ต้องอาศัยต้นไม้ ใบไม้ที่น้ำท่วมถึงเกาะไข่ไว้ไม่ให้ลอยไปตามกระแสน้ำ หลังจากผสมพันธุ์ในช่วงฤดูน้ำแดง และเมื่อไข่ที่ได้รับการผสมฟักออกเป็นตัวแล้ว ลูกปลาที่ฟักเรียบร้อยแล้วก็จะเจริญเป็นลูกปลาที่มีขนาดเล็กในช่วงฤดูน้ำขึ้นราวเดือนตุลาคม – พฤศจิกายน ก็จะอาศัยพงไม้ที่มีหนาม หรือไม้ที่หนาแน่นเป็นแหล่งหลบซ่อนจากการถูกล่าโดยปลาขนาดใหญ่ นอกจากนี้ใบของพืชบางชนิดเช่น ใบนอด จะเป็นอาหารของปลาที่กำลังเจริญเหล่านี้¹⁷ โดยจะสังเกตได้จากป่าทามในช่วงฤดูน้ำลงนั้นต้นไม้ที่ปลาสามารถกินใบเป็นอาหารได้นั้น จะไม่มีใบเหลืออยู่เลยทั้งที่พืชเหล่านี้ทนต่อการถูกน้ำท่วมได้ดี นอกจากใบของพืชเหล่านี้แล้ว ผลของไม้ในป่าทามบางชนิดยังเป็นอาหารตามธรรมชาติของปลาหลายชนิด ซึ่งชาวประมงเองหลังจากผ่านการสังเกตและบอกเล่าของผู้รู้ ก็ได้มีการประยุกต์นำเอาผลไม้สุกของพืชเหล่านี้ ซึ่งจะสุกเต็มที่ในช่วงเดือนตุลาคม – พฤศจิกายน พร้อมกันทั้งป่า และร่วงหล่นลงสู่น้ำกลายเป็นอาหารของปลานั้นมาเป็นเหยื่อสำหรับการปักเบ็ด ซึ่งก็สามารถจับปลาที่ต้องการเหล่านี้ได้เป็นอย่างดีนายทองสุข ภูธา¹⁷ เล่าให้ฟังว่า “มีพืชหลายชนิดที่เป็นอาหารของปลาซึ่งเดิมมีมากในป่าทามริมแม่น้ำและกุดต่าง ๆ เมื่อถึงฤดูน้ำขึ้นราวเดือนตุลาคม – พฤศจิกายน น้ำก็จะท่วมป่าทามเหล่านี้ และช่วงเวลาดังกล่าวจะมีลูกไม้ของต้นต่าง ๆ เหล่านี้สุกและหล่นลงมาจากต้นและลอยไปตามน้ำ ก็จะมีปลาชนิดต่าง ๆ เช่น ปลาสวาย ปลาปิ้ง ปลาเผาะ ปลายอน จะมารอกินลูกไม้เหล่านั้นอยู่ใต้ต้นไม้ ปลาเหล่านี้จะมีลักษณะพิเศษคือจะจำเพาะเลือกกินเฉพาะต้น แม้ว่าจะมีลูกไม้หลาย ๆ ชนิดอยู่บริเวณเดียวกันก็ตาม ปัจจุบันป่าทามลดลงมากเนื่องจากการจับจองและถางป่าออกไป เพื่อเตรียมเป็นที่เพาะปลูกปอ ทำให้อาหารของปลาเหล่านี้ลดลง ซึ่งการที่ต้นไม้ที่มีลูกเป็นอาหารปลาลดลงก็พบว่าปลากลุ่มที่มากินมากไม้เหล่านี้ลดลงด้วย”

นอกจากนี้ปรากฏการณ์การเกิดไฟไหม้ป่าโคร ซึ่งเป็นป่าไม้ที่มีอยู่ทั่วไปในหนองหาน (ปัจจุบันไม่มีแล้ว) อำเภอกุมภวาปี ในช่วงแรก ๆ ของการตั้งหมู่บ้านก็ส่งผลทำให้จำนวนและ

ชนิดของปลาบางชนิดได้หายไปเช่นเดียวกัน เช่น ปลาพง (ปลาบ้า) ปลาปิ้ง ปลาโจก ปลาอีร้า ปลาตองกราย ปลานาง ปลากุ่ม และปลานกเขา เป็นต้น²⁴

ภาพที่ 232 ป่าที่ปกคลุมลำห้วยซึ่งเป็นทั้งแหล่งอาหารและที่หลบซ่อนของปลาตามธรรมชาติ

ภาพที่ 233 ป่าที่เริ่มถูกบุกรุกเพื่อจับจองที่ดินและพื้นที่ทำการเกษตร

ภาพที่ 234 พื้นที่ป่าทามที่ถูกถางออกสำหรับทำไร่

ภาพที่ 235 พื้นที่ป่าทามที่จับจองและถูกใช้ปลูกพืชเศรษฐกิจ

ภาพที่ 236 ต้นไม้ในป่าทามที่น้ำท่วมในช่วงฤดูน้ำลงซึ่งเป็นแหล่งหลบซ่อนและแหล่งอาหารของปลาชนิดต่าง ๆ ซึ่งกำลังจะหมดไปในไม่ช้า¹⁷

ตารางที่ 31 ตัวอย่างชนิดของใบไม้และลูกไม้ที่เป็นอาหารของปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำ¹⁷

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นบ้าน	ชนิดของปลาที่กินพืชชนิดนี้
1. ไม่สามารถระบุได้	ต้นก้างปลา	เป็นต้นไม้ที่ปลาชวยเสาะ ปลาบ้า ปลาปิ้ง ปลาคุณ กิน โดยผลจะสุกที่มีขนาดเท่ากับนิ้วหัวแม่มือ ในช่วงเดือนสิงหาคม – ตุลาคม แต่ไม่กินใบ ผลที่ตกลงมาจะลอยน้ำและปลาจะว่ายเข้ามากินผลสุกเหล่านี้ ชาวประมงจะนำผลก้างปลามาปักเบ็ดเพื่อล่อให้ปลามากินเหยื่อ

ตารางที่ 31 ตัวอย่างชนิดของใบไม้และลูกไม้ที่เป็นอาหารของปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี¹⁷ (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นบ้าน	ชนิดของปลาที่กินพืชชนิดนี้
2. <i>Hydnocarpus anthelminthicus</i> Pierre ex Laness	หมากกระเบา	ปลาจะกินผลสุก ลูกกระเบาเมื่อสุก งอมในฤดูน้ำหลาก ผลของต้นไม้ ชนิดนี้จะหล่นลงพื้นน้ำ เปลือกจะผุ ออกแต่ยังลอยน้ำ ชาวประมงจะใช้ มือแกะผลออกให้เป็นส่วน ๆ เหลือ ไว้ 1 – 2 เมล็ด จากนั้นใช้เบ็ดเกาะ และล่อปลา
3. วงศ์ Annonaceae	หมากล้วยน้อย	ลักษณะมีผลเป็นพวงคล้ายดอก ลำตวน มีขนาดเท่าปลายนิ้วก้อย เมื่อสุกผลมีรสหวานคนกินได้เมื่อ หล่นลงน้ำแล้วปลาก็จะเข้ามากิน ได้แก่ ปลาชวย ปลาปิ้ง ปลาอุณ โดยชาวประมงจะนำผลทั้งลูกไปปัก เบ็ด โดยใช้เบ็ดราว
4. <i>Nauclea orientalis</i> (L.) L.	หมากก้านเหลือง	ปลากินผลสุกซึ่งขนาดของหมาก ก้านเหลืองเมื่อสุกจะมีขนาดเท่ากับ หัวแม่มือหรือเท่า เป็นไม้ยืนต้นสูง ใบหนาพบว่าถึงแม้ปลาจะกินผล ของไม้ชนิดนี้แต่ก็จะมีต้นที่ปลา เหล่านี้จะเลือกกินเฉพาะบางต้นเท่า นั้น เมื่อผลของต้นไม้ชนิดนี้สุกจะ หล่นลงสู่พื้นดินในช่วงน้ำขึ้น สังเกต ได้ว่าปลากินผลไม้ชนิดนี้โดยจะพบ ปลามาว่ายวนอยู่ตามโคนต้นไม้ ชนิดนี้ ปลาที่กินได้แก่ ปลาชวย ปลาเสาะ ปลาบ้า ปลาปิ้ง ปลาอุณ แต่ก่อนมีอยู่เป็นจำนวนมาก และมี ลักษณะตรงและสวยงามเหมาะแก่ การนำมาใช้ประโยชน์สามารถนำมา

ตารางที่ 31 ตัวอย่างชนิดของใบไม้และลูกไม้ที่เป็นอาหารของปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี¹⁷ (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นบ้าน	ชนิดของปลาที่กินพืชชนิดนี้
		แปรรูปเป็นไม้ทำบ้านเรือนได้ ชาวประมงสามารถนำมาปักเบ็ดได้โดยจะใช้ในช่วง สิงหาคม – ตุลาคม โดยเฉพาะปลาเหล่านี้จะกินเฉพาะช่วงนี้เท่านั้น การที่ปลาชอบกินคือมีรสหวานเล็กน้อย เมื่อตกลงมาจะลอยน้ำ หลังจากถูกกระแสน้ำพัดพาไปจะพบว่า มีปลาวายทวนขึ้นมากินต้นไม้นี้
5. <i>Crateva magna</i> (Lour.) DC.	หมากกุ่ม	ลักษณะผลของต้นไม้นี้มีลักษณะคล้ายกับหมากไข่แซ่ แต่ผลใหญ่กว่ามากโดยจะมีขนาดเท่ากับไข่เป็ดห่าน เมื่อสุกปลาน้ำขนาดใหญ่จึงจะกินได้โดยจะกินทั้งผล นั้นแสดงว่าปลาต้องมีขนาดใหญ่
6. <i>Maclura cochinchensis</i> (Lour.) Corner	หมากเข	จะสุกในฤดูน้ำหลากผลมีขนาดใหญ่เท่ากับไข่ไก่ รสชาติเปรี้ยวอมหวาน เมื่อตกลงน้ำจะลอยไปแล้วปลาก็จะมากินได้แก่ ปลาชวยเสาะ ปลาบ้า ปลาปิ้ง ปลาคุณ เป็นต้น การที่ทราบว่าผลสุกของไม้นี้เป็นเหยื่อปลาก็คือ มีเบ็ดราวเส้นหนึ่งที่ไม่มีเหยื่อแต่มีหมากไม้นี้ลอยมาติดกับเบ็ด และวันต่อมาปลาก็มากินเบ็ดทั้ง ๆ ที่ไม่มีเหยื่อดังนั้นจึงสันนิษฐานได้ว่าผลของหมากเขนี้ปลาชอบกิน

ตารางที่ 31 ตัวอย่างชนิดของใบไม้และลูกไม้ที่เป็นอาหารของปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี¹⁷ (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นบ้าน	ชนิดของปลาที่กินพืชชนิดนี้
7. ไม่สามารถระบุได้	หมากไข่แซ้	เป็นไม้ผลที่ปลาบ้าชอบกินโดยคนโบราณบอกมาแต่เป็นผลไม้ที่กินแล้วเป็นพิษ โดยจะสังเกตได้ง่ายคือที่ไหนที่พบปลาชนิดนี้จะดินแรงมาก ก็จะเอาเบ็ดไปปักแล้วเอาหมากไข่แซ้เป็นเหยื่อล่อ
8. <i>Flacourtia indica</i> (Burm. f.) Merr	หมากเต็น	มีลักษณะคล้ายหมากกล้วยน้อยผลสุกมีรสหวานคนสามารถกินได้ เมื่อสุกผลจะตกลงน้ำปลาก็จะมากินเช่นเดียวกับหมากกล้วยน้อย
9. <i>Antidesma ghaesembilla</i> Gaerthn.	หมากเเม่า	เป็นผลไม้ที่พบตามป่าทามโดยส่วนใหญ่จะไม่นิยมนำมาทำเป็นเหยื่อเบ็ด เพราะมีผลขนาดเล็กอย่างไรก็ตาม เมื่อเปิดฝาท้องของปลาพวกปลายอนจะพบผลชนิดนี้ในท้องปลา
10. <i>Artabotrys spinosus</i> Miq.	หมากหนามปู	เป็นต้นไม้ที่มีผลขนาดเท่าหัวแม่มือเมื่อสุกผลสุกจะหล่น และปลาก็จะเข้ามากิน หนามปูจะมี 3 อย่าง คือ ผลยาวและผลสั้นป้อม แต่ส่วนใหญ่ปลาจะกินผลที่มีลักษณะสั้นป้อมเท่านั้นเนื่องจากมีกลิ่นหอม ปลาที่กินได้แก่ปลาชวยเสาะ ปลาบ้า ปลาปิ้ง ปลาคุณ

ตารางที่ 31 ตัวอย่างชนิดของใบไม้และลูกไม้ที่เป็นอาหารของปลาในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี¹⁷ (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นบ้าน	ชนิดของปลาที่กินพืชชนิดนี้
11. วงศ์ Annonaceae	หมากห้าอี่ปู	เป็นไม้ผลที่มีลักษณะคล้ายหมาก ก้านเหลืองคือ เลือกต้นที่จะกิน การจะจับปลาถ้ารู้ว่าปลาไปกิน ก็จะไปพบว่ามีปลามาชุมนุมอยู่บริเวณนั้น เมื่อปลามากินพรวนปลาก็จะไปเลือกเก็บเฉพาะต้นที่ปลากินแล้วนำมาปักเบ็ด หรือจะปลิดผลที่สุกออกมาแล้วนำไปปักเบ็ดบริเวณอื่นที่พบว่ามีปลาดินให้เห็นและปลาเหล่านั้นจะอยู่เฉพาะที่ ไม่อพยพไปแหล่งอื่น
12. <i>Ficus heterophylla</i> L. f./hirta Vahl	ใบนอด	เป็นต้นไม้ที่ปลาในกลุ่มปลาตะเพียน ปลาแปบชอบกิน กินทั้งใบและผลที่สุก เมื่อน้ำขึ้นถึงไหนใบไม้ชนิดนี้จะถูกกินถึงตรงนั้น เมื่อจะจับปลาเหล่านี้ชาวประมงสามารถทำได้ โดยตัดต้นนอดมาพันกันจนมีลักษณะคล้ายกระบอง แล้วมัดให้แน่นจากนั้นหย่อนลงในน้ำเมื่อปลามากินก็จะกินใบข้างนอกจนหมด จากนั้นก็จะวนเวียนอยู่รอบท่อนอดที่หย่อนไว้ จากนั้นก็จะเอาใบนอดปักเบ็ดแล้วหย่อนลงไปปลาก็จะขึ้นมากินเบ็ด

ภาพที่ 237 ชาวประมงกำลังจำแนกชนิดของต้นไม้ที่ปลากินเป็นอาหาร

ภาพที่ 238 “หมากก้านเหลือง” เป็นลูกไม้ที่ ปลาชวย ปลาบ้า ปลาบั้ง ปลาคุณ ชอบกิน

ภาพที่ 239 “หมากเฒ่า” เป็นลูกไม้ที่ ปลายอน ชอบกิน

ภาพที่ 240 "หมากไข่แค้" เป็นลูกไม้ที่ปลาบ้าหรือปลาโพงชอบกิน

ภาพที่ 241 "หมากกระเบา" เป็นลูกไม้ที่ ปลาชวย ปลาปิ้ง ปลาขบ ชอบกิน

ภาพที่ 242 "หมากเต็น" เป็นลูกไม้ที่ปลาชวย ปลาบ้า ปลาปิ้ง ปลาตุณ ชอบกิน

ภาพที่ 243 "หมากหนามปู" เป็นลูกไม้ที่ปลาชวยเสาะ ปลาบ้า ปลาปิ้ง ปลาคุณ ชอบกิน

ภาพที่ 244 "หมากห่าอีปู" เป็นลูกไม้ที่ ปลาชวย ปลาบ้า ปลาปิ้ง ปลาคุณ ชอบกิน

ภาพที่ 245 "หมากกล้วยน้อย" เป็นลูกไม้ที่ ปลาชวย ปลาบ้า ปลาปิ้ง ปลาคุณ ชอบกิน

ภาพที่ 246 “ต้นหมากหุน” เป็นลูกไม้ที่ ปลาชวย ปลาบ้า ปลาปิ้ง ปลาคุณ ชอบกิน

ภาพที่ 247 “ต้นก้างปลา” ผลของมัน ปลาชวยเสาะ ปลาบ้า ปลาปิ้ง ปลาคุณ ชอบกิน

ภาพที่ 248 “หมากเข” เป็นผลที่ ปลาชวยเสาะ ปลาบ้า ปลาปิ้ง ปลาคุณ ชอบกิน

ภาพที่ 249 "หมากกุ่ม" เป็นผลที่ปลาชวย ปลาปิ้ง ปลาคุณ ชอบกิน

ภาพที่ 250 "ใบนอด" เป็นใบไม้ที่ปลาในกลุ่มปลาตะเพียน ชิว สร้อย ชอบกิน

7. การจัดการบริหารการประมงโดยองค์กรของรัฐ

ในอดีตกิจการประมงของประเทศไทย มักจะเป็นการจับสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำลำคลอง และแหล่งน้ำสาธารณะประโยชน์เป็นหลัก ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำที่เคยมีอยู่อย่างชุกชุมลดปริมาณลงไปอย่างมาก ความคิดในการบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำและการจัดการประมงจึงเกิดขึ้นในรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการว่าจ้างชาวต่างประเทศเข้ามาเพื่อให้คำแนะนำและดำเนินการจัดการและบริหารงานประมงของประเทศขึ้น โดยเน้นหนักในการเพาะพันธุ์และบำรุงพันธุ์สัตว์น้ำไม่ให้ลดน้อยถอยลง ที่ปรึกษาแผนกสัตว์น้ำของรัฐบาลสมัยนั้นได้แก่ ดร.ฮิว แม็คคอมิค สมิท ซึ่งเป็นชาวอเมริกัน และดร. สมิท ได้ใช้เวลาในการศึกษาและสำรวจพันธุ์สัตว์น้ำเป็นเวลา 2 ปี และมีรายงานการสำรวจพันธุ์สัตว์น้ำของประเทศสยามขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. 2468 เมื่อรัฐบาลสยามพิจารณาแล้วเห็นสมควร ตั้งกรมรักษาสัตว์น้ำขึ้นในวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2469 เพื่อทำหน้าที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ บำรุงรักษาสัตว์น้ำ แต่การประมงในช่วงเวลาดังกล่าวยังคงสภาพเดิมอยู่ คือจับสัตว์น้ำเป็นหลัก เนื่องจากขาดบุคลากร และการ

คมนาคมเป็นไปด้วยความยากลำบาก และประเด็นสำคัญคือราษฎรยังไม่เห็นความสำคัญของการเพาะเลี้ยงปลารุงพันธุ์ เนื่องจากมีความสะดวกและง่ายในการจับปลาในช่วงเวลาดังกล่าว และความชุกชุมของปลามีอยู่เป็นจำนวนมาก ต่อมาสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรมพระบรมราชชนก จึงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนให้กระทรวงเกษตรธิการ จัดส่งข้าราชการไปศึกษาวิชาการเพาะเลี้ยงปลาในต่างประเทศ 2 คน เพื่อให้กลับมาพัฒนางานทางด้านการประมงของประเทศ อันจะทำให้การประมงของประเทศแพร่หลายมากขึ้น การประมงของประเทศตั้งแต่ช่วงก่อตั้งกองรักษาสัตว์น้ำในปี พ.ศ. 2469 – 2495 รวมระยะเวลา 26 ปี มีการพัฒนาค่อนข้างช้า แต่หลังจากปี พ.ศ. 2495 เป็นต้นมาจึงเริ่มมีการเผยแพร่ความรู้ในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำให้แก่ราษฎรที่สนใจทำการเพาะเลี้ยง โดยปลาที่ส่งเสริมในระยะแรกคือปลาหมอเทศและปลาจีนชนิดต่าง ๆ ที่รัฐซื้อมาจากฮ่องกงและพันธุ์ปลาที่รวบรวมได้จากแหล่งน้ำต่าง ๆ³

การจัดการทรัพยากรประมงโดยรัฐในกลุ่มแม่น้ำชี

รัฐได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการเกี่ยวกับการประมง ในชุมชนลุ่มแม่น้ำชีตั้งแต่ พ.ศ. 2496 โดยกรมรักษาพันธุ์สัตว์น้ำได้จัดให้มีการตั้งสถานีประมงน้ำจืดในจังหวัดต่าง ๆ ในลุ่มแม่น้ำชี ซึ่งมีหลายแห่งกระจายทั่วไป โดยเริ่มก่อตั้งครั้งแรกในปี พ.ศ. 2496 ในจังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดขอนแก่น และในปีต่อมาคือปี พ.ศ. 2497 ได้ตั้งสถานีประมงขึ้นในจังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดอุดรธานีตามลำดับ โดยในระยะแรกนั้นภาระกิจหลักของสถานีประมงแต่ละแห่งนั้นคือ การเพาะพันธุ์และการดูแลทรัพยากรสัตว์น้ำแหล่งน้ำในจังหวัดต่าง ๆ โดยชนิดพันธุ์ปลาเริ่มแรกที่มีการเพาะเลี้ยงและมีการแจกจ่ายแก่ประชาชนโดยทั่วไปคือ ปลาหมอเทศ ปลาไน และปลาสลิด เป็นต้น¹⁰

ภาพที่ 251 บ่อปลาในที่นาที่ขุดไว้สำหรับซื้อพันธุ์ปลามาปล่อยเพื่อเป็นอาหารในช่วงฤดูแล้งและเทศกาลงานบุญต่างๆ

ภาพที่ 252 บ่อปลาสาธารณะของหมู่บ้านที่ขุดไว้แล้วเจ้าหน้าที่ประมงจะนำปลามาปล่อยให้ชาวบ้านดูแล

ภาพที่ 253 หนองน้ำสาธารณะของตำบลที่ทุกคนสามารถมาจับปลาและใช้ประโยชน์ได้ โดยเจ้าหน้าที่ประมงจะนำพันธุ์ปลามาปล่อยเป็นประจำทุกปีและหน้าเทศกาลงานบุญต่างๆ

จากสารอวยพรปีใหม่ของ นายปรีดา กรรณสูตร⁶ อธิบดีกรมประมงในปี พ.ศ. 2505 ถึงการพัฒนาการประมงในภาคอีสานใจความตอนหนึ่งว่า “กรมประมงมีนโยบายในการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนปลาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงได้มีการจัดตั้งมีการตั้งสถานีประมงในจังหวัดสกลนคร อุตรธานี ขอนแก่น มหาสารคาม อุบลราชธานี นครราชสีมา และกำลังจะสร้างขึ้นใหม่ที่จังหวัดสุรินทร์ อีกแห่งหนึ่งนั้นมีความมุ่งหมายคือ

1. ผลิตพันธุ์ปลาชนิดต่าง ๆ ที่เหมาะสมแก่การเพาะเลี้ยงในบ่อ และในนาแจกจ่ายแก่ราษฎรโดยทั่วไปเพื่อนำไปเพาะเลี้ยงเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว เป็นการเพิ่มพูนอาหารโปรตีนที่ราษฎรขาดแคลน

2. สํารวจลุ่มน้ำและหนองน้ำที่ต้นเขินซึ่งผลิตปลาได้น้อย โดยดําเนินการบูรณะเพื่อเก็บกักน้ำในการเลี้ยงปลา
3. สํารวจชีวประวัติของปลาบางชนิดในลำน้ำเพื่อประโยชน์ทางการ
4. บํารุงพันธุ์ปลาในหนองบึง และแหล่งน้ำต่าง ๆ โดยนำพันธุ์ปลาชนิดต่าง ๆ ที่เหมาะสมไปปล่อยให้เติบโต และแพร่พันธุ์ให้ราษฎรมีการจับปลาอย่างมีระบบระเบียบแบบแผนตามที่ทางราชการกำหนด”

นับแต่นั้นมากิจการประมงที่ได้ดําเนินการโดยรัฐได้ดําเนินการมาโดยลำดับ และมีบทบาทต่อการประมงของคนในลุ่มแม่น้ำชีเป็นอย่างมาก งานที่สำคัญคือการผลิตพันธุ์สัตว์น้ำจืดซึ่งทำหน้าที่ในการเพาะพันธุ์ปลาชนิดต่าง ๆ แล้วปล่อยลงสู่แหล่งน้ำ รวมทั้งสนับสนุนพันธุ์ปลาแก่เกษตรกร หน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อนำไปปล่อยยังแหล่งน้ำสาธารณะในหมู่บ้านต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการอบรมเทคนิคการเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืดเพื่อให้ คนในชุมชนต่าง ๆ สามารถเพาะพันธุ์ปลาให้เพียงพอต่อความต้องการ เพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องเกี่ยวกับพันธุ์ปลา เรียกโครงการนี้ว่า **โครงการบํารุงพันธุ์ปลาแบบประชาอาสา** และงานที่สำคัญอีกประการของกรมประมงในการพัฒนาชุมชนคือ **งานประมงหมู่บ้าน** ซึ่งเริ่มตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 – 7 (พ.ศ. 2525 - 2539) ซึ่งโครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้แหล่งน้ำเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา การเกษตรแบบผสมผสาน เมื่อแหล่งน้ำได้รับการปรับปรุงให้มีความเหมาะสมในการให้ผลผลิตประมงแล้ว จึงจัดตั้งองค์กรที่มีความเข้มแข็งขึ้นบริหารจัดการแหล่งน้ำ โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ติดตามและส่งเสริมให้คำแนะนำให้สามารถดําเนินการได้อย่างต่อเนื่อง⁷ นอกจากนี้ยังรวมโครงการอื่นที่เกี่ยวข้องเช่น โครงการนำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวพระราชดำริ เป็นต้น⁸

ผลของการจัดการประมงโดยรัฐต่อชนิดพันธุ์ปลาและชาวประมงในชุมชนลุ่มแม่น้ำชี

เมื่อรัฐเข้ามามีบทบาทในการจัดการประมงในภาคอีสานและชุมชนลุ่มแม่น้ำชี ยังผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านโดยเฉพาะชุมชนที่ปลูกข้าวเป็นหลักได้เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งแต่เดิมนั้นมักขาดแคลนปลาในช่วงฤดูแล้ง แต่หลังจากที่มีการส่งเสริมให้มีการขุดบ่อเลี้ยงปลาในที่นา การเลี้ยงปลาในนาข้าวแล้วก็ทำให้ชาวบ้านเหล่านี้มีปลาในครัวเรือนของตนเอง และลดการออกไปจับปลาในแหล่งน้ำสาธารณะเช่น ลำห้วย หนอง คลอง หรือ บึงลง เพราะเมื่อถึงช่วงฤดูแล้งแล้วก็จะไปจับปลาในบ่อปลาที่ปล่อยเลี้ยงแทน นอกจากนี้ในแหล่งน้ำสาธารณะก็มีการปล่อยปลามา

โดยลำดับ ทำให้ชาวบ้านสามารถมาจับปลาเอาไปบริโภคได้ นายบุญมี รักษาภักดี²³ เล่าให้ฟังว่า “ประมงเริ่มนำปลามาปล่อยในแหล่งน้ำสาธารณะเช่น หนองท่ม หนองขอนแก่น มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 โดยปลาที่นำมาปล่อยครั้งแรกเป็นปลาหมอเทศ จากนั้นจึงเริ่มนำมาปล่อยจริงจังในปี พ.ศ. 2505 – 2506 และช่วงนี้เป็นช่วงที่ทุกคนในหมู่บ้านเริ่มขุดบ่อเลี้ยงปลาและปลาชนิดแรกที่นำมาปล่อยคือปลาไน และในปี พ.ศ. 2517 – 2518 เริ่มมีการปล่อยปลาเลี้ยงในนาข้าว โดยครั้งแรกประมงจะนำเอาพันธุ์ปลามาแจก พันธุ์ปลาที่ได้รับและเอามาปล่อยในนาข้าวคือ ปลาตะเพียน ปลานิล ปลาไน ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 มีการสนับสนุนให้ขุดบ่อเลี้ยงปลาใน หมู่บ้าน โดยจะเสียค่าขุดบ่อ ๆ ละ 4500 บาท โดยการสนับสนุนของ ธกส. (แต่เดิมใช้วิธีลงแขก ขุดเองหรือจ้างแรงงานขุด) จนทำให้แทบทุกครัวเรือนในหมู่บ้านมีบ่อปลาของตนเองแล้วในปัจจุบัน” อย่างไรก็ตามจากผลที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้ ส่งผลกระทบไปถึงชาวประมงในชุมชนที่อาศัยการจับปลาเป็นหลัก โดยเฉพาะชาวประมงที่จับปลาเป็นอาชีพเนื่องจากเดิมเคยออกไปจับปลา จากนั้นก็จะนำปลาไปขายหรือแลกข้าวยังหมู่บ้านที่ปลูกข้าวและขาดแคลนปลา แต่ปรากฏว่าเมื่อชาวบ้านในท้องถิ่นที่ปลูกข้าวมีปลาสำหรับบริโภคเองแล้ว ก็ลดการซื้อหรือแลกข้าวกับชาวประมงลง ดังที่ นายบุญ ผาสายทอง²² ซึ่งเคยเป็นพ่อค้าทางเรือของบ้านท่าศาลาเล่าให้ฟังว่า “แต่ก่อนได้มีการนำเอาปลาแดง ลงเรือไปขายไปแลกข้าวยังพื้นที่นาโคก ปรากฏว่าชาวบ้านมาซื้อปลาแดงกินดี แต่พอมีการเลี้ยงปลาของตนเองแล้วปรากฏว่าไม่มีคนซื้อปลาแดงที่นำไปขายจึงเลิกทำการค้าแบบนี้” ซึ่งจากเหตุการณ์ดังกล่าวถือเป็นปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในลุ่มแม่น้ำชีที่เกี่ยวข้องกับปลาในอีกมิติหนึ่ง

ตารางที่ 32 ชนิดปลาน้ำจืดต่างถิ่นบางชนิดที่พบในแหล่งน้ำธรรมชาติของประเทศไทย⁴

ชนิดพันธุ์	ปีนำเข้า	นำมาจาก	แหล่งกำเนิด
ปลาไน	พ.ศ. 2455	ประเทศจีน	ประเทศจีน
ปลาเงา	พ.ศ. 2465	ประเทศจีน	ประเทศจีน
ปลาลิ้น	พ.ศ. 2475	ประเทศจีน	ประเทศจีน
ปลาซ่ง	พ.ศ. 2465	ประเทศจีน	ประเทศจีน
ปลาอีสกเทศ	พ.ศ. 2511	อินเดีย	Ganges basin
ปลานวลจันทร์เทศ	พ.ศ. 2523	บังคลาเทศ	Ganges basin
ปลาตุกรัสเซีย	พ.ศ. 2528	ประเทศลาว	แอฟริกา
ปลาหมอเทศ	พ.ศ. 2491	มาเลเซีย	แอฟริกา
ปลานิล	พ.ศ. 2508	ญี่ปุ่น	แม่น้ำไนล์

สำหรับพันธุ์ปลาที่ใช้แจกจ่ายจำหน่ายและส่งเสริมให้มีการเลี้ยงในชุมชนต่าง ๆ นั้น ส่วนใหญ่เป็น ปลาที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ ด้วยเหตุผลคือปลาเหล่านี้โตเร็วและให้ผลผลิตสูง ในระยะเวลาอันสั้น และขยายพันธุ์ได้อย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตามผลจากการนำเข้ามาของปลา ต่างถิ่นเพื่อนำมาขยายและแจกจ่ายแก่ชาวบ้าน ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ได้น้ำของปลา เป็นอย่างมากดังปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเขื่อนอุบลรัตน์ ซึ่งนาย จรูญ ขามก้อน¹⁹ เล่าให้ฟังว่า “แต่เดิมนั้นปลากาซึ่งเป็นปลาที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในเขื่อน แต่พอเอาปลานิลมาปล่อยปลาสชนิด นี้ได้ลดลงมากจนเหลือประมาณ 10 – 20 เปอร์เซ็นต์จากเดิม และปลาอื่นก็ลดลงด้วยเพราะปลา ชนิดนี้นั้นจะมีอาณาเขตของมัน เมื่อมีปลาสชนิดอื่นเข้ามามันก็จะไล่ปลาอื่นไปหมด” ซึ่งปรากฏ การณ์ดังกล่าวนี้สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนาย บรรลุ ไชยผล²¹ ชาวประมงบ้านท่าขอนยาง ที่เล่าปรากฏการณ์เกี่ยวกับปลานิลให้ฟังว่า “ปลานิลเป็นปลาที่ดีเถียง (หมายถึงชุดหลุมเป็นที่ อาศัย) มีอาณาเขตของมันเอง เมื่อปลาสชนิดอื่นเข้ามามันจะพองครีบแล้วไล่ปลานั้นให้ออกจากถ่ี อดของมัน แม้แต่ปลาสอื่นซึ่งเป็นปลาที่ดุก็ยังไม่ยอมหนีออกไป แล้วในปัจจุบันในแหล่งน้ำต่าง ๆ ไม่ ว่าจะเป็นห้วย หนอง บึงต่าง ๆ ที่มีปลาสชนิดนี้ก็พบว่ามีการแพร่ขยายพันธุ์ของปลาสชนิดนี้อยู่เต็ม ไปหมดอีกไม่นานหากปลานิลแพร่ขยายมาก ๆ ปลาอื่นก็คงไม่มีที่อยู่ หรือแม้แต่ปลาดุกก็เสีย ปลาถูกบีบอยู่ที่บ้านเพาะขาย ปลาเมื่อเข้าไปปล่อยเลี้ยงมันจะกินปลาสชนิดอื่นหมดบ่อเลยที่ เดียว” ซึ่งจากคำบอกเล่าของชาวประมงเหล่านี้ อาจเห็นภาพอีกด้านหนึ่งที่เป็นผลกระทบของ การนำปลาต่างถิ่นเข้ามาส่งเสริมให้มีการเลี้ยงในท้องถิ่นของเรา รวมถึงผลกระทบต่อจำนวน และชนิดของปลาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิม ซึ่งหากปลาเหล่านี้ได้แพร่ขยายออกไปก็เท่ากับเป็นการ ทำลายนิเวศน์และเพิ่มศัตรูทางธรรมชาติของปลาสชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่เดิมเหล่านี้ สุดท้ายก็จะทำ ให้จำนวนของปลาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมลดลงได้เช่นเดียวกัน

ภาพที่ 254 กระชังสำหรับเลี้ยงปลานิลซึ่งแพร่หลายเป็นอย่างมากในลุ่มแม่น้ำชี เป็นตัวอย่างที่ ชาวประมงส่วนใหญ่มีความเห็นตรงกันว่าเข้ามาแย่งที่อาศัยปลาท้องถิ่นเดิม และมี ผลให้ปลาสบางชนิดลดลง

บรรณานุกรม

- ¹กรมควบคุมมลพิษ. มปป. **การจัดการคุณภาพน้ำและจัดทำแผนปฏิบัติการในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.** กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม. (คพ. 02-016 เล่มที่ 3/14).
- ²การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย. ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์. **เขื่อนอุบลรัตน์.** เอกสารโรเนียว
- ³คำรณ โพธิพิทักษ์. มปป. **การวิจัยการประมง.** กรมประมง กระทรวงเกษตร และสหกรณ์. หน้า 3 – 6.
- ⁴ชวลิต วิทยานนท์ จรัสธาดา กรรณสูต และจารุจินต์ นกิตะภักฏ. 2540. **ความหลากหลายของปลาน้ำจืดในประเทศไทย.** สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, กรุงเทพมหานคร. 102 หน้า.
- ⁵ประภาพร แพงพะเนาว์. 2535. **การพัฒนาแหล่งน้ำในภาคอีสาน.** ปรินญาณิพนธ์ ปรินญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. หน้า 57 - 266.
- ⁶ปรีดา กรรณสูต. 2505. **สารอวยพรปีใหม่ของอธิบดีกรมประมง.** วารสารการประมง. 15 (1) : 1-7.
- ⁷ศูนย์พัฒนาประมงน้ำจืดอุบลราชธานี. 2540. **รายงานประจำปี พ.ศ. 2540 ศูนย์พัฒนาประมงน้ำจืดอุบลราชธานี.** กองประมงน้ำจืด กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. หน้า 5.
- ⁸สถานีประมงน้ำจืดจังหวัดร้อยเอ็ด. 2537. **รายงานประจำปี พ.ศ. 2536 – 2537 :** **โครงการบำรุงพันธุ์ปลาแบบประชาราสา.** สถานีประมงน้ำจืดจังหวัดร้อยเอ็ด กองประมงน้ำจืด กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. หน้า 26.
- ⁹Rainboth, W.J. 1996. **Fish of Cambodian Mekong. FAO Species Identification Field Guide for Fisheries Purpose.** Maekong River Commission, FAO and DANINA. 206 p.
- ¹⁰Swingle, H.S. and Allison, R. 1971. **The Inland Fisheries Progress in Thailand.** AID/CSD – 2270.USOM/ Thailand PIOT 493-3-80413.